

UNIVERSITY OF TORONTO



3 1761 01658193 6

05
933
.3
68A56

ÖNISMERET.

IRTA

Gr. SZÉCHENYI ISTVÁN.

(DÖBLINGI KÉZIRATAIBÓL.)

BUDAPEST,

AZ ATHENAEUM IRODALMI S NYOMD. R. TÁRS. KIADÁSA.

1875.





DB
733
3
58756
1875

E L Ő S Z Ó.

Midőn a legnagyobb magyarnak egy még kiadatlan munkáját közrebocsátjuk, tájékoztatásúl szükségesnek látjuk megjegyezni, hogy ő azt Döblingben, ugyanazon időtájban írta. midőn világbirúvé lett »Blick«-je keletkezett. Az elkeseredett hangulatot, mely az ötvenes években a nemzetet elfogta, Széchenyi az »Önismeret«-ben ugyanazzal a maró és kiméletlen humorral tolmácsolja, mint a »Blick«-ben: sok helyütt a tárgyak is ugyanazok, melyekkel a »Blick« foglalkozik. Most talán nem egy esetről, nem egy személyről szelidebb kifejezésekkel élne, nem egy dolgot más szempontból ítélne meg, mint akkor: műve azonban, ha csak történeti becsét akarnánk is neki tulajdonítani, ragyogó emlék ama sötét éjszakából, hangos szózat az elnyomás némaságából, oly hazafias érzések, oly életrevaló gondolatok tolmácsa, melyek mindenha erős viszhangot fognak költeni a gondolkodók elméjében, a hazafiak szívében.

Budapesten 1875-ki júniusban.

A kiadó társulat.

ÖNISMERET.



Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

<http://www.archive.org/details/nismeretdbli00sz>

A legmélyebb okoskodók, a leghiggadtabb bölesek minden időben, a költői hajdankor óta mai napig, az önismeretnek helyes létét, talpra esett voltát azon diadalnak ismerék el, s nyilváníták, melynél nagyobb, hasznosbat és következetesbat a halandó ember e világon nem ünnepelhet. S ha azon sok ezer meg ezer böles, ki e földtekén élt, sok egyébben ezer meg ezer véleményekre el is szakadozott, egyben még is mindannyian szorosban egyetértettek: abban t. i., hogy az önismeret minden emberi böleseségnek legmélyebb sarkalata!

S vajon miért? Mert bár akarva, bár nem, mindenki tudja, érzi vagy legalább sejti, hogy e földön minden élő lénynek s ekkép az embernek is van valami hivatása, bizonyos rendeltetése. Vagy más szavakkal, hogy minden élő lénynek és ekkép az embernek számára is létezik bizonyos cél, bizonyos foglalatosság, mely hozzá leginkább illik, melynek legjobban megfelelhet, sőt melyen kívül sehol és soha nem gyakorolhatja Istentől nyert erejét, sajátosságát, tökélyét egész mértékben, egész kiterjedésben.

Állatoknál, legalább sokaknál, ezen rendeltetés világosabban nyilvánul, mint embereknél. Sőt bizonyos állatoknál egészen tisztán. Így például, a bivaly bizonyosan nincs alkotva arra, hogy nyulat fogjon; midőn viszont az agár, nehéz tárgoneza elé fogva, vajmi hiányos szerepet játszanék.

Már embereknél kiismerni, elhatározni, hogy az

egyik és másik mire való, mihez van legtöbb tulajdona. vagy határozottabban kitéve, hogy miesoda körben minő foglalatosságban felelhet meg legtökéletesebben ezéjének : ez már sokkal nehezebb, sőt általán véve oly nehéz, miszerint a legnagyobb ügyekezet és erőltetés daczára, csak felette ritkán sikerül kitapogatni és kiismerni, hogy ezen vagy azon egyén tulajdonképen mire legalkalmash, mire leghelyesh.

Minnek következtében aztán ezer közt tán egyet két-tőt látunk csak, sőt tán egyet sem, ki abban a körben forogna, melyben mester lehetne.

Hivatal küinti, sőt alárendelt körökben hány egyén létez, kiben oly tulajdon lappang, mely a nemzet élén esudákat művelhetne; midőn nem egy magas polezon álló status embert látunk, ki inkább szabó-műhelyben lelhetné fel Istentől rendelt műtételi körét.

Az elsőket a nyilvánosság, azaz a világosság hűja tartja állásukban lebilincselve, midőn az utóbbi species egyedül véletlennek, általános vakságnak, szemtelenségüknek és feljebbvalóik s munkatársaik hanyagságának, restségének köszönhetik hatalmaskodásuk tág körét . . .

Mindez okszerinti elmulhatlan következménye az önismeret és azon mellékkörülmények híjának, melyek az önismeretre vezetnek.

S vajon melyek azon mellékkörülmények, melyek az önismeretnek diadalát elősegítik, sőt némileg feltételezik?

Tökéletes világosság, teljes szabadságn eszme és szócsere. S korlát nélküli választhatása azon körnek, melyben mindenki forogni kíván.

Nevelés által az emberből mindent képezhetni, azt mondják. Ámde mert ez egy igen közönséges és a sok ismétlés által némileg felszentesített szójárás, azért igaz-e?

Igen, igaz, bizonyos pontig és bizonyos foglalatossá-

gokra nézve. Így például nem tagadhatni, hogy bizonyos disciplina alatt mindenkiből, ki testi- és lelkileg egész és ép szabót, kádárt, kertészt, szakácsot, kocsist stb. s effélett ki lehet képezni. Ámde még ezen egyben hasonlítva alárendelt gyakorlatokban, lesz-e a kiképzett, a kinevelt egyéb, mint gyár, mint erőmű, ha hiányzik benne azon isteni szikra, mely egyedül képes a halandót bármily kiesi műtételben is mesteri magasságra emelni!

Fog-e a kádár, bár mennyire legyen is arra nevelve, ha nem arra való, — a borkészítésnek s nemesítésnek oly sok és szövevényes ágazataiban aerát alkotni, — ha nem vezeti őt magasb ihletés. Fog-e a betanított (abgerichtet) kertész a fűvek, virágok és gyümölcsök sorában a természettől új diadalokat kivívni? . . . Soha! És szabó, szakács, kocsis, kiknek műteteleit oly igen könnyűeknek hiszszük . . . van-e felette sok, kikről méltán azt lehetne mondani, hogy ugyan csak talpra esettek, hogy maguk nemükben igazi mesterek.

Hátha mind ezen egyének, kik nevelés által bizonyos célra kitanítattak, valami más foglalatosságra lettek vala irányozva és geniusokhoz inkább illő irányban kiképezve, vajon nem lettek volna-e ezen sphaerákban előkelők, kitünők, midőn most a közepszerűség során állnak, vagy tán még az alatt is.

S vajon képtelenség-e azt gondolni, hogy vajmi rossz szakács, igen jó kocsis és viszont vajmi ügyetlen kocsis tán meglehetősen szabó lehetett volna, ha az egyik mint más, el nem hibázza célját.

Hátha az emberi foglalatosságok magasb körébe emelkedünk, mit lelünk ott? Ha elősoroljuk e következő kéz- és elmebeli műteteleket, mint zenészet, festés, szobrászat, építés, költészet, status tudomány stb. mily conclusiora fogunk szükségkép jutni? Okvetlen arra, hogy se nevelés, se oktatás, se gyakorlás, se békétürés nem képes zenészt,

festőt, szobrászt, építészt, és annál kevesebbé költőt és status embert, ugyeszlván, «csinálni», ha arra teremtvé nines!

Azért, mert abban mit itt olvasok, némi igaz van, én a már élő és még születendő gyermekeimet nem is fogom semmire kényszeríteni, de szabad akaratakra hagyom, hogy azt válaszszák életük ezéjlául, mire legtöbb hajlamuk, mire legtöbb kedvük van . . . és aztán azon irányban, melyet választának iparkodom őket kiművelni, kiképezni. Ily módon fog olvasóim közt tán nem egy okoskodni.

De hihetőkép ugyan mit fognak sarjadékai választani . . . tíz vagy tizenkét éves korukban? Pedig még későbbre hagyni az életiránynak megválasztását, káros idővesztés nélkül alig lehet? Vajon mire fog esni ezen serdülő ivadékok választása, kérdem? Ha elevenek, erős testalkotásuak, pezsgő egészségűek, bizonyosan nem fognak választani semmi olyast, hol főkép a lélek működése szükséges, . . . hanem okvetlen olyas valamit, mi a testnek kifejtésére szolgál. Wenn ich schon den ganzen Tag in der frischen Luft nicht spielen darf, und auch etwas anders thun muss, so will ich lieber etwas lernen, als studiren.«

Igy fognak okoskodni.

Ha saját életemre visszatekintek, mikor 10—12 éves voltam; oh mily boldogtalannak éreztem magamat, hogy nekem egy gazdag és nevezetes család fiának, akkor mikor velem egyévfű s nevelésem helyén lakó paraszt gyerkőczök, az udvari kertben dolgozva a szabad ég boltozata alatt a tiszta léget szívták és a nagy világot in natura és originalí bámulhaták, akkor én egy szűk, sötétke nedves szobácskában, latinul a könyvbe kötött forbis pie-

tust voltam kénytelen rágni, megemésztetni és ruminálni. Igazi satyra volt is ez a nevelésnek philosophiájára, valamint az is, hogy azon időben a quae moribus solum-mal és simplicium leges-sel kinoztatám és saturáltatám; úszni ellenben 28 éves koromban, koresolyázni pedig még néhány évvel később tanulgattam, mód nélkül sok víz-ivás és vajmi sok fájdalmas hanyattesés után stb.

Akkor, ha szabad akaratomat követhetem, vadász lettem volna. De nem valami tudós vadász, ki az erdőszet-hez is ért; hanem egy reggeltől estig kalandozó puskás kórhely stb.

Mit tegyenek tehát a szülék, hogy ivadékaik kellő helyükre álljanak és a gondviselés által rendelt vágásukban haladjanak? Megmondom.

A szüléknek legelső és legszentebb kötelességük, hogy semmit se mulasztanak el, sőt legjobb hiszemük és tudomásukhoz képest mindent elkövessenek, miszerint ivadékaik valamint lelki és testi jobb tulajdonaikkal, úgy viszont azoknak minden nagyobb, sőt legkisebb csorbáival és hiányaival, mennyire korukkal járó gyenge ítélőtelenségük csak engedi, tökéletesen és minden árnítás nélkül megismerkedjenek.

Ily korban, mikor a gyermek serdülni kezd, gondos szülék csudákat művelhetnek, és ha ezek hiányzanak, egyedül ősziinte barát pótolhatja e kimagyarázhatlan kárt némileg.

Az érett, a lelkes ember erős akarattal saját maga mérheti és fontolhatja meg magát; jóllehet a hű barát e korban is kimondhatlanul elősegítheti ezen »magában szál-lási műtételt.« Mert az önszeretet, a hiuság, — az embe-riségnek ezen két legveszedelmesebb csábítója, sokszor

még a jobb embert is bolonddá teszi, — és annál könnyebben a selejttest.

És ha ez áll, ugyan tagadhatni-e akkor, hogy a serdülő, éretlen fiú még inkább ki van téve az ön-túlbecsülés és önkeesegtetés csábjainak, s hogy rá nézve, mert ítélőtelensége még fejletlen, még szükségesb a szüléknek vagy jó barátoknak leplegtelen őszinte szava.

Én például, s még jókora legény koromig, mindig azon kevély hiedelemben ringatództam, hogy én testileg igen erős vagyok; jóllehet én az emberek nem ugyan leggyengébb, de még is gyenge sorában lelem helyemet.

Ezen kéjábrándból, mely hiuságomat nem kissé szerettem, úgy hogy valami lenéző zsarnokság vegyült véreembe, engem senki és semmi ki nem zavart. És ez mikép is lehetett volna? Oda haza nevelve, hízogó cselédektől környezve és a rossz példának elkerülése végett izoláltan tartva . . . ugyan mikép nyilhiattak volna fel szemem.

Ha nyilvános tanodába járok, és nevelőim nem csak nem hátráltatják, sőt előre mozdítják, miszerint tanuló társaimmal contactusba jőjtek, és ezeknek nagyobb része néha-néha irgalmatlanul földhöz vág; sőt ha ezt rossz néven veszem és boszut állni kívánok, még derék ütlegekkel is megtisztel, . . . élhettem volna-e tovább, kérdem, azon kéjábrándban, mely characteremet amyrára viciálta, hogy én legerősb, vagy igen erős is vagyok? . . és ezen bitorolt praetensiomon, ha azzal még mindig kevélykedem, nem kaczagott volna-e engem le nagy és kicsi a legkiméletlenebb lahotával!

Pedig mily kimondhatlan hasznos lett volna egész földi pályámra nézve ily féle lectio!

Mert minden, bár a legkisebb, legközömbösnek látszó eset is, mely az embert hiuságából, öntulbecsüléséből, ön-esabításából kivetkőzteti, kiragadja, — bár mily fájós és

kínos legyen is efféle operatio, az embernek igazi kifejtésére, kitisztítására, felemelésére nézve csak üdvös lehet.

Lelki tehetségeim igen lassan fejlődtek, igen későn érleltek, úgy hogy felette nehezen és keveset tanultam, és ekkép az, mit tudtam, engem nyilvános tanodában igazság szerint okvetlen a számárpadra emelt volna. Ámde azért mert »datur modus in rebus« minden examen után, melyen ügyes combinatio és distributio következtében mindig szerenesésen átestem, elmulthatlanul stereotip ezen nagy igazság vagy jobban mondva óriási hazugság ragyogott tanodai bizonyítványaim lapjain : »calculum eminentiae meurit.«

És ha nyilvános tanodába járok, ilyes történhetett volna-e? Vielleicht, ex gratia nem 2 classis, de eminens bizonyosan nem.

Examen előtt eleinte mindig remegtem, mert a jeles hellen bölcse szerint igen jól tudtam, hogy semmit sem tudok. Ámde később, midőn észre vettem, mily készséggel járulnak az általános mystificationhoz az illetők, s hogy mily nagy effectussa és pondussa van a szemtelenségnek, mely oly sokszor és oly sok előtt a genialitásnak tündöklő és ekkép oly könnyen elesábító színét ölti magára, akkor valami examen előtt magamban rendszerint jó izüen kacagtam.

S ha most magamba szállva kérdelem, vajon miért hagytak az illetők engem ezen hiúsági ábrándban, miért nem ragadtak abból hova hamarább ki, sőt miért súlyosztették szegény fejemet abba mind mélyebbre? Nem látom más okát, mert forró szeretet és meg nem szűnő gond kísérte serdülő koromat, hogy kimélni akartak!

S ugyanis én mint igen nyavalyás emberi gyümöles esusztam a világba.

A kimélés ekkép sokak előtt némileg kötelességnek tartatott és e szerint egész nevelésem és kiképzésem syste-

májában jelszavá a kimélés lön, mely mindennek, mi engem illetett, s mindenkinek, ki engem környezett, vagy velem contactusba jött, irányul szolgált.

Velem úgy bántak mint puposháttal, kinek pupját szemére lobbantani nem gyengéd, nem lovagi.

És ez igaz. Ámde ha a pupos magát Apollónak hiszi, s kérkedve, magát hányva veti, úgy cselekszik, mint csak Apollóhoz illik, akkor a hallgatási gyengédség bűnös gyengeséggé válik; s nem abban áll többé a lovagiság, miszerint a puposnak apollói viszketegit tűrje, hanem hogy a körülállókat ily otromba peszderkedéstől megóvjá, megszabadítsa; és ha másképp nem lehet, még attól se irtózzon, a puposnak pupjára huzni néhány derekast.

Mennyire emlékezetem engedi, s emlékezetem nagyon is jó, s mostani kimondhatlan kínaimnak legpezsgőbb forrása, mert nem tudok semmit is felejténi, — egész azon időpontig, mikor betöltött 17 éves korom előtt katonává lettem, semmi, de legkisebb sem történt, mi arra vezetett, vagy arra valami ingert adott volna, hogy saját magammal megismerkedjem.

Mikor legelőször gyóntam és nekem többek közt azt mondták: hogy nem lehet nagyobb bűn, mint valami vétket eltitkolni és mégis áldozni; s többek közt azt is állították, hogy áldozás előtt valami eledelt, sőt csak egy esep vizet nyelni, szintén kimondhatatlan nagy bűn: akkor teli voltam száz meg száz scrupulussal.

Egyéb utmutatást nem adtak, hanem hogy vizsgáljam meg belsőmet, vajjon a »kis bíró«, — magyar közbeszéd szerint így nevezték a lelkiismeret sugallását, — nem vádol-e valamivel.

Én akkor azt sem tudtam, mi tulajdonkép a bűn és mennyire lehet körülmények és indító okok miatt épen

azon bűn könnyebb és súlyosb, és oly nagy lélekzavarba estem, miszerint számtalan bűnöket gyóntam meg, melyeket soha nem követtem el, csakhogy véletlen egy se maradjon emléktelen; s áldozás előtt a világért nem öblitettem volna azon félelem miatt ki számat, hogy legnagyobb vigyázásom daczára mégis egy homeopathika dosis víz esúszhatna le gégémén, és én valami mennyekbe kiáltó bűnt követtem vele el.

És azon papok, kiknek gyóntam, ugyan voltak-e valódi bölcsek? — Mondhatom, egyetlen egy sem adott valóságos és hasznos tanácsot.

Nem a gyónás alkalmára kell szorítani az önismerés műtételét, mert ezen alkalom rendesen csak évenkiut vagy legfeljebb hónaponként fordul elő, és valódi önismeretet csak úgy szerezhetni, ha azt az illető minden nap, sőt minden órában keresi. És ezen felül nem az a legelső kérdés, melynek feleletével az önismeretet kereső magának tartozik, hogy vajon mit vétett, s mik a bűnei, — hanem hogy mily hajlamai, mily gyengéi, mily sajátságai vannak stb. vagy más szavakkal mondva: kitapogatni, kiismerni, kitudni, hogy ő vajon miféle s micsoda emberi teremtmény.

Tegyük fel, egy 24 éves koru férfit, kinek egyszerre eszébe jut magával számot vetni, — ugyan mikép fog ő ezen műtételhez fogni?

Valami renddel, valami rendszer szerint? Nem hiszem. Mert ugyan hol létezik ily rendszer? Tudtommal sehol. —

A lelkiismeret vizsgálására némileg szolgálhat a katekizmus. Civil és criminal procedurákban van valamely kules, mely a teendő kérdéseknek utmutatásul szolgál. Az önismereti műtételre efféle formula, legalább tudtomra, még

nem létez, — és azért azon 24 éves férfin, kit képzelünk, ha maga ki nem gondol egy elrendezett, és némileg ki-merítő kérdési lithaniát, — csak dirib-darabként, csak rapsodice fog dolgában eljárni, és ekkép maga magát soha tökéletesen nem ismerni, de csak részenként és felületesen.

Próbáljunk ekkép valami rendszert (kulesot) felállítani, mely arra szolgáljon, hogy valamin vannak bizonyos formulák, melyek súlyos arithmetikai műtételekben az illető munkáját kimondhatlanul könnyítik és elősegítik, úgy a most állapítandó, s időről időre okkal móddal javítandó formula megint arra szolgáljon, hogy a maga magát ismerni akaró mind azon kérdésekre figyelmetessé tétessék, melyeket magának tenni, s melyekre válaszolnia kell, — ha maga magát ugyan csak, mint kívülről mint belülről tökéletesen ismerni kívánja.

Ami kísértstük meg.

Hány éves vagyok?

Huszonnégy éves.

Én tehát már nem fogok nőni, se erősödni; s ekkép testileg már földi pályám culminativi pontján állok! Testileg szólva földi utam ennél fogva már most nem felfelé, mint eddig, hanem ezentul lefelé jár.

Már kérdem, ezen első kérdés és a rá következő válasz nem erős indító ok-e, hogy az illető magába szálljon s ezentul testének kiképzésében, ügyességében, de leginkább szellemi tehetségeinek kifejtésében keresse előmenetelét; minthogy bevégezett 24 éves korától kezdve sülyvedez, ánde más részről csak ritka esetben éri el az ember e korig testi ügyességének legfényesb pontját, szellemi dolgokban pedig rendszerint sokkal később s így a kétféle haladás lehetősége még mindig hatalmában van, sőt annak igazi órája csak most ütött.

Mily vallásban születtem?

Ez igen fontos kérdés. Mert habár valamint az ismert közmondáshoz képest vajmi sok út vezet Rómába, úgy bizonyosan nincsen e világon csak egyetlen egy vallás, mely kirekesztőleg bírna oly kapuval, melyen keresztül Istenhez lehetne közelíteni, és felette sok egyén a clerus, anyaszentegyház, de még a pápa engedelme nélkül is, sőt az e részekről szórt anathemák daczára, mégis memyor-szágba jut, és viszont; — azért még sem közönbös kérdés, hogy mily vallásban lépett légyen be a halandó e világba.

És pedig egyedül azon okból, mert voltak és ma is vannak socialis törvények és szokások, melyekhez képest bizonyos hitvallások, sokkal keskenyebb, szűkebb körben kénytelenek forogni, mint mások; pedig az embernek fő kötelessége, mennyire csak lehet: tágitni munkássági körét, — mert minél tágabb azon kör, melyben mozoghat, annál több emberi boldogságnak lehet szerzője, és így annál közelébb áll az Istenség eszméjéhez, ha t. i. azon nagyobb sphaerában bír is jó sikerrel forogni.

Igy például azon hidraulá, ki tudománya által valami hasztalan moesárt hasznos rétté varázsol, erkölesileg bizonyosan magasb lépesön áll, mint például azon gróf vagy herczeg, ki vadászatban vagy tapisserie készítésben gyakorolja legjobb erejét.

A zsidó mi lehetett nálunk az előtt, — és még most is mi lehet Spanyol, Olasz, Muszka és Törökhonban?

Azon lehetetlenség, tágabb működési körbe emelkedhetni, e világon már sok bajt szült. Így például azon sokféle okoknak, melyek az 1791-diki francia forradalmat szülték, egyik tán legfőbbike az volt, hogy a roturier névvel bélyegzett francia paraszt se katona, se civil tiszt nem lehetett, — nemességre emelkednie pedig szinte lehetetlen volt.

Már Magyarországbán, az előtt, szinte csak nemes

ember emelkedhetett civil tisztségre. — civil tisztségre, mondom, mert a katonai és papi pálya a nem-nemesnek számára is tökéletesen nyitva állt: — ámde mily könnyű volt nemességet szerezni, úgy hogy tulajdonkép az országnak minden lakosa birt azon lehetőséggel, bár mily tág eslekvési körbe foroghatni, — ésekkép a zsidó is, ha ő t. i. a keresztények sorába lépett.

»Az ember soha ne változtassa azon vallást, melyben őt az Isten e világra lépteté.«

Igy okoskodnak sokan. És ezen állítás mélyebb vizsgálat nélkül helyesnek látszatik lenni, és vajmi szépen hangzik, úgy mint bizonyos családbeli czím m o t t ó k is, például a báró Wesselényi-féle: »Nunquam retro! «

Ámde van-e a szavak szép hangján kívül, melyek állhatatosságot, jellemet és szilárd férfiaságot tagadhatlanul vajmi szépen pengetnek, ilyféle sentenciákban egy gyűszű mennyiségű józan értelem is? Valóban még anynyi sines!

Mert ha meg kell makaesul maradni az embernek azon vallásban, melyben e világra lépett, akkor a született vak, néma, nyavalyás is ép oly igazán az által tisztelheti meg leginkább a nagy Istennek végzését és rendeltetését, ha a vak, néma és nyavalygó characterből makaesul szinte vak, néma és nyavalygó marad élte fogytáig. — jóllehet szinte az Istenektől nyert emberi ész és ügyesség tán az egyiken mint másikon igen könnyen segíthetne.

Mi pedig a »nunquam retro« czélirányos voltát illeti, valóban mily Isten bölcseségű tanács arra nézve, ki például dia m e t r a l i t e r ellibázta utját, — vagy kívül szemközt jó egy felbőszült bikasereg.

Mily vallásban születtem? Ezt kérdi a szőnyegre hozott maga magát ismerni törekedő.

A katolika vallásban.

És ez nagy szerenese — ítéletem szerint nem nagyobb ugyan mint például Calvin vagy Luther hitében vagy ő vallásban jönni a világra, — hanem minden esetre nagy szerenese, mert a keresztény vallásu nemzetek és népek során kívül e világon sehol sincs igazi civilisatio és sehol nem létez általános előmeneteli vágy és polgári erényre alapított tiszta haladási szellem.

De hiszen, éppen most kitárt meggyőződéseim szerint, vallást változtatni nem csak nem vétek, sőt némi körülményekben még kötelesség is. Igaz, de a többet kevesebbet még mindig fennálló előítéleteknél fogva, a hitválttatás rendszerint felette sok kellemetlenséggel jár, és sok előtt okvetlen a szereplőre süti a hűtlenség bélyegét.

»Minket elhagyott, hozzánk és vérünkhez hűtlen lett« Így szólunk elhagyott hittársai, — míg azon új nyáj, melyhez szegődött, compensatioul legnagyobb számban nem csak tárt karokkal őt nem fogadja, sőt iránta hidegséget, de nem ritkán még megvetést is nyilvánít.

A török minden más vallásut az ebek sorába helyez. Az ember most azt gondolná, hogy ennél fogva azt, ki ezen ebsorból kilépve Mahomet lobogójához esküszik, ő tán egy kissé jobban fogná kedvelni. De korántsem — mert azt még megis veti, midőn mint tudva van, a kutyákkal különös jószívűséggel bánik. Mi aztán annak oka, hogy felette kevés jóra való ember lesz törökké, midőn ha Mahomet vagy Saladin óta a született török általán véve jól megbecsülte volna a készült új törököt, mai időben alkalmasint több török volna európai Törökországban mint görög, szerb, oláh, czinczár, rácz, örmény stb. és efféle elhervadt, vagy szolgaságra született népség; holott ma a török, most érintett mély bölcseségénél fogva, oly számban

létez honának európai részében, mint »rari nantes in gurgite vasto.«

A törökön azonban ezen vajmi finom tapintatáért és oly igen böles bánásmódjáért a keresztények tán legnagyobb számának nem szabad nevetni, ha t. i. a Compagnie egy uttal saját magát nem akarja lekaczagni; mert e tekintetben, kérdem, ugyan mennyivel okosb számtalan keresztény a töröknél s vajon a megkeresztelt zsidó »der getaufte Jud« nines-e helyezve tőszomszédságban a renegat mellé?

Ugy hogy kereszténynek születni tagadhatlanul igen nagy szerenese és az egek különösen szép ajándéka.

Mily nehéz vagyok?

Igen sok, ki ezt olvassa, ily nagy pedantismust tán nem fog helyeselni. Én azonban, meggyőződve teljes hiedelemem szerint, azt állítom, hogy az önismereti műtétben, mely tökéletesen úgy sem sikerül soha is, lehetetlen felesleges pedantismust kitárni, s hogy általán véve számtalan szövevényes tárgy e világon nem azért nem sikerül és leszen esüflü, mert nagyon is sok pedantismussal volt az kezelve, hanem éppen ellenkező okból, miszerint t. i. annak tárgyalásában az elmulthatlanul szükséges pedantismus, mint valami divatból kiküszöbölt unalmas, és az igazi lángeszmiékhez nem illő haszontalanság hiányzott.

Az embernek kisebb nagyobb súlya, igaz, általán véve nem nagy tekintetet érdemel. — de mégis a tökéletes önismeretre, mely életünknek s cselekvésünknek alapul szolgáljon, még is hasznos, sőt néha még szükséges is.

Igy például az igen nehéz ember, ki már 24 éves korában különösen nehéz, és ekkép hihető, sőt némileg biztos kilátása van későbbi években még inkább megnyomni anyaföldét, az ilyen, ha a most tett kérdésnek

alkalmával magával szoros szánót vet, ugyan fog-e lovas katonasághoz szegődni? Nagyon kétlem, ha t. i. az önismeretnek műtétele kellőleg felvilágosítja eszét. Mert hihetőleg hol remélhet találni maga alá oly paripát, oly esudatátost, mely őt, nem csak békeségben lépve és szépen poroszkálva hordaná, de csatatéren is ki bírná rántani őt veszély közt a sárból? A szerfelett könnyű egyén viszont rendszerint oly kevés testi erővel s oly kevés tekintettel bír, miszerint ő csak ezen ok miatt is sokból ki van rekesztve. Így például — és kivételek itt is vannak, mint mindenütt, — illik-e egy 80 fontos egyénre, ki mint ügyes lovar — Jockey — sorstársainál méltán irigységet gerjeszthetne, az előlúli tisztt valami törvényhozó testben; vagy illik-e efféle könnyűség valami nagy hatalom által megbízott külföldi követségre, — vagy odabaza udvari cerimonia-mesternek?

Pedig egyedül ezen oly igen közömbösnek látszó körülmény, melyhez képest az emberek általán véve nem tartják méltónak szoros számba venni, nehezek, könnyűk, magasak, alacsonyok, kövérek, soványok, erősek vagy gyengék-e, — — — mondom, egyedül ezen körülmény hány torzképre, mennyi kimondhatlan nevetséges torz tüneményre adott már alkalmat.

A min pedig kaczagni lehet, sőt akarat ellen is kaczagni úgy szólván kell; a min az elmésség könnyen gyakorolhatja fulánk-fegyverét, az sokszor hiába gyakorolja egyéb felsőbbbségeit, és oly helyzetbe van kelezve, mint a dagálylyal szemközt úszó, ki hiába kettőzteti erejét.

Emlékezem bizonyos diplomatára, ki felette alacsony, sovány és rendkívül gyengéske volt, és e mellett igen-igen keskeny lábszáron emelkedett; az egyenes, kacagányos elődeink által »békanyúzónak« keresztelt kard pedig mindig szorosan oldalán függött; — úgy hogy legjobb akarattal is szinte lehetetlen volt e különös tünemény

ellenében, a kellő férfui komolyságon néha-néha egy kissé túl nem adni; míg egy más, esze éle által ismeretes diplomata, ezen itt következő észrevétellel illusztrálta a kérdésben lévő karikatúrát: »Én mindig nézem, nézem ezen úri embert, és még nem tudom: három lába van-e vagy három nyárs-kardja.« Mi aztán természetes egészen bevégezte, a kis hőresögös könnyűségnek és a vékonyságnak, diplomatikai és politikai pondusát.

Tán nem ily nagy mértékben, de azért mégis számtalan torzképet látunk, mely a most szóban levő test-tulajdonokon alapszik.

Igen alacsony férj különösen magas hölgyhez, egy sovány, poszáta emberke valami elhízott kétszáz fontos asszonysághoz csatolva, nemde, ilyes valami mindig nevetséges? — és mennyi egyéb kitünő qualitás kívántatik ilyféle aránytalanságokat csak némileg is helyre ütni.

Különös, de legalább tudtomra 100 ember közt legalább is négyötöde inkább nehéz mint könnyű szeretne lenni. — holott mindent mindenbe véve és az emberi foglalatosságok ezer meg ezer nemére és különsegeire tekintve, a nehézségi tulság bizonyosan nagyobb kellemetlenség, baj, sőt néha igazi szerencsétlenség, mint a könnyűségi extrem.

Ismertem sok egyént, ki nem consolálhatta magát könnyű volta miatt; és mint sok előtt tudva van, boldogult Ferencz esászárr számtalanszor megfontoltatta magát, és mindig restellte és rossz kedvbe esett, hogy soha nem volt nehezebb 97 fontnál, és ekkép még csak egy mázsás se! pedig mily meglehetős, sőt jó testalkotása volt egyébként.

A testnek dimensioja határozza el sok és kivált durva nép előtt azon tiszteletnek és hódolatnak lépesőzetét, melyet egyik a másik után viseltetik.

A mondottnak igazolására nem kell azon szigeteknek egyikére indulnunk, melyeket a pacificumban Cook talált fel, hol okvetlen mindig a legmagasbat és legvastagbat választják királynak vagy főnöknek, — mert hiszen csak kevéssel ez előtt nálunk is sokszor nem egyéb mint kitünő köpezősség volt a falusi birónak megválasztási titka.

Historikus ember, kit közönséges szójárás szerint »nagyak« szoktak titulálni, jöllehet nem egy igen is historikus egyén soha sem volt valóban nagy és viszont, historikus ember, mennyire ez tudva van, soha nem vagy csak kevés kivételkint volt magas és kitünően vastag testalkotásu; mennyire ez tudatik, mondom. Mert például Nabuchodonozor, Attila, Mahomet, Confusius, Szt. István, Corvin tulajdonkép mily külsővel birtak, arról egészen bizonyost senki sem erősíthetett.

Napoleon például igen alacsony termetű, és még mikor valódi nagyságnak tulajdonival fénylett, mert csak később hízott el, mikor mindinkább önkényteli vak despotának kezdette játszani szerepét, igen sovány és felette könnyű egyéniség volt, s pedig elannyira, miszerint egyptusi kalandjai alkalmával nem birták az ott lakók, és egyedül a vastag és jól kihizlalt egyének iránt viseltető tiszteletüknél fogva, átláni: mikép parancsolhat oly gyenge kis emberke annyi meg annyi ezernek, — és ezek miért oly engedelmesek; és eleinte nem Napoleont tartották az igazi fővezérnek és parancsnoknak, hanem Klebert, ki mint mondják, az akkori és ottani franczia hadseregnek legpompásb, legnagyobb súlyú és legnagyobb circumferenciával bíró alakja volt.

Nagy Sándor, Hannibal, Julius Caesar, különösen alacsony és sovány testmineműségűek voltak, mit bizonyosan tudni, habár ezek sokkal előbb is éltek, mint például Attila, Mahomet, Szt. István és Corvin, kikről külsejüket tekintve tulajdonkép csak képzetileg tudunk valamit.

Nelson, ezen kitűnő hős, oly alacsony, száraz és keskeny emberke volt, mit Greenwichben reliquiaként őrzött ruhái is bizonyítanak, melyeket [trafalgari halálának perczében viselt, és melyeket alig ölthetne magára egy jó termett 14 éves fiu, Nelson, mondom, közönséges szójárás szerint oly »hitvány« testalkotásu volt, miszerint őt Törökországban bizonyosan csak hajós kapitány rangra sem emelték-. Magyarországon pedig még csak falusi kishíró méltóságra sem választották volna meg.

Nelson, annyi más celebritások közt, tagadhatlan bizonyosságot nyújt arra, hogy a nagy lélek a kis testben is elfér, s hogy azért, mert valakinek teste igen nagy volumen mutat, azért még épen nem következik, miszerint lelkének is mulhatlan nagynak kellene lenni. De ez többször igen mint nem egészen inverse áll.

S hát honnan van az, hogy mind ezen kézzel fogható s annyira szembe szökő igazságok daczára mégis legtöbb ember, *ceteris paribus*, inkább neheéz mint könnyű szeretne lenni?

Legelsőbben is, mint már érintők, a mellett, hogy a sokaság nagyobb tekintettel szokott viseltetni a nagy mint a kis test ellenében, még azért is mert, a pompás alakkal bíró legelső találkozás alkalmával jobb és kedvezőbb benyomást teszen az illetőkre, mint az apró és soványka személyiség. Midőn — és itt sem kell felejtetni a *ceteris paribus*-t — az első, Cacsarként, csupa megjelelése által a *veni, vidi, vici*-t mondhatja el; addig a másik iparkodni kénytelen, miszerint azon kedvetlenebb, sőt tán egészen kedvetlen benyomást, melyet a körülállókra tett, testi ügyessége, lelki tulajdonai, s általán véve szeretetre-méltósága (amabilität) által pótolja.

A sas királyi röpte által mindenkit elbájol; a ezinegét, a stígliezet csak látni kell s már tetszenek; ámde a esalogány, a pacsirta, melyeket halhatatlan Garaynk oly

lelkesen illusztrál, csak akkor melegsíti keblünket édes sympathiára, mikor a sötét berkek és a magas egek hangzanak dalaiktól.

Bizonyos német herczeg számos évek előtt Angliában is megjelent. Külsője mindazon feltételeknek tökéletesen megfelelt, melyek a legelső kedves benyomást tekintve szükségesek. Nagyon tetszett. Egy ebédrei meghívás üzte a másikat. Mindenki kereste. S miután egészséges s izmos testalkotása következtében ugy megette az angol roastbeefet és mutton chopot, mint bármely előkelő született angol, sőt kitünőbbben, s úgy megitta a különféle angol sert és azon különféle spanyol és francia bort, mely Britániát inundálja, mint bármily talpra esett angol matróz, tán csak hogy nagyobb mennyiségben, s mi több, mind ezen nagy falatokat és mindezen erős nedveket nemcsak nyelte, de kellőleg meg is emésztette, s természetébe tökéletesen és annyira be is vette, úgy hogy szemlátomást hívva minden új nap kész volt új meg új diadalra, sőt kettőztetett evői és ivői vitézségre, akkor többé nemcsak tetszett, de »omne tulit punctum«-ként a londoni publicumnak betű szerinti kedvence lett, és azoknak első sorában állt, kiket az angolok »goodly man« czim alatt tisztelnek, szeretnek, becsülnek.

Herczegünk soha nem szólt, de csak evett, ivott s figyelmeztet. Ez azonban hitelének nemcsak nem ártott, hanem a korának egyik sententiája szerint, mely azt tartja »szólni ezüst, hallgatni pedig arany«, azt még inkább nevelte, minthogy valaminél más nemzetek ugy az angol is, egyenlő mennyiségben az ezüsthöz jobban becsüli az aranyt.

Véletlen alkalommal azonban szellemi felsőbbbsége a herczegnek egyszerre megtört, — mikor t. i. egyszer más

műtételre mint evésre és ivásra nyitá meg száját; — s O'Connellről levén az ebéd közti szó, szomszédjától mintegy csudálkozva azt tudakolá, hogy vajon az írlandi agitator valóban katolikns volna-e?

Épen azon időben bizonyos olasz, szinte herezeg, nyomta Albiomnak földjét, de nem nagyon, mert vajmi könnyű s delicat egészséggel bíró személyke volt. Ez nem tetszett. Ebédre nem hítták; — mily szerepet is játszott volna ő az angol konyha Achilles lakomájára emlékeztető, fertelmes nagyságú, és rendszerint félig nyers darabjai, — és aztán mindazon erős serek, szeszes borok és mindenféle pálinkaemek közt, melyek az angol asztal rendes kísérői? ő, ki honában leginkább rizskásával élt s csak lemondéhoz, friss vízhez és legfeljebb néha-néha egy-egy pohárka picolohoz volt szoktatva. Később azonban mikor eszének eredetiségét, szeretetreméltóságának rendkívüli voltát, elismerni, éneken pedig jeles szavának báj hangját bámulni valának kénytelenek: akkor megint az ő actiai nőttek s pedig éppen azon arányban, mint a milyenben a német herezegnek részvényei súlyodtek. Ha mind a kettő hallgat, bizonyosan a német herezegé a győzelem.

És ítéljünk magunkról. Nem tesz-e ránk is jobb benyomást az ugynevezett jó pofa, mint az, kinek pofája nem ki de befelé áll?

Ebédre hívni gyenge egészségűt nem kéj, és a jóra való házigazda és a derekas gazdasszony, legalább magyar földön, nem örülhet oly vendégnek, ki sem nem eszik, sem nem iszik, vagy minden jobb falattól fél, hogy ez neki majd megárt; de olyan vendég nyeri el sympathiáját, ki megnemveti, sőt ki kedveli a magyar konyha, nem ugyan gyengéknek, de talpra esettekhez vajmi illő készítményeit, ki nem vonja félre száját a halászlétől, bográcsos hústól, és a káposzta étkek azon hosszú sorától, melyet a külföld

csak név szerint sem ismer, s miknél jobbat és izletesbet egészséges emberre nézve, — akárki mit is mond, — senki sem állíthat elé.

De térjünk a kérdésben levő minta-egyénhez vissza.

Ő 24 éves, katholika vallásu. és nehézsége minden superficieis nélkül körülbelöl 130—140 font.

Ily súlyú test, mindent mindenbe véve, leghelyesb és az embernek ezer meg ezer testi, oly annyi árnyéklatu foglalatosságira nézve legezélirányosb.

Birkozásra ily nehézségű egyén ugyan nem kitűnően alkalmas, mert birkozók közt egyenlő ügyességgel okvetlen mindig a fontosabb győz, ha t. i. több fontja nem zsír vagy husból áll, de az esont és ideg.

Ámde birkozásra van-e alkotva az ember? Bizonyosan nem! S ha régi időkben, háborukban és Minotaurusok és sárkányok ellenében vajmi nagy kedvezés is volt a rendkívüli testierő, annak elsőégi bece napról-napra azon arányban száll alá, mint a milyenben ugy szólván óráról órára szaporodik az emberi ész sugta megtámadási és védelmezési mesterséges erő. És vajon mily szerepet játszik mai időben egy új Sámson jól kezelt puskák, ügyesen forgatott revolverek s kivált czélszerűen irányzott ágyúk ellenében?

A különösen kitűnő testi erő emélfogva mai időben nem valami irigylésre méltó elsőég, s nem egyedül a most érintett ok miatt, hanem legfőkép azért, mert a testnek rendkívüli ereje általán véve felette alárendelt elmebeli tehetséggel szokott járni, mintha mind testi mind lelki erőben a halandó ember nem lehetne egyszerre kitűnő!

S ugyanis nem létez és soha nem létezett valami Hercules, ki egyszersmind Homerus vagy Socrates is lett

volna; valamint egyetlen egy valóságos lángész, mint például Shakespeare, Schiller, Byron, Newton, Vörösmarty, Garay sem birt kitünő testi erővel.

Azért — közbevetőleg szólva — a gymnastikai gyakorlatoknak tulesigázott voltát sok a közönségesnél mélyebben eszmélő azon okból nem is helyesli, sőt még felette veszélyesnek is tartja, miszerint a testnek szerfeletti erősítése rendszerint a léleknek kifejlesztését löki hátra, és mint számtalan kézzel fogható eset untig bizonyítja, minden magasb szellemi felemelkedésnek útjában áll.

Mily magas vagyok?

E kérdés is, valamint az épen most bevégzett hasonlóul igen közömbösnek látszatik lenni, és mindazon kérdésekhez mérve, melyeket még felhozandunk, valóban igen közömbös is; de mind a mellett arra nézve, ki maga magát mind testi- mind lelkileg tökéletesen s minden legkisebb ámitás nélkül meg akarja fontolni, s magát magával legkisebb lepleg nélkül megismertetni, arra nézve mégis szinte oly kevésbé felesleges és hasztalan, mint mindazon kérdéseknek feloldása, melyeknek fejletlen volta minket valami illusioban tarthatnának.

Az igen magas alak például, ha t. i. magát homály nélkül bírlná, nem fogna, mit annyi torz árnyéklatokban látunk, egy piczinke kis nőt venni feleségül; — az igen is alacsony legény viszont tudna parancsolni azon viszketegnek, melyhez képest mind a színháznak mind az életnek padlatán annyi aprókat látunk oly hősi szerepekben figurálni, melyek egyedül magasb és mintegy parancsoló alakhoz csatolvák.

A kérdésben levő egyén nem kevesb mint 5' 7" és nem több mint 5' 10".

Férfiura nézve ez a legszebb és a legalkalmasb ma-

gassági arány; úgy hogy az, ki ennél sokkal magasb, vagy a nádszálnak tulajdonát osztja vajmi könnyen, vagy egy sorra állíttatik Goliathnal; ki ellenben sokkal alacsonyabb, tekintetre és ezimre nézve okvetlen a Buczokláziak közt leli helyét.

»Erős vagyok-e?«

Emnek feloldása már fontosabb kérdés, mint a felhozott közvetlen kettőé; minthogy jó erővel bíró igen sok testi foglalatosságokban vehet részt, melyekből a gyenge egészen ki van zárva, vagy melyek gyakorlatában ő elmulthatlan igen alá rendelt, sőt néha még kaczagásra is gerjesztő szerepet kénytelen játszani.

Magát e tekintetben tökéletesen kitapogatni és ámitás nélkül kiismerni ennél fogva nem csak hasznos, sőt legelkerülhetlenebbül szükséges, ha t. i. az ember maga magát készekarva bolonddá tenni és másoknak gúnykaczajára alkalmat nyújtani nem akar.

Ámde mikép tapogassa és ismerje ki az ember saját testi erejét?

Ez vajmi szövevényes s csak felette nehezen feloldható tapogatóvány, s pedig mert az erő igen sokféle árnyéklatu, mihez képest egy két sőt több nemű próbatétel (sikerlet) még korántsem elég annak elhatárolására, hogy bizonyos egyén erős-e vagy sem.

S ugyanis igen sok létez, ki felette jó gyalogoló, kitünően jó uszó, ki sebesen és messze fut, ki magast és szélest könnyedén átugrik, mit gyenge testtel nem tehetni; ámde más részről nagy súlyt emelni, valamit messze magától hajítani megint nem képes; — midőn viszont számtalan egyén van, ki kezeivel igen nagy terhet bir helyből mozdítani, hátán pedig két annyit elhord, mint a közönséges egyéniség. — kitünően sokat gyalogolni ellenben nem

képes, s annál kevesebbé sebesen futni, vagy éppen nagyot ugrani.

Egyiknek fő ereje lábaiban, másnak kezeiben, harmadiknak derekában létez sat., mely sajátságok ennél fogva külön külön foglalatosságokra vezérlik a magával számot vető embert. — Teherhordónak például a gyenge dereku be nem áll; — midőn viszont a nehéz testű nem választ levélhordozói tisztet.

Igaz ugyan, hogy kora nevelés, gyakorlat. és idommitás mesterség (tudomány) által szinte esudáig kiképezhetni az emberi erőnek külön árnyéklatit, — és e mellett az is eldönthetetlenül áll, hogy a szegényebb sorsu egyénnek rendszerint nincs választási joga vagy lehetősége elhatározni, mire használja testi erejét s mire adja szegény fejét, de neki általán véve betűszerint »mindenesnek« kell lenni.

Kézmunkás egyének közt, kik kirekesztőleg testi működésük által keresik mindennapi kenyerüket és pótolják az élet egyéb számtalan szükségait, — nem létez a külön-külön individualis testi erőknél azon ismeretlensége, mely ama társasági személyeket, kik fejjel dolgoznak, és kivált a főbb rendűeket, tartja vakságban.

Napszámosok, szántó-vetők közt igen jól tudják, hogy ki bir közülök legtöbb fát vágni, legnagyobb tért felszántani, legmélyebb árkot ásni bizonyos idő alatt, — s hogy ekkép ki közülök a leghatalmasb. Mesterembereknél nem különben áll a dolog, ott is okvetlen kiviláglik egynek vagy másnak több kevesebb ereje.

Ámde azon okból, mert ezen sphaerákban egyik a másiknál egy kissé magasabban áll, azért mégis azt mondhatni, hogy például a falusi paraszt legény általán véve többet kevesebbet minden mezei és sorsához kötött munkához alkalmas. Valamint — az ügyességet ide nem számítva, — testének tehetségéhez képest egyik szabó többet kevesebbet úgy megvarja a nadrágot, mint a másik, és

egyik kádár többet kevesebbet úgy elkészíti a hordót mint a másik sat.

Igaz, — de mindig csak »többet kevesebbet« — mi tőzsomszédságban áll a »meglehetős«-hez, ez pedig a »hiányoshoz«, ez továbbá az »alávalóhoz«, ez végre a »pöködelemhez!«

Nem is tartja ehhez képest a magyar szójárás azt, hogy ez vagy amaz »mindenre« való, — de épen ellenkezőleg azon állításban feneklik mélysége, miszerint ez vagy amaz »nem arra való« — t. i. nem arra való, a miben forog és gyakorolja tehetségét.

Az ember, az ép, az egész ember t. i. — mint már fentebb érintők, bizonyos pontig, ha nem is mindenre, legalább igen sokra alkalmas, — s valamint oktatás által a lelket, úgy a testet is célirányos gymnastika által, mód nélkül tágíthatni, erősíthetni.

Igazi köre az embernek azonban, melyben úgy szólván esodákat művelhet, mindig s mindig csak az, melyre születve van.

És ha a szegényebb sorsu általán véve szabadon nem is választhatja meg azon kört, melyben forogni kívánna, és melyben kitűnően forogni is tudna; kérdem, nines-e hatalmában a tehetősbecnek s kivált a kormány embereinek, — mert hiszen legnagyobb számban ezek applicálják a szegényebb sorsuakat, — azon körbe állítani őket, melyre teremtve vannak? S vajon az uraságnak és uralkodásnak plülosophiája nem abban áll-e, hogy mennyire csak lehet, mindenki azon helyre állíttassék, melyben legtöbb jót és hasznost művelhet; — és egy nemzetnek valódi súlyát és becsét nem az határozza-e el legfőkép, hogy egy tagja se kalandozzon hasztalan, sőt károsan igazi sphacráján kívül, de mindegyik azon körben működjék, melynek talpra esett kitöltésében ő legtöbb isteni szikrával bír!

»Egészséges vagyok-e?»

Mily kimondhatatlanul fontos s rendszerint mily sötét homályban lappogó kérdés!

A nyavalygó vén általában véve ugyan elvégre kiismeri baját, s bajának oka is kiviláglik előtte sokszor vajmi tisztán, — de vajon mikor? közönségesen csak akkor, midőn már késő s midőn már ki van gyalulva elfogadására a hat deszka.

24 éves korban, sőt ha lehetséges még előbb tökéletesen és legnagyobb mélységben kiismerni saját testét, vagy más szavakkal: azon erőművet, mely a léleknek lakásul szolgál, im ez a csomó, ez a rendszerint soha egészen vagy csak akkor kivilágló titok, mikor a segítség már lehetetlenségre sülyedt.

A tesi hiány, a nyavalya és ennek gyökér oka néha oly annyira el van takarva, el van burkolva az ifjuság természetes pezsgősége vagy az életnek étel, ital s mozgás által felesigázott volta következtében, miszerint olykor a legmélyebbre hatónak szeme sem vesz semmit is észre, mi a testnek tökéletes voltát csak távolról is gyanúba hozni képes volna.

A testünkön úgy szólván künn lakó, ki minket csak kívülről lát, legyen bár a legnagyobb tapasztalásu orvos, a legluggadtabb böles, egyébiránt nem is bír azon tehetséggel testünk erőművét helyesen megbírálni. E műtételt mindenki csak maga magán viheti végbe, minthogy annak diadalos eszközlésére közvetlen nem használható, vagy legalább nem elégséges a »külső szem«, de azt okvetlen egyedül a homályiból kivetkeztetett »bel szem« képes eszközteni kimerítőleg.

Belszemmel mindenki bír. De fájdalom, e szemet a legtöbb csak éltének végén vagy igen későn nyitja fel, mikor már elillant a segíthetési pillanat, vagy a helyreállíthatás már vajmi problematikussá vált!

A legeszesebb sem vehet tapasztalást végrendeletileg bár miben is készen és ingyen át.

Valamint a dajka nem óvhatja meg a kisedet néhai bukástól, de az végre maga magát fogja megóvni, hamár többször fájdalmasan bukott; úgy se tanoda, se tanár, se könyv, se szülei vagy jóakarói tanács nem képes a serdülő, a megnőtt és az észszerinti megérett feje fölül elhárítani mindazon veszélyt, mely a halandót mindenben környezi, s melyet a tapasztalásért fizetni és szenvedni kénytelen többet kevesebbet minden ember.

A különbség csak az, hogy a szerencsésb, tán angyaloktól tartott kised, bukásai közt csak orra vérével és legfeljebb kék foltokkal fizetendi meg kiskörű tapasztalatinak díját; az elhagyott ellenben »nyakát« törí. Ugy a serdülő, a felnőtt, a megérett, tapasztalásért vagy egész életének kapitalisát veri sánczba, vagy annak csak felével, sőt csak kisebb részével is vásárolja meg a most kérdésben levő tapasztalási panaceát.

Angol közmondás szerint: »minden negyven éves egyén vagy orvos, vagy tökfilkó.«

Mi annyit jelent, hogy az emberek okosabb része 40 év betöltése után tudni fogja, testével hányadán van, és annak mi használ és viszont mi árt.

És igaz, ha 40 év lefolyta után, mikor tirolisi felfogáshoz képest az embernek esze megnyílik, mindenki »jól ismerné« magát, ez is az egész emberiségre nézve már nagy nyereség volna, mert mi tagadás benne, a halandók legnagyobb része 40 éves korban még mindig a leggyermekiebb ámtásokban ringatódzik.

Ámde épen ez okból, ha ezen 40 évi terminust tán 30 évre lehetne állítani, sőt némely egyéneknél még kevesebb évekre szállítani le, nem volna-e ez az illetőkre nézve valódi szerencse és a lehető legbeesésb vásárfia!

Tagadhatlanul. Mert valamit olcsóbban vásárlani

meg, mindig nagy előny, kivált ha az időnek megtakarításáról van szó, az idő, mely ha eszesen használtatik, a lehető legnagyobb kincs.

Egyetlen egy, maga magát fenékiig ismerő 20 éves egyén, már valami pondus, és ha számos ily egyén van, az természet szerint az egész állományra nézve már nagyobb súly, minthogy azon arányban fog növekedni a mindenre képesek sora — egyik erre, másik arra — a mily arányban több vagy kevesebb egyén fog jó cleve maga magával megismerkedni, és ezen megismerés következtében, azon célra egyesíteni egész erejét, melynek elérésére hajlamot s némileg bizonyos hivatást érez magában.

Tán nem lesz helytelen itt megelőzőleg és közbe vetve érinteni, hogy az önismeretnek csak úgy lehet üdvös eredménye, ha az illető nemcsak testének minéműségével, de legfőképp lelkének tulajdonaival iparkodik megismerkedni, minthogy a testnek bármily fényes sajátságai csak a lélek világossága által érik el valódi diszüket, és a legkitünőbb testi elsőség fekete foltta válik, a tündöklő lélek ellenében.

Ez előttem nem ismeretlen tárgy; de valamint mindenben valami logikai rend szükséges, és a kisedeknek pép helyett lelki eledelt nyújtani bizonyosan felforgatott rendszer, úgy nem hiszem, hogy hibázom, ha az önismereti műtételnek lépesőzetét a testtel kezdem és a lélekkel végzem.

A leggyakorlatibb orvos, a legtisztabban látó böles nem képes valakinek testi egészségéről kimerítő bírálatot nyilvánítani. E műtételnek legfőbb munkáját, mint már

érintők, minden egyén magára nézve egyedül saját maga viheti véghez kimerítőleg.

Ámde azért, mert e dologban mindenki egyedül saját maga lehet a fő munkás, a fő szereplő, azért abból a kívülről helyezett orvos vagy böles koránt sínes egészen kirekesztve, sőt sokszor tán épen ilyesek a fő, habár közvetett factorok, mikép efféle önismereti sikerletek ugyan csak kimerítőleg és talpraesetten menjenek véghez.

Ugyanis az éles észű orvos, a mélyen combináló böles, ha nem is lát, ha nem is foghat kézzel, azért nincs kitiltva a sejdítésből, a gyanításból, mely néha biztosb kalauz, mint például számos 20 éves ifjunak csak félig-meddig felnyilt »belszeme.«

A fiatalságnak érzete, a testi functioknak sebesebb forgása, étvágy és annak kielégítése, a jó ízű álm, az ifju kor szenvedelmiei, a szívnek a más nem iránti fel-felébredése s általan az élet tavaszának kimondhatlan bája: annyi virágokkal hintik be az ifjuság napjait, miszerint testüknek egy-egy hiányosabb karikáját, egy-egy mélyebben lappangó baját nem csak nem veszik észre, de sokszor nem is gyanítják: jóllehet azon elhanyagolt karika, azon nem méltánylott baj fogja okvetlen bekövetkeztetni azon kora halált, vagy azon sok évek során keresztül viselt kimondhatlan sok unalmat és kínt, melynek annyi halandó esik martalékul.

Mily súlyos az illetőknek belszemét ily évkorban csak félig-meddigi felnyitásra is bírni, azt minden nap untig bizonyítja; valamint azt is, fájdalom, hogy az ilyféle igyekezet számtalan fiatalnál nem egyéb mint a »szerecsennek fehérre mosása« és ekkép egészen hasztalan, honnét aztán idő előtt annyi reményteli dől hideg sirba.

Anyák e tekintetben legényes fiaiknak ellenében csak keveset vagy szinte semmit nem tehetnek, minthogy a »vén asszony« szava általan véve legényekre nem hat.

A vén asszony! Ezen az egész világon többet kevesbet becsmértelt személyiség!

A vén ember iránt, kevés kivétellel, mindenki némi tisztelettel viseltetik; a vén asszony ellenben csak ritka kivételként talál valakit, ki iránta egy kis tiszteletet, vagy csak egy parányi kinnéletet is mutatni kész volna.

Igazi szégyen az egész emberiségre! Pedig nemesak alábbrendelt, még félig-meddig barbár népeknél létez ezen esúfteli fogalom és bánásmód, de valamint a magyar pajzám negédjében a »vén asszony« által olyas valamit képzél kipingálni, minél valami alábbvaló képet, férfura illesztve, nem képes kigondolni, addig, mint ő hiszi, az oly kedélyes, annyira tiszta moralitású s most oly nevetségesen elbizott, felfújt és maga magában oly igen szerelmes német, azon fogalom által, melyet az ő »altes Weib« kitételéhez köt, minden önámításnak daczára, épen nem kimélőbb, nem lovagiasabb, mint az általa annyiakban lenézett és becsmérlett magyar, és e tekintetben azon két nemzettel, melyek a civilisatio élén állni pretendálnak: a a francziával és az angollal t. i. legszebb egyetértésben van; minthogy valamint a franczia az ő »Vielles femme« bélyege által, mindenre, mire azt csak alkalmazza, valami szégyent sütni gondol; ugy az angol sem köt az »Old women« annyiakra szórt szójárásához valami olyas képet, mely nem volna a legrútabb, a leggyűlöletesb rossz.

Igaz, hogy a »vén asszony« rendszerint nem szép látvány, és a férfui nem e tekintetben is sokkal szerencsésb mint az asszonyi, mert míg számtalan felette jó képű és teljes testű aggastyánokat van alkalmunk bámulni, addig csak vajmi ritka tünemény a tűrhető szépségű agg asszonyság.

De ha igazságosan egybe vetjük mindazon szenvedéseket, sőt kínokat, és azon számtalan keserű napokat, melyek az asszonyi nemhez csatolva, azon aránylag ese-

kély kellemetlenségekkel és bajokkal, melyek oly könnyű osztályrészei; s ha meggondoljuk, mennyit kénytelen tűrni sok asszony és mily meg nem szűnő unalom közt folynak el évei, míg több mint egy férj száz árnyéklatu időtöltések, sőt élvezetek közt vidorul éli napjait: akkor nem pirulunk-e el, hogy a szegény elhervadt, összeroskadt asszonyi teremtest amnyiszor kaczagás és gúny tárgyául tüztük ki. És ha ilyest az anyának saját fiu ivadáka eselekedhet, ugyan lehet-e ily természet elleni ténynek más alapja, mint romlott szív vagy szeszes italok által egészen elázott állapot?

Igen átlátom, mily kellemetlen néha azon meg nem szűnő félelem sugta-intés, melylyel az erőtől pezsgő, tökéletes érettséghez közelítő fiút édes anyja minden alkalommal érinti: valamint azon veszélyt is igen tudom méltányolni, miszerint ama serdülő, ki efféle intésekre igen nagyon is hallgat, és azok útmutatása után szembehunyva eselekszik, sokszor anélkül hogy észre venné, azok sorába süllyed, kik a világ előtt a »Mutter Söhnlein« czime alatt ismereteselek.

Az erős nem szívesen hallgat a gyengének szavára, ha a testtel járó életmódról van szó; de másrészről, ha saját fia anyjával durván vagy béketüreftlen bámik: ugyan hol a világ hátán keressen és leljen a régi előzvegylt asszony engedékeny kimélést és tisztelgő hajlamot egyébütt.

Alig is van elhez képest halandók közt szivre hatóbb látvány, mint azon gyengéd viszony, mely Coriolanként, de hazát nem áruló Coriolanként, a fényes bajnokságu hőst esatolja elszáradt, gyengécske agg anyjához.

Sem anyai gond, sem atyai intés, sem orvosok és bölcsek tanácsa nem képes a serdülőnek belszemét tökéletesen felnyitni: ők egyedül figyelmet és több meggon-

dolást gerjeszthetnek, és többet kevesebbet minden ifjunak saját megismerési processusa tulajdonkép csak akkor fog kezdődni, mikor már valami szembeötlőbb baj történt rajta; valamint a kised is csak akkor fog félhí a tűztől, mikor már megperzselte magát, és a szamár is csak akkor lesz kevésbé szamár, mikor a jégen már egyszer jól elsikamlott, és derekasan megütötte magát.

És ekkép minden, mi e tekintetben elérhető, nem egyéb, mint az, hogy ezen megismerési időpont ne akkor álljon be, mikor már késő. Boldog, kinek ez a sorsa!

És erre nézve éltesebb, de még nem aggkorú jóakarók, kik már némileg lefizették a tapasztalásnak árát, valódi esudákat művelhetnek. Mert valamint a vén asszony szavára nem igen hallgat az erős férfi, kinek mind az egy cseppet sem árt, mi az éltés asszonyra nézve igazi méreg volna, úgy a a megtörött vén aggastyámnak tanácsát is csak vajmi ritkán követi az ifjú, erőtől pezsgő.

Meggyőződéseim szerint az orvosi tant az életnek már tavaszkorában kellene bizonyos pontig a közönséges oktatás tárgyai közé emelni. Mi bizonyosan hasznosabb volna, mint a serdülőt mindazon görög és latin zagyalékkal tömni tele, melyekkel még mai időben is kinoztatik az ifjuság.

Ennek nehézségét, sőt kivihetlenségét mai időben én éppen nem látom. Mai időben, mondom, mikor napról-napra jobban-jobban kiviláglik, hogy sem homeopath-parány, sem alleopath-dosis, sem grafenbergi hal-disciplina, sem magnetismusi czirógatás nem művelhet esudákat, hanem hogy valamint az okos életmód legtöbb nyavalyának utjában áll, és annak kitörését vagy elfajulását tiltja, úgy az okos és következetesen hosszabb ideig folytatott életrendszer a halandót számtalan oly bajból ki is gyógyítja, melyen a jelen napi oly tarka-barka orvosi szemfényvesztés de legkisebbet sem fog.

De e tekintetben is, mint annyi másban, oly annyira szereti mystificálni az ember maga magát! Hihető-e például az, hogy homeopath-adagoeskákkal valakit, ki gyomorgörcsökben szenvedez, e bajból ki lehessen rántani, ha ezen valaki naponként a legkülönbféle emivalókkal fuladásig megtölti hasát. Vagy hogy egy derék dosis alleopath-féle hánytató vagy hashajtó őt szaporán és oly annyira kitisztítsa minden materia-peccansból, miszerint aztán legott kettőztetett erővel és büntetlen tömhesse meg pelikánként szétpattanásig géégjét megint, — pedig hány van ilyen, ki ezt nemcsak lehetségesnek, de mi több, valószínűnek is hiszi. És itt egyedül azon rögtöni esetek, mint például: gutaütés, gyuladás, angina stb. képeznek kivételt, mikor tüsténti segítség szükséges.

A homeopath-adag ugyan elcsusztatik-e annyi kevert akadályok közt azon pontig, hol az embernek élete lapang? az alleopath-mennyiség viszont nem zavarja-e fel semmi haszonnal, sőt bizonyos kárral az ember egész természetét: és ha a testből némileg tán ki is sepri a materia peccansnak részét, vajon egyuttal nem kalapácsolja-e le az emberi testnek azon egészségre törekedő erejét, melynek elfojtásával nem mehet végbe gyógyulás, sőt ha ezen természeti erő tökéletesen megsemmisíttetik, akkor a kúrának szükségképi elkerülhetlen következménye ngyan lehet-e más, mint a lélekharangnak megzendülése, és az »Ex profundis« zene intonatiojának bekövetkezett órája? Bizony soha!

Há valakipéldául nagyon szenved főfájásban és sokszori szédülés martaléka, ugyan ki fog-e hihetőleg e bajokból lábolni, ha máról holnapra egészen megváltoztatja életrendszerét?

Nyomozzuk.

Vajon hogyan élt eddig a kérdésbe hozott egyén! Mozgásban igen fukar volt, ágyát ellenben 8, 9, sőt 10 óráig is nyomta minden istenadta 24 órában rendszeren. A levegő veszélyeinek csak ritkán vagy alig tette ki magát. Legtöbb ideje odahaza vagy földél alatti társaságban, vagy a színházban folydogált az örökkévalóság teügerébe. Ebéd és vacsora alkalmával, bevett szokás szerint, mind evés mind ivás tekintetében emberül lerótta polgári kötelességét kivétel nélkül, ünnepeknél pedig még különösen ki is tüntetvé magát a kanál, villa, kés és pohár vitézséges használatában. Feje azonban sokszor vajni nagyon fáj, és a számtalan szédelgések elkerülése végett ő rendszerint nagy karszékekben ülve s nyújtózkodva kínlódott. És ezen bajai lankadásra nemcsak nem simultak, de éppen ellenkezőleg őt olyankor kettőztetett erővel gyötrik: jóllehet naponként rendszeren megkeresi őt a homeopathiának bizonyos és valódi esodákat művelő és ekkép legnagyobb divatban levő hőse, és minden megjelenés alkalmával okvetlen bekapat vele egy-egy lapdaesot. De eddig legalább minden haszon nélkül! Mi nyilván azt bizonyítja, hogy a legkitünőbb lángész is néha-néha sötétben tapogat, mert eddig legalább, az érintett homeopath-celebritás lapdaesaiban az igazi d), a nyavalyára egészen illő gyógyszerert kiszemelni még nem tudta, még nem bírta.

Most, azt mondják, hogy vagy egy híres aleopathiát, ki egészen új gyógyítási rendszert talált fel, fog használni a szőnyegen levő főfájós és szédelgős, vagy a víz esoda erejére fogja bízni kínos és veszélyteli bajainak legyőzését, mikép aztán, mind kívülről mind belülről kellőleg lemosva és kimosva, oly fris, oly egészséges és oly fürgé remél lenni, mint pisztráng a hús forrás fenekén. Vagy ha ez sem használ, akkor bizony valami magnetiseur és ilyenekkel rendszerint szoros szellemi kapcsolatban levő clair-

voyant leszen azon ultimum remedium, hol valami segítséget találni reménylünk. Mert ha sem homeopath, sem alleopath, sem hydropath, de még a magnetiseur sem használhat: akkor nem marad egyéb hátra, mint szenvedni és jajgatni egy kis vigasztalás végett; vagy egy még végsőbb refugium-ként azon esuda gyógyászoknál keresni segítséget és enyhülést, kik sporadice időről-időre, hol éltés asszonyok, hol miserecordianus fráterek, hol tudatlan, de azért mégis igen tudós parasztok képében, — kik mintegy közelebb állván a természethez azt azért jobban is ismerhetik, — tűnnek itt-ott, kivált német földeken elő; s rendszerint mint nagyon bámult, de kevés hasznú üstökös csillagok tűnnek csakhamar ismét el.

Nevetséges volna azt állítani, hogy nem létez sem böles homeopath, sem böles alleopath orvos, vagy hogy a víznek nincs gyógyszer-tulajdona, ha az bármily józanon és czélszerűen használtatik is, vagy hogy nincs a természetnek a magnetismussal együtt már oly titka, melynek felfedezése gyógyításra nézve hasznos lehetne; vagy azt állítani, hogy az egész patikai inventariumban, és mindazon számtalan savanyú, keserű és egyébkénti ezer tulajdonú forrásokban, melyek e földön szinte mindenütt kinálkoznak, vagy a fűvek, növények, fák kimeríthetlen árnyéklatában és memmyiségében, és elvégre a folyók, tavak, tengerek fenekén és a dombok, hegyek és általán az egész világi planetának széles terén és mély gyomrában: egy csepp, egy morzsa sem létezne, sem lappangua, de éppen semmi se, mit a teremő az emberi sorssal járó nyavalyáknak legyőzésére vagy legalább enyhítésére alkotott és rendelt volna.

Ha állatok számára létez bizonyos bajaikra illő gyógyszer, és azok például ebek, farkasok, madarak instinctusoknál fogva ki is bírják ismerni azon gyógyszereket, melyeket instinctive fölkeresnek és használnak is, mit legkevésbé sem tagadhatni, akkor kérdem, hihető-e az,

hogy az emberi nem ki legyen rekesztve ezen természeti, ezen isteni kedvezésből. A hogy rá nézve az egész roppant természetben semmi, de egy parány se létezzen, mit esze és belátása szerint magára nézve gyógyszerül használhatna.

Lehetne-e ennél, kérdem, valami nagyobb képtelenséget szavakba foglalni? Alig hiszem. Ugy hogy az orvosi tudománynak hasznát általan véve tagadni nem is egyébb, mint hiu pajkosság, valamint azon kételkedni is szinte az, mihez képest lehetnek egyes, iskolailag ki nem tanított naturalisták, kik különös észrevevő talentummal felruházva a közönségesnél nagyobb sikerrel bírják leplezni a természetnek gyógyulást következő titkait és ezeket észszerűen is tudják alkalmazni.

Sokan azt hiszik, hogy az állati instinctus biztosabb vezér, mint az emberi tudomány. És ez sok tekintetben igaz, mert az állati instinctus soha nem változó alapon sarkal, az ugynevezett emberi tudomány ellenben vajmi sokszor csak bitorlott fénytől ragyog és nem csak nem tudomány, de ennek éppen ellenkezője, t. i. egyenes tudatlanság, felszínség, sőt néha a legszemtelenebb hazugság. Már ha ilyféle böleséggel hasonlítottat össze az állatok instinctje, akkor igaz, az állat az ember fölibe kerül. Ámde nem volna-e az egész nagy természetre nézve az a lehető legkeserűbb gúny, csak pillanatig is azt gondolhatni, hogy a homályiból gyökeresen kitisztult emberi észnek, értelemnek és tudománynak összes pondusa bár miben is hiányosb kaland volna, mint az állatok mindig csak igen alárendelt fokozatban tapasztalt instinctje. — jóllehet az némelyiknél oly bámulatos, mikép azt emberi észszel fel sem foghatni, mint például a levél-galambok orientatiói instinctjét!

Az emberi ész és értelemnek előmeneteli tehetsége minden tudományi osztályokban és ekkép az orvosiakban

is határtalan. S vajon hol létez azon gát, azon korlát, melyen túl ezen előmeneteli vágy nem láthat? Ugyan, kérdem, ki jelölheti ki ezen nec plus ultrát?

Az orvosi tudomány ehhez képest, jöllehet már mai időkben is magas polezon áll, idővel még inkább ki fog fejlődni, mint nem különben minden egyéb emberi műv és ismeret.

Nines is nekem emélfogva legkisebb kifogásom sem a most femálló orvosi rendszer, sem azon egyének tudománya és mély ismerete ellen, kik ezen tudománynak felszentelt képviselői és alkalmazói.

Vannak köztök kitünő személyeiségek, kikről valódi orvosi philosophiát és tudományuk felfogásában és gyakorlatában a legmélyebb böleseséget, tapintatot és bánásmódot nem csak nem tagadhatni meg, sőt kiket mindezen fényes tulajdonaikért csak dicsérni lehet és becsülni kell.

Ámde az orvosnak ügyessége, tán, rögtöni halálveszélyt kivéve, még nem elég valamely súlyosb betegnek egészségi lábra állítására; de ehhez éppen oly szükséges, sőt tán szükségesb az orvosnak jelleme, független állása.

S ugyan is az okos gyógy-tanár előtt nem titok, sőt egészen világos, hogy a gyógyulás súlyosb bajokból, kivált éltseb egyéneknél, csak ugy mehet tökéletesen végbe, legyen bár a baj hosszadalmas nemű, bár életveszély elhárítás utáni reconvalescentia, ha a beteg evés-, ivás- és általan az egész életmódjában a lehető legszorosb regime után él, s pedig nem csak egy két nap, egy két hétig, egy két havig, de néha számosb évek során keresztül, tán szünt a sirig. És ekkép ezen sokszor igen nagy erőszakú vágyon a gyenge orvos akarata meg tör, és azon egyedül a szilárd jellemű diadalmaskodhatik!

Ilyen recipét azonban, ha az szükségképen szigorú és ekkép nagyon is keserű, egyedül az erős jellemű orvos ordinálhat. Minthogy az emberek legtöbbje még a halál

tőszomszédságában sem akar tudni a lehető legtöbb élvezeten. Ámde ugyan hol találhatunk ilyféle szilárd jellemű orvosok! S ugyan lehet-e legjobb akarattal is a kezdő szegény legény orvos ily visszaíjesztő jellemű? S ha találkozik ilyen, nem fogja-e őt betegeinek esekély és mindinkább apadó sora, — ha e mellett számtalan életjavakat nélkülözni, sőt szinte koplalni kénytelen, — lassan-lassan más felfogásra és egy kis tágitásra bírni kérden! S kivált ha napról napra több kincseket szerző, nagy nevű és nagy hírű collegáinak systemáját ponderálja, melynek legmélyebb s titkosb sarkalata vajmi sokszor, sőt rendszerint nem az, hogy a beteg bajából kilábaljon, hanem hogy a beteg, kivált a jó és kész fizető beteg, ordinariusán ki ne adjon. Mely systemának philosophiája aztán nem egyéb, mint ügyes kötéljárókénti *aequilibrium*-tartás; a betegnek gyógyulásra, de egyszersmind lehető legtöbb javak élvezésére serkentő vágya közt.

Kivételek mint mindenütt úgy itt is vannak. De én legalább egyetlen egy, sokáig nagy divatban fénylő és igen sokaktól keresett orvost sem ismertem, ki efféle kötéljáró tempóként praxisában nem balansírozott volna.

Számtalan orvos a legnagyobb szigorúság hírében áll, noha tulságosan engedékeny. S ugyan mikép jut ily bitorlott hírhez? Felette könnyen s egyedül csak azért, mert esze elég furfang, betegeit categorice óvni mindazon számtalantól, mi nekik úgy sem kell, vagy felette közömbös, azon élvezetek fölött ellenben szemet hunyni, miknek eltiltása veszélyt hozhatna, nem ugyan betegeire, de saját drágálatos magára!

Valami dús és mi több dúsán fizető nyavalygó segítségért bizonyos homeopathoz járult. De a reggeli és kivált az uzsonnai kávé azon okból nem akart tudni, mert

mint ő állítá, kávét mellőzve, soha álom nem szállna szeméire!

A megkeresett homeopath azon dilemmába jutván, mely csaptatóba már számtalan homeopath volt, hogy vagy eltíltsa a kávét, vagy ő tiltassék el utóbbi látogatástól, — megengedte a kávét, s pedig a homeopathiának »similia similibus« sarktvénye szerint.

»Keményen alvó egyének álmát megzavarja a kávé, sőt ilyeseket ébren tart; ámde azt, ki valami más okból úgy sem alhat, ugyan mikép foszthatná meg a kávé attól, mi rá nézve nem létez? Ez lehetetlen! És ezért a kávé ezen kivételes esetben még homeopath-szerré is válhatik, és a similia similibus csallhatatlansága szerint az alvást is elősegítheti, — ha t. i. az illető azt, t. i. a kávét, nem mint reggelit, mint uzsonnai nyaláukságot élvezi, hanem mint valami rá nézve igen hasznos, sőt szükséges gyógyyszert hörpölgeti és nyelegeti.« — Így okoskodott, és az omne tulit punctum themája szerint sokáig és rendesen huzta az angariát, míg a nyavalygó dús csak úgy itta kávéját s csak úgy kinlódott s fel-feljajdult, mint az előtt. — Az egy kissé nagyobb dosistól, mint a milyent Hahnemann ordinál, az érintett homeopath azon okból nem riadott vissza, mely szerint, mint minden, úgy a homeopathia is újabb időben nagyobb előmeneteleket tett, és ekkép — bizonyos esetekben — nagyobb lapdaesokat, sőt igen nagy csészékben levő nedveket is bekapat.

És ha ilyet tapasztal a kezdő szegény legény orvos, és száz árnyéklatban tanusítja, mily könnyű az embereket mystificálni, sőt mennyivel jobban kedveli számtalan a mystificatiót, ha az egy kissé édes, mint az igaz szót, ha az csak egy kissé keserű: akkor vajon csuda-e, hogy ha ő is a mundus vult decipi Machiavel-féle nótája szerint, legott azon kötéljáró tempót kezdi járni, úgyesen középet

tartván a betegnek vágyai és a patikának divatban levő szerei közt, — mely kötél-járás annyi orvosi hírnek és gazdagságnak legmélyebb de egyediüli sarkalata.

Minden ember calculál. Ha legtöbb igen hibásan is, de azért mégis calculál.

A nyavalygó, testi állapotját tapogatván, ha az neki alkalmatlanságot vagy fájdalmat kezd okozni, előbb-utóbb rendszerint orvosi segítség után vágyik!

Régibb időkben, nagyobb vonásokban elősorolva, tapaszok, kenőcsök, kisebb-nagyobb feeskendések folytonos használata, homachalák, vértisztítók, érvágás, izzasztás, hánytató, hashajtó, savanyú vizek, és fürdők voltak körülbelől azon fegyverek, melyekkel az orvosok a nyavalyák legiói és a haláluak sok mineműségci ellen sikra keltek és harczoltak.

Hahnemann új aerat alkotott.

A helyett, miszerint az előtt az orvosok tán azon okból számtalan óvszereket concentráltak egy-egy recipében, hogy valamint több agár egy nyulon könnyebben győz, mert ha azt el is szalasztja az egyik, tán megesípi a másik. — szint úgy a sok együtt járó gyógyszer közt is hihetőbben találkozhatik valami a nyavalyának nyakát kitörő specificum, mintha valami Solofanger-ként. — melynek tisztje oly súlyos s csak ritkán jár sikerrel. — isólálva csak egyetlen egy gyógyszer szállna a nyavalyával párviadalra, . . . a helyett, mondom, hogy ily böles rendszer alá szembehunyva görbedett vala Hahnemann, ő új aerat alkotott.

Mennyivel okosabb és természetesh az ő milliókra, billiókra alapított systemája, mint az érintett nyulászati és kopózáti mystificatio, az, mennyire én hiszem, még el nem döntött kérdés.

Hogy bizonyos szereknél egy grammak milliói részecskéje hatással lehet az emberi testre, azt nem tagadhatni.

Nagy anyám bizonyos szekrényben egy gramm mosust tartott. Lefolyt élte után, mely körülbelül 62 évvel ezelőtt történt, édes anyámra szállott mind a mosus, mind a szekrény. Nem csak az, de azon terem is, melyben ez helyét lelte, kimondhatlan erős mosus-szaggal volt sűrűlve, jóllehet e terem naponként rendszeren kiszellőztetett, sőt nem ritkán napestig nyitva állt. A mosus pedig számos éveken keresztül sokszor gondosan mérlegeltetve soha valami súlyhiányt észre venni nem engedett.

Szagolni valamit hogy lehet? nem másképp, mintha valami része annak, mi szagot terjeszt, orrunk hárttyáit illeti. Nemde igen?

És ha ez áll, mily csuda kicsiségű parány lehetett az, mi az érintett mosusból szagló sensusunkkal contactusba jött!

Ha meggondoljuk, hány évek során keresztül és mily nagy és terjedelmes hatással párolgott ki ezen mosus, és még az emberi tapintathoz képest mindig ugyanazon egy sulya maradt, tagadhatjuk-e akkor, hogy bizonyos szereknél milliói része is nagy hatással lehet az embernek organismusára? S ugyan is ha a kérdésben levő mosusnak bizonyosan csekélyebb mint milliói része ránk nagyon és mintegy kellemetlenül hatott, úgy hogy azt mindig igen éreztük, lehetetlennek fogjuk-e akkor azt tartani, miszerint másféle szerek is gyakorolhatnak, valamint észrevőleg a mosus orrunkra, úgy észrevevés nélkül nem sensusainkra, hanem egyenesen életünk legmélyebb forrásaira? Ezt mélyebb meggondolás következtében tán nem fogjuk egyenesen lehetetlennek tartani.

Ugy hogy a Hahnemann atom-féle gyógyszerekben tulajdonkép nem lappang egyenes és kézzel fogható képzelenség, sőt az elősorolt mosusféle sikerletekhez képest

még a plausibilitásnak bizonyos színében is mutatkozik a Hahnemann-i találmány.

A kérdés itt, ítéletem szerint, nem is a dolog lehetése, de egyenesen a dolog hihetősége körül forog.

Már mi a dolog hihetőségét illeti, noha mint fentebb érintők, ez még egészen el nem döntött kérdés, az én individualis belátásom szerint, ezt a milliói Hahnemann-féle subdivisiót szint oly képtelenségnek tartom, mint azt a rókavadászat-féle egyszerre 36 speciessel megtámadását a nyavalyának, melyben régibb orvos mestereink általán véve oly kitűnőek voltak.

Hahnemann, valamint a legokosabb halandó is, bizony csak úgy járt, mint vak vagy részeg, ki, nehogy az őt egy oldalról környező falba vágja fejét, annyira más oldalra tartott, miszerint az ott felemelkedő falba ütötte meg homlokát.

És ily tétovázó, egészen megváltoztatott irányt szinte minden emberiben tapasztalunk, hol bizonyos tulságban szenvedelmeskedtek az illetők, miből kiemelkedve, más tulságba estek.

Igy a kegyetlenül nagy dosisok helyébe a Hahnemann-i parány jutott.

Ámde azért, mert Hahnemann sem volt esalhatatlan, de gyarló emberi tulajdoninál fogva ő is néha és némiképpen biz egy kissé homályosan látott, ő azért mégis az emberi nemnél különösen a jótevők sorában fénylik, és nines szó, nines nyelv, mely dícséretét elég harsányan rebeghetné az egekbe!

Ő állítá nagyobb fénybe a *similia similibus* talpra esett voltát. Melyet minden esetben én ugyan nem tartok axioma igazságának, mert tán ritkább, de azért még felette sok bajokra, szint oly nagy, vagy tán nagyobb mértékben illik a *contraria contrariis tana*.

Legnagyobb érdeme abban áll, hogy ő az egész

orvosi kart gondolkozásra, kételkedésre és megfontolásra gerjeszté, és azon apáról fiura átmenő sehendriánnak, mely az egész orvosi rendszert oknélküli, felszínes, sőt hibás empiriába bilineselé, diadalosan nyakát szegte.

Nagy érdeme továbbá az, hogy az orvosi receptekből kiirtá azon tarka-barkaságú sokféleséget, mely nem a beteg, de egyedül csak a patikás hasznára és egészségére szolgált, és hogy ezen tulesapongás helyébe az egyszerűek használatát hozta divatba.

Legnagyobb érdeme elvégre az, hogy az egészségi helyreállításnak sikerét szorosan és kéréllhetlenül bizonyos életmódhoz köté, sőt lánczolá, melyből minden felingerlő eledel és ital ki van tiltva, s melynek követésében egyedül a nagy természetnek mindenben nyilvánított törvénye szolgálhat vezéresillagul.

Mi azonban parányiságait, — 10000000 dissolution — illeti, korántsem tagadom, mint fentebb állítám, azoknak hatási erejüket. Ámde következik-e abból, mert valami bizonyos hatást gyakorol, hogy az azért már gyógyítási erővel is bírjon; ki állíthat ilyest csak némi bizonyossággal is? Senki!

Az új tannak ezen subdivisori részének hihetőségét tekintve pedig, kérdem, ugyan hihető-e az, hogy az isten vagy a nagy természet ilyféle szórshálhasogatásra, ily arithmetikai problémákra, szóval ily »hocus pocusra« állította volna azon rendszert, mely által bajaiból kilábolhat a nyavalgó emberiség? Hihető-e ez? S hihető-e ilyest az, ki a természetnek csudáiba egy kissé mélyebben merülve, nem bámulhatja eléggé annak oly nagy, de mind e mellett mégis mindenben oly egyszerű voltát?

S valamint Horatiusként, jó izűen kacagnak a nagy istenek a gyarló embernek sokszor minden oknélküli rettegés-verítékén, ugy bizonyosan felette komikai színben

jelenik meg előttük valami gyengéd lelkiismeretű patikásnak azon forgolódása is, mikor a Hahnemann dictálta parányiak készítésében sok kis üvegeit rázza, töltögeti, ürítgeti, s azok tartalmát 100-szor, sőt 1000-szer egyben kevergeti, és bona fide azon hiszemben, hogy ezen parányiak esudaereje majd bizonyos segítséget nyújt, e hossz-
szas és kifárasztó munkájában lankadatlan sáfárkodik kidülésig.

S vajon lehető-e, hogy az emberiségnek nyavalygó részére, mely éppen nem kiesi, a nagy természet oly rendszert állított volna fel, melynek hasznát aránylag csak felette kis szám élvezheti? Igen, csak felette kis szám! Mert ha a Hahnemann-féle parálynak gyógyszerű esuda hatalmát el is akarjuk ismerni, akkor más részről azt sem tagadhatjuk, hogy ezen parányok hatását minden nagyobb sőt tán a legkisebb mennyiségű »ellentét«
paraliszálhatja, sőt egészen tönkre is verheti.

Már pedig ha ilyféle veszélyes »megsemmisítőktől«
ügygyel-bajjal és felette sok unalom közt meg is óvhatja magát a tehetős és a független állású, minek lehetőségét szinte tagadom; ugyan kérde, teheti-e ezt a szegényebb sorsú, a függésben levő? Bizonyosan nem, mi a még mondandókból váltig ki fog világlni.

Nem jut-e ilyenkor bizonyos angurok meséje emlékezetünkbe, kik magas tisztükben eljárván, minden oraculum-féle komolyságon tuladva, sokszor kénytelenül ellentállhatlan hahotára fakadtak.

És valóban nem tudom, melyik a füresább tünemény, azon scrupulosus live-e a homeopathiának, ki átlátván, mily könnyen dől dugába a bevett homeopath lapdaeskának gyógyereje, boltokat, patikákat, gyárakat, stb. mértföldekre kerül; evés, ivás tekintetében pedig legszörszálhasogatóbb controllt tart eselődjei fölött; vagy azon minden scrupulust lábaival tapodó homeopathi kalandor

(aventurier), ki azt pretendálja, hogy azon homeopath-féle parány, melyet ő nyeleget, ugyszólván dagály és szélvész ellen mindent maga előtt lesodorjon és pályáját bizonyos diadallal végezze. Melyik egyén illik jobban torztnak, én valóban nem tudom. Tán egyik a tizenkilenez, a másik pedig az egy híján húsz szerepét viseli.

Igaz ugyan, hogy oly helyeken, hol a homeopathia erősebben divatos, homeopath vendéglők is vannak, mi a gyógyulandókra (!?) igen nagy előny, mint hogy azokban scrupulus nélkül, minden tálnak bátran neki eshetik a Hahnemann-féle ordinatio alatti éhes.

Ámde ki csak félig-meddig ismeri a konyha-manipulatio titkait, és ki azt is számba veszi, mi minden nem történik a zöldséges kertben, a mézárszéekben, a malomban, a péknél, a tejet áruló asszonynál, a heti vásáron és mindazon nyálánkságokat áruló boltokban, melyeknek — magától értetődik — nagy óvakodással járó használatát Hahnemann sem tiltja; ha mindezt meggondoljuk s magunkat és másokat legszemtelenebbül csalni nem akarjuk: akkor legalább egy kissé kételkedünk, és a homeopath-féle milliárdnyiságon egy kissé kacagnunk tán csak szabad.

Ujabb időkben asztali szolgálat alatt a cselédek fehér kesztyűket viselnek, mert nem étvágyias, (Es ist nicht appetittus) ha mezít-kézzel fogdossák meg a tálakat, s cserélik fel a tányérokat, késeket stb.

Bizonyos alkalommal ebédre levén meghíva oly háznál, hol szinte divatba jutott ezen fehér kesztyűs socialis előmenetel; nem tudom mi okból, a kitűzött óránál sokkal előbb jelentem meg az ünnepke helyén; s miután elfogadásomra senki nem mutatkozott a házban — és egy kies kert környezte azt minden oldalról, — sétának iramodtam.

A konyha, úgy mint az érintett épületnek egyéb osztályzata, szint a kertnek szolgált. S miután a bennem jól felébredt étvágy a konyhának szagát, — mely csak a jólalakottnak tűrhetlen, — igen kellemetesen érezteté . . . véletlenül betekinték a főző műhelybe s pedig a nélkül hogy a benne levők engem észrevennének. S ugyan mit látok? Azt, hogy a derék ifja szakácsmester, nem akarom vizsgálni mi okból s mily *arriere pensé*-től indítva, egyik hasonlóul helyesen tagba szakad konyha leányzóval *«lapdást»* játszott. És hogy az ügyesen hányt és ügyesen kapott, de azért némelykor mégis a földre eső lapda nem volt egyéb, mint egy szalonnás gombóc, melylyel később, valamint számosb collegáival, a fehér kesztyűk által kiékesített és semmi étvágyellenit nem tűrő asztalnál voltam szerencsés találkozni! Hol a némi viészontagságokkal megismertetett gombóc-lapdák, jó ízük miatt mindenkitől dicsérve, egytől-egyik elfogytak. — E kis tapasztalat a fehér kesztyűk ellenében rám nézve igen nevetségesnek mutatkozott, jóllehet ezen eset legkisebb argumentummal sem szolgálhat a fehér kesztyűk ellen, mert csak az okozundorodást, mit az ember lát, »

Ámde a homeopathiára visszatérve, hol nem közömbös, mint a felhozott gombóczi esetben, tudja vagy nem tudja-e az ember a konyhában stb. mi adta magát elő, hanem hogy a konyhában vajon gratiát nyert, vagy meggyilkoltatott-e a Hahnemanni képzeletnek kiesi kis ivadéka. — a homeopathiára visszatérve, mellőzvé mindazon veszélyeket, melyeknek a szánakozásra méltó homeopath-adag ki van téve a konyhában, hol teljességgel lehetetlen oly kitünő tisztaságot és oly szigorú keveretlenséget a mindennapi gyakorlatban elérni, mikép egy parány kávéndv, bors, petrezselyem, fokhagyma és számtalan efféle egyéb gyilkos szer a Hahnemann-féle atomgyógyerejét legott s tüstént egybe ne szakítsa; mellőzvé

a lisztben és a kenyérben annyiszor előforduló anti-homeopathi mérgek említését; mellőzvéu minden szorosabb analist azon elpancsolt tej és azon sokszor oly tarka, sőt romlott víz mineműségében, melyet többet-kevesebbet minden ember és ekkép a lehető legserupulosusabb rab-szolgája a homeopathiának is, bár akarja, bár nem, naponként használni kénytelen; — mind ezeket mellőzvéu: egyenesen a nap microskop csuda mutatványaira emlékezetem az olvasót.

Vajon mit vesz ezen mutatványokban észre? Azt, hogy az egész természet hemzseg infusoriumoktól, és hogy az egész nagy világegyetemben nincs egy csep viz, nincs egy morzsa, mely, — ha mi azt igen frissen is tartjuk, mely azonban már decompositionnak indult, — nem volna telisd teli legkülönbféle állatokkal.

Már miután a nap microskop által azt is észre vesszük, hogy ezen kis teremtményeknek étvágya különösen nagy s pedig elannyira, miszerint ha nem találnak egyéb rágni valót, nemesak tehetetlenebb pajtásaikat, de még gyengébb vérrokonaikat is irgalmatlanul felfalják; — ha továbbá azt is tapasztaljuk, hogy tán semmi sem létez, mit az infusoriumok serege végre meg ne őrleue és hogy épen oly jó ízű megesszik a bundát, mint a dohányt, de még egy egész könyvtárt is, ha erre nekik kellő idő engedtetik; — ha továbbá meggondoljuk, hogy a decillion-féle Hahnemanni kiesinységhez képest a legpiczinyebb infusor is igazi farkas, elefánt, czápa, sőt czethal, melynek egy fogára sem elég a Hahnemann rendelte ebéd; — ha továbbá megfontoljuk azon lihetőséget, hogy vajon ezen förtelmes és épen nem kényes választásu infusoriumok meg fogják-e respectálni a homeopathiai specificumokat, sőt nem fognak-e azok fölött víg lakomákat tartani és zsüros ünnepeket ülni?

Ha mind ezt átgondoljuk és ámitás nélkül megfontol-

juk, vajon nem fogunk e akkor azon félelembe süllyedni, hogy csak ritka kivételként és mintegy véletlen esuszhat valami homeopath parány gégenken le, — ha az t. i. szerencsésen elkerülte a kávénak stb. mérges kipárolgását, és az infusoriumok éles fogait, — de rendszerint »valami« helyett »semmit« sem veszünk be, mert minden lehetőség szerint a beveendőn vagy már jóllakott valami infusorgasthonom, vagy előlegesen megsemmisítette annak egész gyógyhatalmát valami antihomeopathiai gáz.

Tudom, sokan azon okból e most itten felhozott sorokat restelleni fogják, hogy kár a homeopathiát satira és ekkép nevetség tárgyánál tüzni ki.

Ámde én nem a homeopathiát tüzőm ki nevetség tárgyánál, de egyedül a homeopathiai tannak bizonyos részét! És nem én teszem azt nevetségessé, de a tannak ezen része maga áll a nevetségesnek színpadára: — én sok mással egyedül »észre veszem« ezen systema gyenge és még is haszonnal járó oldalát, s aztán az ilyekkel járó »füttytől« nem tudom magamat egészen visszatartani.

Ha végre átgondoljuk sok szegényebbek s függőbb állapotban levő egyének sorsát, kik betűszerint mérget lehelő gyárakban vagy kénkő-bányákban stb. dolgoznak, és más helyük e világon nincs; ha átgondoljuk háborúban, sőt még békében is a katona sorsát, hol sokszornem az a kérdés, hogy mit egyék és mit igyék, hanem hogy általában egyék és igyék-e valamit vagy semmit; ha átgondoljuk a eselédék sorsát, kik uraságaiknak tán egészen heterogen életmódjukhoz képest, de legfelszínesb vonásokban sem tarthatuak, ha bajuk van, homeopath rendszert: — ha járó-kelekre, utazókra figyelmeztünk, és mily nagy ezek száma most. — kik nem azt eszik és iszszák, mit Hahnemann rendelt, hanem ezek is szinte azt, mit találhatnak, vagy semmit: akkor méltán és tétova nélkül minden esetre azt állíthatjuk, hogy a homeopathiának áldásában gya-

korlatilag szólva, ha t. i. abból a decillionnak ezífraságát ki nem szabad hagyni, csak a gazdag és független és ekkép sokkal kisebb része az emberiségnek részesülhet, -- annak nagyobb száma azonban abból tökéletesen ki van tagadva. Ily szűk felfogásu feudalistának pedig senki sem tarthatja az istent.

Legközelebről azt állítók, hogy mindenki, habár nem is jól, de azért mégis mindenben és ekkép egészségének helyreállítási tekintetében is calculál, -- vagy más szavakkal: minden elhatározásnál a pro és contrát, mennyire telhetése, szenvedelmei és vágyai engedik, bizonyos megfontolás tárgyául tűzi ki.

Már mi az orvosnak választását illeti a pro és contra fontolgatása régebbi időkben, mikor a gyógyítási működés általán véve többet-kevésbet mind egy kapta után indult, nem lehetett választani systema és systema közt, -- de az egész választási lehetőség abban pontosult össze, hogy vajon A. vagy B. orvosnak adassék-e elsőség, vagy hogy valami naturalista, kiknek híjával soha nem volt a világ, nyerve-e el a kiszemelés díját.

Hannemann megjelenése óta sokkal szövevényesebb lett a kérdés. Mert Grafenberget, Lindewiset stb. ide nem értve, most két systema áll homlok egyenest egyik a másik ellen!

Sokan azt hiszik, úgy mint én is hiszem, hogy valaminek több út vezet Rómába, és oda egészen ellenkező utakon, például Florenczából és Nápolyból is eljuthatni, -- úgy több gyógy-systemák is lehetnek, melyek, noha tökéletes ellentétben, még is hasonlóul kiránthatják nyavalyáiból az embert.

Igen súlyos, veszélyes és bajaiktól erősen kinzott nyavalygókról, kik már mindenféle rendszer keserűsége-

geit untig kószolgatták, itt nem szólok, mert ilyenek, mint a vízben fulladók, fülhöz fához kapkodva, ma ezt, holnap azt, holnapután megint mást hívnak segítségül: de azon egyének sorát kívánom itt szőnyegre hozni, kik noha fájdalmas, de azért nem veszélyes bajok viselői, és kik orvosi segédelmet kívánván használni, azon ponton állnak, hogy az alleopath és homeopath rendszer közt válasszszanak.

Vajon mily systema fog. választásukat tekintve győzni, s vajon rendszerint melyek lesznek azon indokok, melyekhez képest ők inkább az egyik mint a másik rendszer zászlója alá fognak állni!

Tán több vagy kevesebb bizodalom az egyik vagy a másik methodushoz? Bizonyos pontig igen.

Ámde csak bizonyos pontig. Mert az eldöntő Achillest többet-kevesebbet mindig az fogja képezni, hogy vajon, melyik oldalon remél a beteg gyógyulást kedvezőbb feltételek alatt. Mi természetesen attól fog függni, hogy a két ellentételes kínákozóknak melyike tudja mások által közvetve vagy személyesen minden közvetés nélkül systemáját kellemeteseb színbe és nagyobb fénybe állítani.

Mint Alcidest, mikor ő állott a választási dilemma élén, az egyik »szép« mindenféle élvezettel esábítgatá, a másik »meglehetőse« pedig hírkoszorúval kínálta meg: úgy sorolja elő az alleopath minden pedantismuson tuladott egyén színében mindazon ebédeket és vacsorákat, melyeknek legjobb ízű és legfűszeresb élvezését, valamint a champanernek és másnemű boroknak szabad használatát az ő methodusa ki nem zárja, minthogy ezek káros befolyását legott tönkre veri az általa »minden órában egy-egy evő kalámmal nyújtott« rebarbara, wiener tránkli stb. s legszaporább gyógyulást ígér: a homeopath ellenben a szerénység, de egyszersmind a legszigorubb komolyság tekintetével azzal a mit ő — legyen száraz, legyen

nedves, — nyelni enged, ugyan nem igen vigasztalja a betegnek lelkét, de viszont el sem ítéli mindazon utálatos és nagy mennyiségű medicinák lehajtására, melyeket az alleopath ordinál s melyeket csak szagolni, sőt még csak emlékezetbe hozni sem lehet undorodás és a nélkül, hogy az embert egészen fel ne rázzák s valami kellemetlen hideg át ne fussa az illető, vagy inkább az illetett háta gerinczét, gyógyulást pedig, ha nem is szaporát, annál bizonyosabbat ígér.

Ezen dilemmában levén a könnyebb betegek legnagyobb száma, sok ideig hűségesen állott a régi, szép- és úkapáinktól ránk szállott alleopath methodus mellett.

»Borról lemondani, mely a Megváltó csodatétele után még a kaimai menyekzón is oly historikus, sőt még bibliai szerepet is játszott«, ez soknak, kivált a férfiak és legények legiójában egyenesen kifecszamlott ész szüleményének mutatkozott. »A bizony!« A tokait, ménesít, somlait, vas-hegyit, érmellékit s mindazon gyönyörű szőlőnedveket, melyektől Magyarország túláradozik, egyedül azért teremtette a nagy isten, hogy azokat az ember csak nézze és Halmemam ő tudósságának parancsára mellőzze, moslék közé öntse! Mily különös eszeveszettség!« Ilyféle nóta pengett és kongott nem egynek ajkán!

S hát a dohány! »Én ne pipázzak, én, kinek oly szép tajtékpipa collectioja van. — Én pedig ne szipákoljak, én, annyi csinos pixis birtokosa, és kinek használatára a legkellemesb fekete és sárga tubák nagy mennyiségben készen áll. Igy okoskodott sok régi férfiú, és a tubák tekintetében sok régi asszony is, mikor Halmemam feltűnt az egen és organonját megírta.

Majd bizony én ezen sehonnai újító elme-kicsapongásait követve, elhagyom a bort, a dohányt, azt a jó kospallagit, esentuckit, vitnyédit stb. és szegény orromtól is megvonjam az annyira megszokott ártatlan döbrei és füzes-

gyarmati élvezetet, épen bizony, akkor inkább meghalok, vagy practicus orvosokhoz folyamodom segítségért, kik nem hagyják magokat oly Hahnemann-féle handabandák által, mint a homeopathia, elesábitni, és a régi sok századokon által sikeresen gyakorolt methodusnál megmaradván, derekasán kitisztítják az ember testét, ha kell, de e mellett nem tiltják tőle el mindazon megszokott élvezeteket, melyek elhagyásával az élet igazi vegetációra süllyed, és melyek elmellőzésével a hurokra került homeopathiai áldozat méltán elsorolhatja azon ismert szójárást: »medicina pejor morbo!«

Hát mit mondjunk a kávéról, ezen universalis reggeli és uzsonnai nedvről, melyet sok, kivált az asszonyok osztályában, de amnyira kedvel, sőt egész életpályájára nézve oly szükségesnek tart, miszerint kész akármit elhagyni inkább, mint lemondani ezen fekete levesről.

Mi okból eleinte alig is birt a homeopathiai gyógyrendszer azon felette szűk körből kiemelkedni, melyben az Hahnemannal együtt oly sok ideig pangott.

Köre a systemának azonban napról-napra mindinkább tágult, úgy hogy ma már alkalmasint szintannyi homeopathiá euralja a világot, mint a mennyi alleo-hydro és egyébféle paták mozdítják annak jóllétét elő. Mit a homeopathiának apostolai nagy meglepédeccsel a való diadalának hirdetnek, mely előbb utóbb, ha tán később is, bizonyosan beáll, és szemkápráztató fénye által, ha eleinte az emberek előítélete, makaessága, sőt lelkiismeretlensége és roszasága azt vastag sötétségben fogva is tartották, elvégre minden ellenállást megsemmisít, s minden egyéb systemát, mint mindannyi antithesist győzedelmileg lesújt.

S igaz, a homeopathia tökéletesen kivívta polgári állását, de nem ám azért, s itt vigyázzunk, hmintha annak valósági sulya felhívította volna az emberiség szemét.

vagy lecsépelte volna annak ellenségeit, hanem, mert Hahnemannnak. — kiről magáról e tekintetben semmi bizonyost nem tudok, — hanem mert Hahnemannnak discipulusai először megengedték a pipa és pixis használatát, később pedig egy kis boroeskát is csatoltak az engedményekhez, — most elvégre mindannyian, — ha csak egy kissé mint valami igen nagyon megszokottat sürgeti a patiens, azon ürügy alatt még a kávé is megengedik, hogy t. i. a régi megszokás néha ugyszólván második természetté válik, és így azt mintegy erőszakkal egybeszakítani nem tanácsos, sőt nem ritkán a legnagyobb veszéllyel jár.

S im ezen philosophia, vagy talpra esettebben kitéve, ezen »ügyes« kis stratagema emelte a homeopathiát azon pedestalra, melyen ma fénylik.

Mint érintém, én nem tudom, vajon az évek folytában Hahnemann, mikor Párisban lakott, hol vajmi erősen isszák a kávé, tágított-e egy kissé szigorú rendszerén vagy sem; de már annyit tudok, s ezt bátran merem állítani, hogy ha a dohány és bor eltiltása nem is semmisítette volna meg systemáját, minthogy ezen javak inkább csak a férfui nemet illetik, a kávé az asszonyi legioknak, melyekkel felette veszélyes »ujjat húzni«, ezen mindenek fölött kedvelt édessége az egész homeopathiának már régóta kérelhetlenül kitörte volna nyakát, és Hahnemann már régóta az »elfelejtés tengerébe« bukott volna, ha Péter, Pál és egyéb apostolai az új rendszernek nem mentették volna a homeopathiát Hahnemannal együtt az által meg hogy a »kávéeskát« megengedték.

Régibb orvosaink előkelői oly nagy súlyt helyeztek a nyavalygók életrendszerének minémiségében, hogy sok esetben de egy csep orvosi szert sem nyújtottak, ha a beteg hibás életmódjáról le nem mondott.

Boldogult atyámnak volt bizonyos plenipotentiarius, ki vajmi éles kinokat szenvedett podagrában. Mindenfélét próbált és nyelegetett, a várt haszon azonban elmaradt. Végre egy igazán okos orvossal jött contactusba, ki tudta hogy a kérdésben levő podagrista, soha nem mozog, egész nap pipázik, és noha 24 órában csak egyszer, de akkor ugyanesak megtölti hasát mindenféle nyálksággal, és különös kedvelője a paprikásnak és kivált a zsírosnak, mindezt tudta az okos orvos és hozzá ekkép szólott:

»A tekintetes urat bajától bizonyosan meg nem menti bármely gyógyszer is, ha nem mozog sokat, ha a pipának nem ad passust, ha végre lehető legszigorúbb dietát nem tart, sőt ha eddigi életmódja mellett még orvosi szerrekl is ostromolgatja magát és fel-fel zavarja testét, akkor még rögtön életveszélybe is süllyedhet, mert a bekapott medicinák a most lábaiban concentrált bajokat tán a testnek kényesebb részeire fogják korbácsolni, holott a jó megfeneklett podagra, noha kivált néha igen fájós, azért soha nem veszélyes, sőt rendszerint »hosszabb életnek« legbizonyosb kezeése! Vessen az ur magával számot, és ponderálja, mit viselhet könnyebben, a podagrának fájdalmait-e vagy a nélkülözések unalmát, s aztán cselekedjék következetesen határozata szerint, de medicinákkal magát hasztalanul ne kinozza.«

És a plenipotens átlátván és elfogadván e böles tanácsot, patika kincsein legott s pedig örökre túladdott, pipázott, evett, ivott kényc kedve szerint, és ülve olvasással tölté el legtöbb idejét; ánde viszont sokszor fel-feljajdult, igaz, sőt néha, mikor igen türehtlemmé vált kúnja, vajmi ezifrán még el is áldotta az egész világot; és így, élvezet és fájdalom közt szerencsésen elérte 93-iki év korát.

Ha magát eurálgatja, alkalmasint sokkal előbb áll odább. — ha pedig minden élvezetről lemond, tán még

sem menti meg magát minden fájdalomtól, — úgy hogy választása azon thema szerint: »Essen was Einem schmeckt, und leiden was man muss« valóban a lehető legbőlcsebb volt.

Nem minden orvos azonban ily böles, mint a most felhozott tanács-adó, mit saját tapasztalásom szerint be tudok bizonyítani.

Vagy 40 évvel ezelőtt, Konstantinápolyban létemkor, oly annyira fel voltak ingerelve idegeim, hogy betű szerint vagy hat hétig épen nem tudtam aludni, és éberségem oly eleven volt, mikép, úgy szólván, még szemeimet sem tudtam jó formán behunyni, de mint bagoly egész éjen át nyílt pillanatokkal vártam a nap fölkelte.

Mem mondhatom, mennyire elszomorított, mennyire lesújtott ezen állapot. Oh mit adtam volna csak egy pár órányi jó ízű álomért!

Erőm mindazáltal nem igen apadt, étvágyam kitünő volt, és testem egyéb functiói is rendesen működtek, csak hogy soványabb soványabb lettem napról napra.

Mintán hiába reméltem, hogy elvégre, ha járás-kelés, evedzés s lóháton járás által magamat kellőleg naponta kifárasztom, mégis szemeimre fogna szállni az álom édesége. — miután, mint mondom, ezen boldogság után hiába szomjaztam: bizonyos orvoshoz, ki a bölesesség nagy hírében állt, folyamodtam segítségért.

És ez, a nélkül, hogy életrendszeremről csak egy mákszemnyit is tudakolt volna, tüstént prescribált valamit, már bizony nem tudom mit, és langyos fürdőket rendelt; — de minden legkisebb haszon nélkül, mert az álom azután is csak úgy került, mint az előtt.

És én a legnagyobb szomorúságba estem.

Akkor is csak annyi vagy tán több eszem volt, mint

ma van, — és pedig még is ma oly világosan látom akkori álmatlanságom okát, mi körül azon időkben egészen vak voltam.

Honnét veheti ez eredetét és okát? kérdem. Bizony csak abban, hogy általán véve az embernek, és még a legeszesebbnek is, belszone csak később kezd felnyitni, mikor már jól megfizette a tapasztalás árát.

Én nem is szoktam azon időben, melyről szólok, magammal szánót vetni, mert ehhez nevelésem éveiben soha nem voltam felhíva, később pedig meg nem szünő szórakozás és élvezetek hajlászatában folytak el napjaim;

ugy hogy általán véve a legkitünőbb, kézzel legfoghatóbb okok is rejtve maradtak előttem, és így többek közt az sem ötlött eszembe, hogy vajon én miért nem tudok aludni, jóllehet ennek oka szemkápráztató világosan fénylett.

Orvosom pedig, ki böseségi hírének daczára igazi asinus volt, legtávolabbról sem említett valamit, mi belszemem felnyitását elősegíthette volna.

S ugyan is hogy töltöttem be időmet? legelőször igen is sokat hevertem az ágyban, mi — ugy mint minden, mi sokasága és mennyisége által esömört okoz, — az álmot nem csak elő nem mozdítja, de épen ellenkezőt szűl. Jött aztán mint reggeli az igen erős kávé vizes tejjel keverve, mert Konstantinápolyban legalább akkor csak ilyes volt. Ez után egyik pipa váltotta fel a másikat, rendszerint pastille de Serail-féle ambra lapdacsokkal fűszerezve. Ezt követte a legviolensb mozgás, lóháton, gyalog vagy esónakban evezve. Időről időre legalább tizenkétszer, tán többször félbeszakítja ezen tulesapongó testi gyakorlatokat azon jó török mokrának hórpegetése, melylyel legalább akkor az embert minden látogatásnál, sőt utban és utfélben megkínálták, követte ezt közönségesen valami diplomatikai nagyságnál rendszerint igen fűszeres, mindenféle

erős borokkal illusztrált ebéd, melynél én nem csak nem ültem mint néző vagy kényes válogató, de mind borban mind ételben igazi tatár-pusztítást vittem véghez. Pro coronide elvégre majd ebben majd abban a társaságban néhány findzsa erős thea zárta be ezen okszerinti életmódnak naponkénti lefolytát. S pedig mily éghajlat alatt? Tán messze fönt észak felé, mint egy Archangel magasságán, s mily évtájban. tán tél közepette, mikor a hideg némileg legyőzi az étkek és italok ingerlő erejét? korántsem, hanem egy meleg éghajlatban és nyár közepette, hol és mikor oly könnyen felesap a vér az ember fejébe, — mi minden nyugalmat és álmot bizonyosan száműz!

És én nem voltam képes kitalálni és felfogni, hogy vajon én miért nem alhatok!

Ha akkor azon okos orvossal találkozom, ki a fent említett plenipotenst vezérlette jó útra, az hozzám bizonyosan így szól:

A grófnak rögtön nem lehet visszaadni álmát, mert a felrázott idegek lecsillapítására mindenek előtt idő kell; — gyógyszer sem használhat, mert nyavalyás elkábítást ugyan igen, de egészséges álmot soha és semmi esetben nem szerzett bár mily gyógyszer is eddigelé és soha nem is fog. Hagyja el tehát a gróf, legalább egy időre, a reggeli kávé, — ne pipázzon egész hosszú nap; vesse ganéjra, mert egyenesen oda való, azon átkozott a dohány fölibe tenni szokott ambra pilulák, melyek nem hogy jó szagot gerjesztenének, inkább elbűdösítik az egész légkört; öntse moslékba, ha módját teheti, mind azon ebadta török mokkát, melylyel az embert lankadatlan mérgezik, -- vagy ha moslékba nem öntheti, semmi esetre ne öntse saját magába, — ez aztán bár tessék bár ne tessék a török vagy a görög uraiméknak. Mozgásban tartson mérsékletet, és soha ne felejtse, hogy az ember sem nem gőz mozdony, sem nem gyár, mely ki nem dől, és nem is pósta-ló, mely

szegényke ha el is vész, még nem különös kár, — és minden esetre hívatási körében veszik el. — Ebédnél kerülje el a felingerlő étkeket, egyen e helyett pilafot, bor helyett igyon vizet, thea helyett pedig élvezzen fagyaltot, ha van, vagy ha ilyes nincs, élvezzen serbetet, mi bizonyosan találtatik, fürödjön gyakran a hűs tenger habjaiban, — s bár alhatik, bár nem, soha ne nyomja ágyát tovább 7 óránál, és miután semmi más különös baja nincs, és organismusa ép, folytassa a rendszert csak, de nem ám egy két nap, vagy egy két hétig, de több havig, és meglássa, hogy tán csak kevés idő alatt oly álmos lesz minden napnak végével, mikép ha kellő időben nem siet ágyához, még azon a széken is elalszik, melyen éppen ül.

A grófnak alkotása jó és erős, és ekkép alkalmasint nem lesz szükséges ezen szigorubb rendszert határtalan ideig s mindenütt és minden körülmények közt folytatni. — Mindazon számtalan élvezeteket, melyekkel a teremtető az emberi nemet megajándékozta, bizonyosan nem azért alkotá, hogy az ember azokat, mint a paradicsomi almát, csak nézze, bámulja, de ahhoz ne nyuljon, — hanem hogy azokat eszesen élvezze, vidorul költse el a világ kincsait.

A bor a grófnak tán nem fog ártani; tán, mondom, mert én a grófnak természetét gyökeresen nem ismerem,

ha t. i. nem iszsza azt kicsapongó memmyiségben és nem iszsza tropikus szélességben nyár közepette, de például ködös Britanniában vagy didergő muszka földön, és pedig az ősz vagy tél hűs és hideg napjaiban, hol és mikor még pálinka sem árt, mely például a keletindiaira nézve hazájában igazi méreg.

Vagy ha még most nem is, mikor a grófnak fiatal vére oly szaporán kering, — tán 10, 20 év leforgása után igen fog illeni testalkotásra egy-egy pohár jó bor. Így a kávénak élvezéséből sincs kizárva a gróf, ha abban szokalmóddal procedál, s kivált ha életének éveit szaporodnak,

mert számméltküli példa által bebizonyíthatni azt, hogy valamint ezer meg ezer fiatalnál a kávé károsan, sőt mérgeesen hat, úgy viszont ezer meg ezer éltesre nézve a kávé nem csak nem méreg, de szinte valami panacea.

A theával szint így áll a dolog. Caniculában theát inni bizonyosan nem lehet hasznos; azzal viszont esős őszi és téli napokban élni tán nemesak nem káros, sőt még bizonyos haszonnal is járhat.

Mi pedig a testi gyakorlatokat illeti, tagadhatlan azok haszna, mert ezek az egészségnek fentartását eszközölik, ámde szinte ezek is csak akkor, ha okkal móddal járnak!

Igy okoskodott volna . . . egy okos orvos. Ámde mintán nem voltam oly szerencsés ily okossal találkozni, bizony csak tovább is gyötrött az álmatlanság kínja. — míg számtalan évek lefolyta alatt lassan-lassan felnyílt »belsőmem« és most annyiakat egészen világosan látok, mik az előtt, jóllehet felette közel hozzám, sötét ködben feküdtek.

A homeopathiára még egy kissé visszatérve, azok kik rám még emlékeznek, és arra is, hogy én felette sokszor ezen rendszer adagaival és törvénye szerint éltem, alleopath és hydropath gyógyászokkal pedig semmi dolgom nem volt. fürdőhelyeket sem jártam, borvizeket sem ittam: nem fogják átlátni, hogy én mikép vetemedhetem egészségem helyreállítási tekintetében oly systemára, mely iránt annyi bihetetlenséggel vagyok és melyet én most annyi guny-nyilakkal illetek és ostromlok!

Kulesa ezen inconsequens színű rejtélynek im ez.

Több homeopath orvost ismertem, ki Hypocrates pályáját az alleopathián kezdette és csak később lön Hahnemann hive.

Tudakolván ezen átváltozás okát, alkalman volt tapasztalni, hogy ezen orvosok néhányai bona fide azért változtatták meg orvosi hitvallásukat, mert az új systemában erősebben bizott, mint a régiben; néhány azonban semmi más okból, hanem csak azért, mert a dohány, bor, és kávé engedékenységeknél fogva napról-napra nagyobb divatba emelkedett a homeopathia, és ők a divatosb mezőn, az alatt míg ők csak felette kiesi adagocskákat nyújtának, tán nagyobbacska pénzadagokat húzhatni reménylettek: néhányak végre gyenesen megvallották és ezért léptek más systemára, hogy tapasztalásuk következtében, bizonyos nyavalyákban, mint tífusban, inlázban, cholérában stb. az alleopathiának de egyetlen egy sikerét sem vették észre, ánde hogy viszont számtalan áldozatok tanúi voltak, kik érvágás, hánytató és az alleopathia tömérdek mennyiségű gyógyszerinek estek martalékul.

Ezen osztálynak kivált egyike, egy jó formán öreg legény körülbelől ily szavakkal sincerisált velem:

»Én, ki most vagy 35 évig gyakorlom mesterségemet, elvégre azon tökéletes meggyőződésre jutottam, hogy a sebészi részét a gyógytannak ide nem értve — mely előtt térdet-fejet hajtok. — sokkal több egyén gyilkoltatt meg az alleopathiai rendszer által, mit a mennyi kigyógyulást nyert vala, s hogy ezen kivégzés okvetlen még magasb fokra hág, ha ezen rendszeren nem tágított volna az illető orvosok esze annyit, miszerint ők legtöbb esetben a nagy »semmit« állították a nagy mennyiségű landanum, digitalis, opium stb. helyébe.

Én is ezen sorban lettem helyemet, és azon félelemtől éjjel-nappal gyötörve és ijesztgetve, hogy recipém által valakit tán meggyilkolhatnék, én betűszerint »sem-mivel« gyógyítgattam betegeimet.

Ezek száma azonban napról-napra annyira apadt, mert az alleopath orvostól hosszú recipéket pretendál a

sokaság, hogy végre majd már a koldusbothoz nyulni voltam kénytelen.

Elátkoztam azon órát, mikor az orvosi pályát választám életem ezéljául.

Éveim hosszabb sora mellett úgy, hogy valami másra adni fejemet többé nem volt idő, gyermekeim száma is vajmi erősen nehezült reám; minek következtében legnagyobb melanchóliába, sőt már-már szinte kétségbeesésbe süllyedtem, — míg bizonyos órában azon szerencsés ötletre jutottam, hogy sz. Pálként a régi rendszernek rögtön hátat fordítsak, és hogy mintegy mennyei inspiratio által magamon túl világosb sphaerakba ragadtatva nagy ünneppélylyel Hahnemannnak lobogójához esküdjek.

Azóta hála isten napról-napra jobban folynak dolgaim, mert azok száma, kik nálam enyhülést keresnek, óráról-órára szaporodik.

Az előtt sem adtam semmit, most sem adok semmit is, úgy hogy systemám épen nem változott, és mégis mennyire változott hírem és hitelem és mennyire kedvezőbb állásba emelkedtek finanziaális körülményeim. Mily csudálatos! S pedig egyedül azért, mert alleopath czímmel nem tudták az illetők egyeztetni a kevés vagy inkább semmi beadás elvét, homeopathi titulusommal azt viszont tökéletesen egyhangzásban lenni gondolják.

Most körül-belől tán én vagyok e vidéken a legpopulárisabb gyógyító; és ha kérdi a gróf, mostoha állásomból mikép emelkedhetem ily magasra, és sokkal magasabbra, mint egyéb homeopath collegáim: annak titkát is ki akarom fecsegni.

Pro primo. Azon cseppekben és poroszkákban, melyeket a tölem kitelhető legokosabb képvonással nyújtok, nem adok semmi egyebet, mint vizet és egy parányi ezukrot, és ekkép a lehajtás annyiszor oly kellemetlen műtétele által nem ingerlem magam ellen a beteget, és attól sem kell

tartanom, hogy adományom soron kívül valami extra kólikát vagy extra szédelgést okozzon. mit a patiens szinte háladattal fogad.

Pro secundo. Nem tiltok el semmit; sőt némi könnyebb esetben még harsányan rá is parancsolok a betegre, hogy azzal rendesen éljen, mit különösen szeret és mire legnagyobb gustusa van, mert ezen vágy nem egyéb, mint a nagy természetnek szent szava, melyet respectálni kell, jóllehet ezen vágy nem ritkán, — köztünk maradjon a szó, — például a kelletin túl többször meglátogatott pinczéből közvetlen vízkórságba vezeti a természet szavára igen nagyon is hallgatót. Itt azonban distingválni kell: — mert sok fattyu vágy is van, melylyel nem szabad összehadarászni a romlatlan természet mindig oly annyira igaz szavát, — minek elkülönözésére egyébiránt az avatatlannak szeme elégtelen, de azt egyedül a gyakorlati, mély tudományu és nagy tapasztalatu szakegyén bírja kiszemelni talpraesetten. S mondhatom, alig nevelte hiremet és orvosi hitelemet oly mértékben valami, mint ezen annyiszor a hányszor említett pompásan fitogatott és gyakorlott hódolata a nagy természetnek.

Pro 3-o. Mindig mindent ígérek és folytonosan szóval tartom betegeimet, ugy hogy soha ne legyen idejük helyreállításon kételkedni; míg elvégre ha már nem győzőm szusszal, őket rendesen elküldöm messze földre, Madeirába, Egyiptomba stb. és ez által is erősítem orvosi hitelemet. Mert az illetők vagy ott maradnak hova nekik passust adtam, és így azon mondás szerint: »Gegen den Tod ist kein Kraut gewachsen,« nem vagyok kitéve valami szemrehányásnak, vagy ha igen, könnyű az excusatio, mert ki tudja, nem itta-e le magát Madeirában az ott termő jó borral minden nap az oda küldött; Egyiptomban pedig nem szaladott-e minden pyramis esuesára oly eszeveszett sebesen, mikép ilyestől még a legegészségesebb

ember is rögtön halált arathat, és ekkép annál elkerülhetlenebbül a nyavalygó, — miféle excessusokat valami messze országban megholtra ráfogni nem különös mesterség, ha pedig száz közt véletlenül egy szerencsésen mégis csak visszavergődik és tűrhető színben jelenik meg, nygán kérdem, van és lehet-e akkor rám nézve hiánya a dícséretnek és hízélgésnek!

Pro 4-o. A szegényeket ingyen gyógyítom. Minden nap egy óráig adok audientiát. Mindent ígérek, — és aztán a felhozott szereimet, t. i. a csepp-vizet és a parányi ezukrot köztök egyenlően s mi több, egészen »gratis« elosztogatom. Ha pedig az, mit ígértem, be nem teljesül s panaszzra visszajő a beteg, akkor úgy lehordom, úgy leszidom, miért nem vigyázott jobban magára, miért korhelykedett s excedált annyira, — legyen ez bár igaz, bár nem, — hogy aztán harmadszor csak ritkán jelenik meg — és ha igen, akkor újra leszidom, újra lemoskolom stb.

Pro 5-o. Tehetősök irányában sem mutatom magamat egy cseppet is pénzszomjasnak, — mert azt hiszem: néhány száz tűrhetően fizető többet ér, mint néhány bár mily fényesen adakozó, — mit egy jól ismert magyar gazdaféle birtokostól tanultam, kinek szemére lobbantá bizonyos szász uraság, hogy ő gyapjának mázsáját 250 forinton adná, míg a földi az övét 60 forintért volna kénytelen átengedni a Moisesnek. Mire midőn kérdeztetnék, láány mázsa ily 250 forintos gyapja volna, »tizzel« felelt a szász gavallér, — földünk pedig 4000 mázsát hozott computusba.

Pro 6-o. Mindig legszorosabb titokban tartom, hogy homeopathi cseppjeimben és parányaimban tulajdonképp mit adok. S aztán ez azon emeltyű, mely leginkább emelte nevem s híremet. Mert ezen soha fel nem leplezett titok személyemet bizonyos aureol-varázsszal veszi körül

és az emberiségnek azon általános hajlama szerint, a

mysteriumban mindig valami tulvilágít, a memnyekhez közelebb állót supponálni, engem betű szerint »a csodatevők« sorába emel. — E kimondhatlan nagy előny, ezen praxisomra nézve oly különös szerenese — nyugodt lélekkel állíthatom. — pedig épen nem szüleménye valamely mélyebb combinációnak vagy valami megbocsáthatlan furfangnak, épen nem, hanem egészen ártatlanul abban veszi eredetét, hogy a tett kérdésre, ha a választ valaki belőlem, pisztolyt mellemre szegezve, erőszakkal kiesikarná, vagy hazugsággal volnék kénytelen felelni, vagy az egész nagy világ hahotája alatt egyenesen meg kellene vallanom, hogy tulajdonkép az, mit vakhitű betegeimmel bekapatok, nem egyéb, mint egy csepp víz és egy piczi nádméz, mintán természet szerint ugy pattanna szét csodatevő és legalább rám nézve valóban csodahasznos fényem, mint a debreczeni szappanlucorék.

Biz így s nem máskép sincerisált velem a mintegy inspiratio által Halmemann lobogójához esküdt orvosi új celebritás.

És midőn tudakolám, hogy vajon nem szégyenli-e magát ily furfang-szerepet viselni s ilyesnek eljátszását nem tiltja-e lelkiismerete, arra egész nyugalommal így válaszolt:

Ugyan az isten irgalmáért! miért szégyenleném magamat és kivált miért furdalna lelkiismeretem? Mert hiszen mit cselekszem? Ha betegeimen általán nem is segítek, mert olyanok is vannak, kiken segítek, ugyan viszont meggyilkolok-e de csak egyetlen egyet is. Skérdem, mondhat-e ilyest az alleopath orvosoknak kivált erősebb jellemű, vagy tán helyesebben nevezve: szelesebb része? és vajon tagadhatni-e, hogy számtalan már rég eltakarított áldozatja a heroicus eurának élne még, ha őt a sok érvágás, haslajtó s mindazon nagymemmységű méreg, mely az

alleopathiával jár stb. betű szerint meg nem gyilkolta volna, — nem ugyan szaporán és közönségesen, ezért nem vétetik észre a gyilkolás, — de csak lassan-lassan, mi által legalább a profanusok szemeiben elkerültetik minden gyanu.

És aztán hány incurabilis egyén van? kit sok orvos még mindig kurálni akar, ésekkép az egyik őt még medicináival is kinozza, a másik pedig még azon kevés jótól is megrabolja, melyet élvezni képes. Én ezeknek, ha mindent megengedek, sőt még biztatom, hogy még mielőtt kidőlnek, siessenek egy-egy izletesb falatkával, egy-egy pohár boroeskával, egy-egy findzsa szeszélyesb kávéeskával megvigasztalni magukat, — ugyan nem vagyok-e nagyobb jótévőjük, kérdem, mint az érintett, őket vagy medicinákkal, vagy nélkülözésekkel kínzó gyógyászok.

És ha mindent ígérek és bennök a reménység oly édes érzetét fenntartom, ugyan nem cselekszem-e nagyobb humanitással, mintha tétova nélkül elmondanám halálítleletüket, vagy ha ezt nem is, — ők viseletemben és képemben olvashatnák e zordon ítélet lesújtó voltát.

Egyébiránt, miután alkalmam van néha-néha, jóllehet felette ritkán, oly okos betegekkel contactusba jönni, kik inkább kedvelik a legkeserűbb igaz szót, mint a legédesb ámtítást; akkor ugy szólok velök, mint szólott a felhozott plenipotenshez azon okos orvos, ki az életrendszernek czélszerűségére állítá gyógyítási systhemájának legmélyebb sarkalatát, s ilyeseknek aztán tanácsaim által nem ritkán igazi hasznót hajtok.

És ekkép miután legnagyobb vonásokban a mondotak szerint cselekszem, nem csak nem szégyenlem magamat, de lelkiismeretem is egészen nyugodt.

Igy végzé be sincerisálását a jólelkű philosophiai doctor.

S im ezen most bővebben előadott azon rejtélynek

külső és feloldása, hogy vajon sokszor, mikor bajom volt, miért állottam a homeopathia hívei közé!

S ha valaki azt kérdi, »ugyan miért játszottam ilyféle komédiát«, annak azt felelem, hogy feleséges ember, s ki csak néhány igazi jóakaróval dicsekedhetik, teljességgel nem kerülheti el az orvost, ha baja van, mert az iránta érzett hajlannak és szeretetnek sugallása őt segítség-keresésre úgy szólván kényszeríti, és ily segítséget a közvélemény általán véve legközelebből az orvosnál gondol találni, — s aztán ki mondhatja, hogy én ebbeli eljárásom által komédiáztam volna, én, ki az okos orvosnak figyelemztetésében oly különös pondust helyezek.

»S hát ha sem az allopath, sem a homeopath rendszer, sem Graefenberg, sem valami feltűnő esuda naturalistának methodusa nem nyújt biztos vagy legalább probabilis reményt a betegnek helyreállítási tekintetében, ugyan hol a világ hátán keressen a nyavalygó tehát segítséget! Tán ily exclamatoria fog fakadni most olvasóimnak nem egyike.

Mire egyszerűn azt válaszolom, hogy ezen segítséget az illető ne a távolban keresse a nagy világ széles hátán, de igen közel, t. i. mindenek előtt saját magában, és aztán egy valódi okos embernek figyelemztetésében és tanácsában; ezen ember legyen aztán bár a kormánytól diplomatisált orvos, vagy csak (!) a nagy istentől különös észszel és belátással megajándékozott és propria industria által kiképzett laikus.

Minthoggy efféle egyén, ha nem is diplomatisált orvos s általán véve nem is gyakorol orvosi tiszte, de mind könyvekből, mind a mindemapi életből, mind a világ tudósabbjainak, mind saját tapasztalásából már nagy bölcsességi kincseket merített és e munkában laikadatlan

működve, a világ minden főbb kérdései körül a közönségesnél nagyobb világosságot és mélyebb belátást szerzett magának, — ily egyén, — kivált ha mindenben független — sokszor még egészség tekintetében is szintoly helyes, sőt néha még helyesb útmutatást is adhat, mint egy félig-meddig betanított és protectio által diplomatisztált tökfilkó, s hány ily tök-hypocrat gyógyítja (!) most a világot, s kivált az apostoli császár (!?) alatti tarka barka népeket vagy mint saját systemájába szerelmes gyógytanár, vagy végre mint mind azon orvosok, kik folytonosan medicinázni akarják a hozzájuk segítségért folyamodókat, s pedig egyedül azon egyszerű okból, mert csak ezen módor biztosíthatja némileg rendesebb jövedelmüket, — s általan véve orvostól nem pretendálhatni, hogy ő saját maga proclamálja, bár mily esetben, legyen ez bár az egészségnek legulminálóbb pontján, az orvosnak teljes szükségtelenségét.

S ha valaki tölem azt tudakolja, hogy hát az életrendszeren kívül nincs-e semmi, sem a patikában, sem a nagy természetben, mi a nyavalygónak gyógyulást szerezhetne? — annak minden tétova nélkül, teljes meggyőződéseim szerint azt vagyok bátor válaszolni, hogy hibás életrendszer mellett ez vagy az a szer tán nyújthat egy kis és pillanati enyhülést, — ánde hogy sem a patikában, sem a roppant nagy természetben de semmi sincs, mi a nyavalygót bajaiból valóban kigyógyíthatná. — ha életrendszere hibás, vagy határozottabban kitéve, — ha életrendszere alkotásához, testének mivoltához és általában természetéhez nem illik, — minthogy egy kaptára vert rendszer, az emberek számnélküli természet árnyéklatilhoz képest nem létez, — és ekkép egyre nézve bizonyos rendszer felette hibás, mely másra nézve nem csak nem káros sőt tán még felette czélszerű is!

Ezer árnyéklat közt az épen mondottuak illustratiojára

most csak két egyént hozok itt föl. Az egyik kövérségre inclinal, pedig elannyira, mikép bár mozogjon egész nap, s koplaljon legmagasabbúl, még is mindegyre lizik: a másik ellenben mindig sovány, sőt napról-napra madár-husubb lesz, jóllehet felette nagyokat eszik, és egész nap-hosszat dologtalan heverve alig mozog.

Kérdem, ha ezen két egyén megbetegszik, vajjon lehet-e egy kaptára verni azon életrendszert, melyet az egyik és a másik kövessen. Vagy nem lehet-e inkább, hogy e két egyéniségen csak úgy segíthet az életrendszer, ha az diametraliter ellenkező.

A mit indeosineratia czim alatt neveznek, és német nyelven körülbelöl amnyit jelent: »Eigenthümlichkeit« azt a magyar tökéletes helyességgel »sajátság«-gal teheti ki. És ez kisebb-nagyobb vonásokban az embereknél sokszor igen különböző.

En például, ki épen nem állok a nagy evők és has-hősök során, sőt e tekintetben inkább az igen »kényesek« közt lelem helyemet, különösen kedveltem az eczet- és olajjal és egy kis veres hagymával salátára transformált babot, úgy hogy ilyesből sokszor két dombra kitálalt tányérral is elköltöttem egy vacsorán, és pedig egészen büntetlen. Ha valaki látta volna, mily gustussal nyelegettem én ezen antipitagorai természeti adományt, — az németül bizonyosan a babot rám nézve »Leibspeis«-nak titulálja — mintha mind az, a mit az ember eszik, nem volna »Leibspeis«. Midőn én ezen Leibspeis-féle ele-delt magamhoz revém, mi vajmi gyakran, s mint emléke-zem bizonyos időben hónapokon keresztül minden isten-adta estvén történt, rendszerint mellém ült bizonyos nagy-ság, kinek épen nem bitorlott, de tökéletesen megérdemlett nagy híre és neve volt az erős evők közt, és ki bizonyosan előbb megemészt egy egész nagy ökröt, mint én tán csak felét egy piezi kis borjunak, és ki még is külö-

nős evőtehetségének daczára, el nem bírta a babsalálát, de az rá nézve valódi méreg volt, jöllehet »a nagy természetnek szent szava« annak élvezésére őt szünetlen sürgette, minthogy rá nézve sem létezett édesb Leibspeis mint épen a bab, s ő sokszor, — mikor látta, mily heroice gyönyörködöm én abban, miből ő kitagadva van, — irigységtől kinezva fel-feljajdult és ilyféle szavakra fakadt: »Oh mit nem adnék s mily áldozatokra volnék kész, ha a paszujt úgy tudnám nyelni, mint Te!

És ily különböző természet, az emberek ezer árnyéklatu sajátságában, számtalan fordul elő, melyet az orvosnak tökéletesen ismerni kell, mielőtt valami bizonyos életrendszert, s kivált mielőtt valami gyógyszert ajánlhat.

És ennélfogva azon orvos doctor, ki a nélkül is mielőtt tudná, mily rendszer után él a gyógyításba vett betege és ezt rectificálni, s ki a nélkül is, mielőtt tökéletesen kitapogatná az illető sajátságait, rögtön leül asztalhoz, mikép azon legott megírja recipéjét, — az. tétova nélkül merem állítani, nem egyéb mint számár vagy impostor, — ha t. i. a beteg állapotja nem olyan, hol tüsténti segedelem szükséges — mikor sem hosszas tudakolásra nincs idő, sem az életrendszer nem segíthet, melynek egyedül több ideigi folytatása járhat haszonnal.

S ám itt állunk azon ponton, hol tökéletesen kiviláglik, hogy bizonyos esetekben az életrendszer nem segíthet semmit is, valamint a betegnek adott legjobb tanács sem, de rögtön tenni kell, mihez képest a beteg testéből csakhamar, sőt tüstént ki ne szakadjon a lélek.

Igy például gutaütés, tüdő vagy más nemesebb testi részek gyuladása, angina, vérfakadások és lethargia esetében, vagy ha valakit veszett kutya mart meg, bizony nem lehet temporisálni, de legott vagy a patikába kell küldeni segítségért, vagy pióczákban, sőt a csappantóban keresni menekülést. De vajon segít-e mindez!

Szerencsétlenségemre már igen sokáig élek, és így sokszor voltam tanúja azon szomorú scenáknak, mikor valakit például megüt a szél, és ő magán kívül, jóakarótól körülvéve, fekvő helyére mintegy leszegezve alig liheg. »Istenért mit műveljünk?» Így hangzik akkor a háznál! A lábairól leesapott boldogtalan incarnatus homeopath és egyébként igen hőresögös természetű, így hát nem merünk valann híres alleopathát vagy más ezími gyógyítót meghívni, mert ha magához jó és látja mily kezekben van, tán újra, vagy igazán csak akkor üti meg a guta: jaj nekünk akkor: s így természetesen nem marad egyéb hátra, mint tüstént meghívni a betegnek ordinariusát, s legfőlebb hozzá csatolni Hahnemannnak még egy pár jó hírben levő hívét. S úgy csakhamar összegyűl a szélütöttek ágya mellett az orvosi collegium.

Ha ily esetek nem volnának oly annyira szomorúak, mikép az ilyes scenákat tanúsítóknak inkább sirásra mint nevetésre volna kedvök, ha mondom, ily esetek nem volnának oly annyira lélek-felrázók: teljességgel lehetetlen lenne ily alkalommal a homeopathia tekintetes urak képviselésain és általános magatartásukon jó izűt nem kaczagni.

És ilyenkor, mikor ők előveszik a homeopathiai piczikeket és azzal akarják visszaverni a nagy kaszával viaskodó halált, ilyenkor a körülállók közt, habár akaratlanul, de azért mégis ellentállhatlanul sok bizonyára azon gondolatra jut, hogy vajon lihető-e az, miszerint az alkotó ily különös »hocus pocusra« egy esuda eseppeeskére állította volna az embernek menekülését néha a halál veszélyes állapotjától.

S most kérдем mind azokat, kik e sorokat véletlenül tán olvassák, emlékeznek-e de csak egyetlen egy esetre is, miszerint azon szerencsétlent, kinek egész testét igazán megütötte a guta: mit nem kell elájulással össze-

zavarni, a halál karjaiból kiragadta és az életnek visszaadta volna-e a homeopathiai kis adag valaha!

Miután azonban csaknem mindenütt létezik »kibuvó ajtócska«, — és ilyesnek fellelésében az emberek általán véve igen ügyesek és találékonyak, — a halnemanniak sem hagyják magokat otrombául bármily esetben is valami csapdában megesipetni, de ha másban nem is nagy, de abban minden esetre különös nagyságu mesterek, hogy . . . mindig nyitva tartják az efféle ajtócskákat, és végre, ha már nem győzik argumentumokkal visszaverni az őket sarkallókat és kézzel fogható factumok harczoznak ellenük: akkor oly ildomosan surrannak a nyitva tartott kibuvón ki, mint a mennyi ügyességgel búvik a róka, ha közel áll a megesipéshez nyitva tartott lyukába be.

S ugyan is mit mondanak például az előhozott eset tekintetében?

Épen nem tagadják, hogy nincs gutaütési eset, hol a homeopathia segített volna. És ezt meg kell vallani, igen bölesen cselekszik, mert nincs otrombább ügyészeti fogás, mint tagadni akarni napfény-világosságu tényt, ánde hol keresik és hol lelik ők hát a kibuvó zúgot! Nem egyébütt mint azon igen plausibilis színben mutatkozó állításban, hogy azért nem tette meg a homeopath-adag kötelességét, vagy jobban mondva, azért nem vitte végbe a mindig vele járó csudát, mert az illetők nem voltak elég béketűrők, és elég szilárd zománuzatul a homeopathia kis adagnak nagy hatását bevárni.

S igaz, a gutaütött körül egybeseregglők soha nem bírják impassibiliter kiállni és eltűnni azon »semmi nem tevést« és békességet tűrési bevárást, melyet a homeopathiák parancsolnak, de elvégre fülhöz fához kapkodva minden színű segítőre nézve tárt kapukat tartanak. És azután ez, ha nem is a beteget, de a homeopathia nagyságokat tekintve, a legnagyobb szerencse, mert ha tudja

isten mi okból tán csak mégis be akarnák várni a homeopathia csudáit, és nagy békével várni, várni a ledőltnék egészséges felkeltét, és ez aztán elvégre még sem kelne fel, hanem már-már papot kellene keresni, akkor . . . a hátulsó kapu fellelése szövevényesb kérdése nehezülne, noha ezen esetben megint azt mondanák a disappointirt csudatevők, hogy ezen esetben igaz, de csak ezen egyetlen egy esetben nem segített a parány, ámde nem is segíthetett, mert elvégre minden ember okvetlen prédája a haláluk s Hahnemannnak sem volt soha is azon praetensiója, hogy systemája minden bajból és minden esetben kirántsa az emberi fajt, és ekkép annál kevesebbé lehetett praetensioja, hogy ő e földön megsemmisítse és megszüntesse a halál uralkodását. Üssön meg csak valaki mást a guta, és akkor majd meg fognának győződni, hogy a homeopathia minden emberi bajon, ha nem is mindig, de legtöbb esetben okvetlen diadali ünnepet ül.

Mintán egyébiránt nem lehető, hogy ilyféle experimentek tétele a homeopatháknak megengedtéssék, minek akadályozásáért bizonyosan szinte haladatosak lesznek, — ha érzeteiket nem is verik dobra, — mert az emberek természetes nyughatatlansága várás és azon eselekvénytelenség helyett, mely e homeopathiával jár. bizonyosan mindig oly szívesek lesznek a felelősség terhét a homeopathi vállakról levéve, valami más methodushoz fordulni, még mielőtt lelkét kiadta volna a lesujtott.

A gutaütött lakában ehhez képest, mennyire én ilyes tragédiáknak nem egyszer voltam tanuja, bizonyos ideigi várás és negativ bánásmód után, azon pillanatban, melyben a homeopath hősök egy ajtón kiléptek, be-betört a másik ajtón a gyógyászok minden színű egyéb serege. És ekkor egyszerre a legnagyobb activitas váltá fel az előbbi methodusnak. meg kell vallani, egy esepet ki nem fárasztó voltát.

Érvágás, piócea, jég a gyomorra és főre, vesicáns a mellre meg a hátgerincekre, mustár tészta a lábakra, a testnek teletöltése előlről mindenféle medicinákkal, hátulról feeskérek által minden kigondolható szerekkel, általános fürdő sat. — így váltotta fel egy halál elleni fegyver a másikat, — és a körüllevők vajmi sok képében mutatkozott a felébredt reménynek bájteli sugara; mert hiszen, így okoskodtak magokban, ennyi heroicus szerek és harezolók tán csak mégis lecséplik a halál erejét.

De mindezek után is rendszerint bizony elvégre csak beáll a végelbueszás, — és midőn ezen oly igen activ gyógyászok hada tódul ki az ajtón, sok közöttök oly állítással menti ki és recomendálja jövőre magát; hogy azon, ki már a deszkán nyugszik, alkalmasint sőt hihetőleg lehetett volna még segíteni, ha a homeopathiai várakozás, és ekkép »idővesztés« helyett, őket tüstént megkeresők, és nem akkor, mikor már késő, és mikor a halál már hatalmat nyert vajmi finom élő kaszájával.

És most megint az alleopathákhoz fordulok és a graefenbergieket is válaszra invitálom, hogy ismernek-e ők, de csak egyetlen egy oly esetet, miszerint bizonyos egyént, kit a szél igazán megütött, életre visszavarázsolta volna mind azon kinzás, melyet a víz- és érvágó doctorok visznek a nyomorult lesujtott testén végbe.

S mit lesznek kénytelenek bevallani? alkalmasint azt, hogy valóban alig van ily eset, — de hogy azért még sem lehet az illetőket minden segítség nélkül hagyni, sőt kötelesség mindent elkövetni a halálnak visszariasztási tekintetében.

És ez azon ismert mesére emlékeztet, mely szerint bizonyos falusi hypocrat, miután halálos ágyán s már végvonaglásban levő betegén mindent megpróbált volna, mit az »ars medica« csak tanít, miután mint mondom, őt legelőször jól meghántatá és aztán hashajtók által derekasan

kitisztítá, továbbá szerei által szinte elolvadásig megiz-
 zasztá, vesicansokat is rakott egész testére, — majd jég-
 degen majd izzó meleg italokkal hűsíté vagy melegíté; kellő
 diétát is tartatott vele, és őt erősítő és vértisztító szerekkel
 is váltig ápolgatá, — de legkisebb haszonnal; elvégre
 kimondta makacs, gyógyulni sehogy sem akaró betege
 fölött a halálnak zordon ítéletét. Mire a haldoklónak egész
 háznépe vajmi siralmasan feljajdult, és összetett kezekkel
 esedezett, hogy csak el ne hagyná a már végvonaglót.
 Mire a falusi doctor harsányan eszavakra fakadott: *nincs*
pardon, a gazdának meg kell halni! Miután azonban az
 ezen ítélet által levert háznép kérésében még sehogy sem
 akarna tágitani, de térdre esve könyörögne, hogy csak
 valamit még »próbálma». — ezen esedezések is saját jó-
 szívűsége következtében, készek mutatta magát még va-
 lamivel megvigasztalni a betegnek szívét, hogy t. i. egy
 vagy két fogát, ha ez kívántatik, meg kihúzná.

S bár mily nevetséges ezen *si non e vero-féle* mese
 is, valóban sok előkelő orvosnak sáfárkodása némi halálos
 veszélyben forgó beteg körül, igen közel jár ezen »fog-ki-
 húzás» képhez. És még mindig el nem döntött kérdés,
 hogy miben rejlik több humanitás: mind azon experimen-
 tumokbn-e, melyekkel a hydro- és alleopath gyógyító illeti
 vagy inkább kinozza guta által lesujtott áldozatit,
 vagy abban-e, ha azokat »békében» hagynák s kínzás
 nélkül kimulni engednék.

»S hát a guta által lesujtottra nézve a segítség le-
 hetetlen?»

En ezt nem állítom. — hanem csak azt vagyok bátor
 erősíteni, hogy én nem tudok gyógyulási esetet. Ámde én
 nem vagyok orvos, soha nem is kontárkodtam gyógyá-
 szati körben és ekkép meglehet, hogy több guta által félig
 agyon ütött megint egészen fellábult. Csak hogy az eláju-
 lás, miből egy sajttár friss víz ceremonia nélkül használva

rendszerint tökéletesen kigyógyít, vajmi sokszor jár gutaütés ezime alatt, s pedig egyedül azon ártatlan okból, miszerint az illető orvosnak hire, neve és betegeinek száma. — ki oly ügyes és szerencsés volt, az elájultat ismét talpára állítani, — nevedekjék minél magasabbra.

Több évvel ezelőtt, különösen meleg nyári nap alkonyatkor, mint emlékezem, éppen a canicula közepette, bizonyos kereskedői »nagysága« vagy inkább »kövérség« érkezett meg paraszt postán Bécsből Pestre. Már nem jut eszembe hol, de Pestnek egyik több fogadójában várták. Az utazó, vagy jobban mondva az »utazott«, annyira le volt sujtva a nap melege, a nem legsimább utakon kiállt hányás-verés és legfőképp testének túlkihizlalt léte által, hogy éppen azon pillanatban, mikor hintáját elhagyá, és a fogadói két kellner néki e műtételt könnyíteni akarná, egyszerre elveszté jelenlétét — és tudta nélkül a két kellner karjai közé rogyott s pedig oly centripeta erővel, miképp ezeket okvetlen maga alá temeti, ha véletlenül az őt felfogók nem lettek volna az igazi »körmös gyerekek« speciestől.

»Megütötte N. N. urat a guta!« Ily hír hangzott a szálloda falai közt és udvarában. — és mindig odább terjedve, csakhamar bizonyos orvos tanárnak füleiben, ki természet szerint tüstént megjelent a szerencsétlenség helyén, de szerencséire még nem későn, mert egy derekas érvágás, bizonyos szereknek beöntése, és az egész testnek jéggeli befödése után csakhamar ismét magához jött és ekkép az életnek megint visszaajándékozta — az elájult, vagy mit is mondok, a szélről lesujtott, — és hála isten még most is él, és mi több nincs is egyéb baja, mint az, hogy jobb karjának hasznát éppen nem veheti. — s nem azért, — mi később matematikai valósággal bebizonyított, mintha őt pesti kalandja alkalmával, mikor vérért oly vitézül lecsapolták, a guta őt féltetileg meg

ütötte volna, korántsem, hanem csupán azon egyszerű okból, miszerint azon pillanatban, mikor hintajából a két kellner karjai közé rogyott, és ezek mint érintém, »különösen körmös legények« lévén, nem tágitottak, — bizony kibiezezent a válesont üregéből a karesont! És ekkép nem gutaütés, de kifecszamlás volt esete. Amen!

Eret vágni tehát nem szabad?

Ilyest nem merek állítani. Sőt azt hiszem, hogy bizonyos esetekben egyedül az érvégás tarthatja meg a testben a lelket.

Számos példák bizonyítják, és ezek valóságát váltig tanúsítják a párisi Hotel de Dieu című kórházban szigorú részrehajlatlansággal vitt naplók, hogy szuronynyal vívott párviadal alkalmával még azoknak is bizonyos száma kimenekült, kiknek szívök bizonyos részei voltak megsértve! S vajon mikép? Főleg az által, hogy véröket szinte egészen lecsapolták, — mi a francziáknál ezen czim alatt ismeretes »saigner axblanc«.

Már illik-e ily heroicus elhatározottság más alkalmakra, — mikor az aut aut nincs oly igen élére állítva, mint a felhozott szuronyi időtöltés eseteiben, — ezt én nem tudom, s alkalmasint tán igen számos »diplomaticus« sem tudja igazán.

Lovaknál, Brittániában, hol a lovakhoz egy kicsit csak értenek, — közönségesen ismert dolog, hogy bizonyos gyuladásoknál a négy lábut csak úgy tarthatni meg, ha nem csak crét vágják, de betű szerint egész véröket kieresztik.

Sokszor voltam tanuja, hogy lókereskedőknél, — kik valami előítéletet vagy divat következtében rendszerint nem szeretik készakarva meggyilkolni keresetök tényezőit, — sokszor két három pitlit töltöttek meg a gyulladt lónak vérével, úgy hogy végkép az többet nem is esurgott.

de csak csepepekként szabadult ki az erekből, — és alig birt négy lábain fenn állni a ló. S mikor ily nagyszerű bánásmódon bámulva tudakolám, hogy vajon szükséges volna-e ezen különös heroismus, melyet látva tán nem egy igazán orthodox homeopathi alkalmasint a szörnyű halálhoz vajmi közel állna, — nem egytől nem kettőtől, de mindannyitól azon ugyszólván civitati donatum-féle választ nyertem, hogy ennek módja ez volna, és hogy közönséges érvágás, mint a milyent a continensen szoktak gyakorolni, a lónak kidőlését nem gátolná, midőn az ő nem fél, de egész eljárásuk, kevés kivétellel, mindig ezélt érne, és hogy az egyszer sőt többször ily energice minden vereséből kirabolt tátos azért épen oly sokáig élélne és minden szolgálatra épen oly alkalmas volna, mint bár mily más ló, melynek mindig békében hagyták veres részét.

S ha most vissza emlékszem mindazon ló-dögre, mely a »vértályog« következtében Magyarország több vidékének levegőjét megfertőzteté, — és köz meggyőződés szerint az efféle vérlobbanási vésznek kigyógyítása kívül állna a vétérinaire-tudománynak körén; s ha vissza emlékszem, hány saját lovam dőlt hasonlóul ki vértályogban, úgy hogy de egyetlen egy sem lábult fel, jóllehet mindegyiken »eret vágtak, de nem nagyon«, — ha mind ezt emlékezetemben elsorolom: akkor bizony azon conclusiora jutok, hogy tán nem volna eszélytelen az angol gyógyítási minta után iramlani, minthogy ha ez nem is sikerül, csak ott voluánk, hol e tekintetben ma állunk s a lovat mint annak gazdáját tekintve, körülbelül egyre megy, hogy vajon mi teríti gyepre »a mokányt«, a vértályog-e vagy az anglomania!

Már ilyféle sikerleteket lehet-e és szabad-e emberekkel tenni, kérдем? — És ha ezen mészárszéki eljárás a herbivor lovakra nézve ezélírányos, következik-e abból,

hogyan az azért a carnivor vagy inkább az omnivor emberi fajnál is jó sikerrel gyakoroltathassék?

S azért, mi az érvágást illeti, én azt általán véve a szükségtelen, hasztalan, sőt bizonyos kárt szülő orvosi fogások sorába állítom, — és a Halmemamiakkal abban tökéletesen kezet fogok, hogy az embernek soha nem lehet fölösleges vére, csak annak kvalitása legyen jó: — s hogy valaminthoz nem nagy nyereséggel eselekednék a kádár, ha a romlott bort kieresztené a hordóból, — de a hordóban levő bornak tisztításában és kijavításában áll mestersége, — úgy nem az által válik a rossz vér jóvá, ha annak egy részét elvonják, de csak úgy, ha azt az emberi testben javítják.

Mi az érvágás szükségtelenségét illeti, ezt számtalan példa mutatja.

Igy volt szolgálatomban bizonyos vajmi vérmes koesis, ki már nem tudom mily alkalommal, egyszerre leesett lábairól és rögtön oly mérges tüdőgyulladásba sülyedt, hogy lövésztiben sietettek orvosért. Ez azonban szerencsétlenségre, — vagy tán a lesújtott koesis szerencséjére, messze földre el volt utazva, — szerencsére, mondom, mert Miska, a koesis, három napi elég békétlenséggel viselt kinok után, minden ápolás, gyógyszer és a nélkül, hogy csak egy csep vérét is veszítette volna, üdülni kezdett, — és néhány hét leforgása után megint oly egészséges lett mint a pinty!

És ily eset hány van? számtalan! Mit élő tények által bebizonyíthatni, minthogy ezer példa szerint, mikor az orvosok nagyobb része az érvágást *conditio sine qua non*-nak tartja, a véletlentől elősegítve, legesekélyebb vérontás nélkül, ismét egészséges lábra áll a fellobbant vérű egyének számnélkülie.

S ekkép érvágás több mint egy esetben egészen szükségtelen és hasztalan, mikor más részről felette sok példa viszont az érvágás vajmi káros következményét kézzel foghatólag bizonyítja be, minthogy azon betegek sora, kik a sok vérlecsapolás következtében a legtarkább bajokban sinlődnek, valóban borzasztólag hosszú.

Vajon ki nem ismeri azon mesét, melyhez képest midőn két orvost megkerestek volna egy tudógyuladási beteg helyreállítási tekintetében, az egyik határozottan azt nyilatkoztatá, hogy a lesujtott tüstént meg fogua halni, ha mindjárt nem vágnának rajta eret, míg azonban a másik doctor úr nem kevesb elhatározással éppen ellenkezően ítelt, s csak úgy kezeskedett az életveszély elhárítása dolgában, ha a beteget teljes nyugalomban hagyják, midőn »érvágás« minden bizonnal rögtön meggyilkolná őt.

Mint a számár a két széna portio közé állítva, sehogy sem tudta magát elhatározni, melyik oldalon fekvő portióba harapjon előbb, és végre éhen halt, csaknem oly formán járt a tudógyuladásban fekvőnek jóakarói gyűlése, mert ez sehogy sem tudott valami conclusumra jutni, hogy vajon melyiknek, az érvágó vagy az ér-nemvágó medicin nagyságnak kezeibe adják a már-már örökre elalvót.

Mikor a véletlen, vagy a nagy természet, vagy, én bizony nem tudom »mi«, a két külön színű doctor közt minden segítség nélküli sinlődőnek orrávérét egyszerre különös bőségben megindítja, és ezzel nemesak minden veszélyes symptomák tűnnek tüstént el, de mintegy njra születte csakhamar legegészségeseb talpra áll!

S már most kérjük, melyik celebritásnak volt igaza?

Saját individualis állításuk szerint mindegyiknek. Mert az érvágó így szólt: Ahá! nem mondtam, hogy a vérnek memyisége dönti őt sírba és ekkép vérét kell kevesíteni, mely műtételt ez esetben a Schnapper helyett a vak »véletlen« vitt végbe. Az »érvénvágó« ellenben egyszerűen csak azt kérdezte: Vágtak-e eret az illetőn? Felelet: »nem«. És meghalt-e? Felelet: nemesak meg nem halt, de eszik, iszik s már-már a esárdást akarja járni! Conclusum: tehát az érvágás szükségtelen volt. sőt bizonyos halált következtet, ha a nagy természetnek működését megzavarja, melyhez képest az volt itt a menekülés igazi oka, hogy a betegnek felesleges vére a Schnappertől elősegítve ne annak karján, de maga magától amuak orra lyukán szabaduljon ki.«

És ily külön árnyéklatu mese akárhány van, mely csak azt bizonyítja, hogy nincs felgyógyulás, valamint halál sínes, hol az apocelirt ember bizonyossággal tudná: hogy vajon az első esetben a természet, a véletlen vagy a doctor állította-e ismét lábra az illetőt, a másodikban pedig, hogy tulajdonkép ki vágta ketté az élvándorlottnak életfonalát, a más világi párcák-e vagy pedig az itt-világi doctorok!

Minden esetre czélszerűbbnek és sokkal bölesebbnek hiszem, hogy ha valaki gutaütés, valamint egyéb nyavalyák tekintetében ezek látogatását be nem várja, de azoknak »eleit« veszi, mit memyre ez a gyarló embernek lehetséges, egyedül czélszerű éltrendszer által eszközölhetni.

Igy ismertem többek közt egy felette vérmes, szolgálattból kilépett huszár hadnagyot, kinek feje fölött valóban damocles-kardként függött a guta, mert legkisebb alkalommal annyira felesapott fejébe a vér, és néha any-

nyira elkékült, mikép minden pillanatban várták kidültét. Ő azonban használván egy tapasztalt embernek jó tanácsát, nemcsak ki nem dült szaporán, de körülbelől 90 évet érve, álom közt esendsen más világba szenderült. Azon tanács pedig, melyet szigoruan és férfiuhoz illő állhatatossággal követett, egyedül abból állt, hogy hust ne egyék és bort ne igyék. Nehány heti így gyakorlott életmód következtében minden szédelgéstől, főfájástól felszabadult és oly paradicsomi érzések közt élte napjait, mintha újra született volna, úgy hogy az emberi társaságnak megint tevékeny, hasznos tagja lehetett, holott az előtt már szinte semmi hasznosra nem tudta fordítani magát.

Más nyavalyák elejét venni czélszerű életrendszer által szinte lehet, sőt némi nyavalyák nem is állhatnak be szoros életrendszer mellett. Így például a syphilisnek tarka-barka átkai. Már mi az anginat, vagy a köszvényt illeti, itt a feladás, igaz, sokkal szövevényesb. De e bajokat tekintve, ezek kitörését s kivált »elmérgesülését« is igen akadályozhatja a józan élet. S már ez is nagy nyereség, mint-hogy e világban, hol mindenkinek nagyon vagy egy kissé csak szenvedni kell, a kérdés tulajdonkép mindig »a több és kevesebb« körül forog.

Ha azonban fontoljuk, vajon mi az, mit általán »józan életmódnak« és czélirányos életrendszernek neveznek, azt fogjuk tapasztalni, hogy például azt egészség tekintetében igen regularis egyénnek szokták tartani, ki korán kel, nem mozog se sokat, de keveset sem, ki egyszerű (?) Hausmans kosztal táplálgatja magát, indulatok által a »nil admirari« tana szerint vérét és velejét soha fel nem korbácsolja, ki a házi kakast csak abban utánozza, hogy valamint ez mindjárt naplemente után nyugalom végett fáigra ül, ő »Zapfenstreich« végeztével rögtön dunyhás

ágyába dől, szóval azt fogjuk az emberi sorshoz lánczolt nyavalyák tekintetében okos«-nak tartani és nevezni, ki a medium tennere beati »andante«-je után éli napjait.

De ha egy kissé mélyebbre ereszkedünk a kérdés mivoltába, sok esetben okvetlen azt leszünk tapasztalni kénytelenek, hogy ezer, közönségesen úgy czimzett, regularis életmód, midőn sok egyéure nézve tán igen helyes, számtalan egyéniséget tekintve felette hibás és némi nyavalyák elkerülése végett egészen oktalan, úgy hogy azon úgy nevezett »bon regime«, melyet a betegeknek recommendálnak, nem egyéb, mint minden fogalom nélküli abszurdum, mivel az, mi például Pálnak igen jó, az talán Péternek felette rossz és viszont, stb.

Ha valaki úgy él, mint éppen felhoztuk: ugyan miért és mily okból él úgy? Rendszerint azért. — mert hiszen tán más vágyai és gusztusai is vannak, — mivel ezen egyszerű s regularis életmód (!?) a világ bölcsei által a legcélirányosbnak mondatik, és még erősebben tán azért, »mivel uram atyám és asszony anyám is bizony csak úgy élt.«

S ha aztán kérdeztetnek, hogy vajon papa és mama sokáig éltek-e s türrhetően mentek valának-e testi bajoktól? s ők feleletül azt kénytelenek bevallani véletlen, hogy bizony mind a papa mind a mama legjobb korukban elpatkoltak s rövid életpályájok alatt is igen sok nyavalyákban legbővebben részesültek: nem mutatkozik-e akkor ezen egyszerű úgy nevezett »polgári életmód« egyenes abszurdumnak, kérdem? S vajon okos egyénnél nem szolgálna-e ezen szülei példa utánzási minta helyett inkább arra, hogy ő azt ne kövesse, de éppen ellenkezőleg, valami más rendszerben keresse egészségét és életének fentartását.

Már ha valakinek szülei számos éveket értek jó egészségben el, és azok ivadéka, egészség tekintetében, ugyan azon vágásban halad, ezt bölcseknek mondhatni.

Ha azonban beteg és rövid életű szülői voltak, akkor az »okos« ezek okát iparkodik kikutatni, s aztán esze szerint más utat választ.

S ilyes, ha lehet mondani »példa felkapást és használást,« nem ritkán tapasztalunk, de rendszerint csak oly esetekben, mikor a szülék egészségök és életük tekintetében tulesapongó, mintegy szembelökő bűnöket követtek el.

Igy például sokszor tapasztaljuk, mennyire kerül sok fiatal a bort. S vajjon miért? mert atyja életének legszébb szakában, a sok ivás miatt, vizibetegségnek esett martalékul.

Közönségesen azonban csak az ily kitünőleg otromba életbűn nyitja fel az újabb generatiók szemét annyira, mikép az efféle »esapdákat« sikeresen elkerülhessék.

Sok ember oly jámbor gondolatlanságban szívja az isten levegőjét, miszerint semmi nem ötlük szemébe, fejébe s csak akkor veszi észre, hogy bizony történt valami, mikor például egy roppant ház dől ki sarkaiból!

És így szüleinek is csak azon élethibáit látja, melyek borzasztólag feltűnők.

Ámde azon szülék, kik oly regulariter vagy jobban mondva oly szigoruan éltek a régi bevett szokás szerint mint az, kit előhoztunk, ugyan mit véthettek azok az egészség és életnek törvényei ellen? S azért valamint ők, ugy mi sem kerülhetjük el a betegeskedést és kora halált, és azért jobb busulás és elesüggedés helyett, az egészlől épen nem gondolkozni, és csak épen ugy folytatni életpályánkat, mint ők tevék. Ámde csak egy kis vizsgálat után könnyen kiviláglik, mily kimondhatatlan badar az ilyféle okoskodás.

Mert ha azon bajok elkerülhetlenek, miknek szüleink voltak kitéve, ám akkor miért nem lépünk ki azon szűk élvezeti körből, melyek közt ők pangtanak s miért nem használjuk a világ javait bővebben, míg élünk fonala

megszakad, — vagy ha elkerülhetők, akkor kérdelem, miért nem nyomozzuk legnagyobb figyelemmel azon rejtett okokat, mik nyavalyáuk és kora haláluknak voltak tényezői, s miért nem keresünk más utat?

Azon szép és úkapáinktól ránk szállott életmód vagy inkább azon Schlendrián, melynek rozsdás és penészes törvény-tabellái szerint éldegél az emberek legnagyobb része, valóban oly felszínes, oly minden mélység nélküli, sőt sok tekintetben oly természet elleni és ekkép felette káros, miszerint nehéz átlátni, mikép tarthatta magát divatban némi része ezen Schlendriánnak máig, melyet egy kis megfontolás után minden gondolkozó rögtön szokásból kilökne.

S ugyan miért nincsenek ezen schlendriáni születmények, — melyekről később tán igen is bőven és ekkép unalmasan lesz szó, — már régóta a társasági viszonyokból kilökve, kipusztítva, végiglen?

Valóban azért, mert legtöbb ember általán véve nem gondolkozik, de nem is tud gondolkozni.

Mikor némi egyéneket látok, vagy rólok gondolkozom, mindig »Fido savant« jut emlékezetembe.

Ezen savant, t. i. tudós, bizonyos csudálatosan kitanított pudli volt.

Productioja mindig elnebeli tehetségeinek kimutatásával kezdődött. — Az órára tekintve pontosan kimondta morgásai által, hogy »hány az óra«. Kártyázás közt mindig nagyot ugatott, alkalmassint különösen respectjének jeléül, mikor egy kártyakirály került a többi kártya-pajtásainak hegyébe. — Dominót nagy ügyességgel játszott sat. — s valóban kitűnő volt a felhozott négylábu egyén

kérdésben nem vehető műveltsége; — de ennél még kitünőbb s minden esetre mulatságosb volt »Fidónak« kimondhatlan savanyu és melancholikus képe! Én legalább oly szomorú kutyát életemben nem láttam, — és szegyenemre meg kell vallanom, én azért őt épen meg nem tudtam szánni, sőt minél komolyabb arczvonásokba hozták a »gondolkozásnak kínai« szegény fejét, annál jobb ízű kacagásra érzettem magamat hajlandónak, — és rám nézve körülbelől oly forma benyomást tett, mint valami tanodának legelső tentása, — ha t. i. a számolás hátulról kezdődik examen alatt, fenyítékes professoroktól fartatva, — kit azonban azért senki nem tud megszámni, mert noha nem nagy ész, azért kimondhatlan jó szívé gyereke, — és a meta és a rota terén nemesak nem utolsó, de igazi hős. — És Fidóval is szinte ezen lábon állott a dolog, — mert alig szakadt vége elmebeli tehetségeinek fitogtatása, s ő bot átugrásra, apportírozásra s efféle testi gyakorlatokra volt felhíva, melyek közt nem szükség gondolkozni, hogy rögtön egészen új természetet öltött magára és épen azon mértékben lett vidor és eleven, mint a milyenben előbb szomorú és lesujtott volt, mikor szegénykét gondolkodásra kényszeríték.

Számtalan kétlábu emberi egyéniségnek szint ez az esete. S valóban úgy látszik, mintha a gondolkodás nekik különös kínokat okozna. S igaz, vannak esetek, mikor az ember nem szeret gondolkozni!

Magyar monda szerint: ugyan mit csinál a horváth, ha megégett háza? — Leissza magát. — S vajon mi okból? Azért, hogy megfojtja magában a gondolkodás tehetségét.

Igy néha — ily körülmény is van a világon — a legkevesebbé állati, a leglelkesebb előkelő sem kerülheti el másképp kedélyének szivrepesztő kínait, mint az által, ha nem gondolkozik.

S ha meggondoljuk, újabb időkben mily óriási vonásokban terjedt el az emberek közt a dohánynak használata s kivált bármily erős szivaroknak fogyasztása: ugyan lehet-e ezen élmelygős divatnak okát másnak tulajdonítui, mint a dohány kábító erejének, mely a gondolkozó tehetőséget ha meg nem semmisíti is, legalább megzavarja és eltompítja.

Itt azonban egyedül azon életrendszer van szónyegen, mely az emberi egészségnek kérdését tárgyalja. — mikor sem leégett házról, sem lesújtott hazáról nincs szó. — és ekkép itt most csak az eshetik vizsgálat alá; vajon igaz-e azon legközelebről felhozott állításom, mikor azt mondom, hogy legtöbb ember általán véve nem gondolkozik, de nem is tud gondolkozni.

Emnek illustratiojára előlegesen csak egy példát akarok felhozni.

Mint én hiszem, mindent mindebben véve, e világon az angol nemzetben létezik a legnagyobb gondolkozási tehetőség és pondus. — Latinul is tud egy kissé a nemzet előkelőinek része. És ekkép e most elmondandó és számtalan alkalommal kitrombitált latin *dictio*: *Romae romano vivite more*. — sem ismeretlen előtte. S mégis mit látunk, mit tapasztalunk? Azt, hogy kevés kivétellel, az angol nemzet nagy része mindenütt az egész világ hátán, perzselje őt bár tropicus hőség, fagyaszsa bár meg szinte leheletét is polusi hideg: szorosán mindig egyforma életrendszert tart, — homét aztán alkalmasint nincs nemzet, — mely nemcsak pisztolylyal, borotvával, vagy efféle szapora szerrel készakarva, — de életrendszere által akarata vagy legalább szándéka ellen amnyi öngyilkolást követne maga magán el, mint éppen az angol.

S ugyan is ő Keletíndiában ugy iszsza erős borát, sőt ugy iszsza pálinkáját s szinte oly mennyiségben s szinte oly forróan élvezi a theát, és éppen oly nagy és zsíros húsfala-

tokat esusztat le nyakán, mint a ködös és az északi tengerektől körül övedzett Britanniában, hol mint a tapasztalás mutatja, a levegő különösen elősegíti az evőnek emésztési tehetségét. Minek következtében Indiában aztán számtalan angol dől ki idő előtt, — azok seregében pedig, kik onnan visszatérnek, legtöbb bizony magával hoz kisebb nagyobb »memento mori«-t, mely őt a legtarkabarkább színű nyavalyák képében vajmi nagy kínok és unalmak közt szünetlen arra emlékezteti, — ánde fájdalom, rendszerint mikor már késő, — hogy tán jobb lett volna Indiában a latin mondás szerint egy kissé »indiasabban« élni, — és az angol életrendszert ideiglenesen ágasra függeszteni. — S most kérdem: »igy eselekedni, az életben ily módon eljárni, amnyit teszen-e mint gondolkozni?

Mind azon angol idomár és lovar, ki a pesti és bécsi lóverseny indokánál fogva Britanniát elhagyta, valamint mind azon angol, ki az épülendő pesti lúd körül forgott, kevés kivétellel már mind kihalt, s pedig rendszerint az élet legszebb szakában. A legnagyobb rész befű szerint ágyon itta magát.

Egyik közülök, igazi typusa az angol soliditásnak és becsületességnek, ki szinte már végiglen elbuesuzott, — tudakolásonra, hogy vajon jól érezné-e magát Buda-Pestnek ege alatt, ekkép válaszolt:

»E vidék egészen izlésem szerinti, s hála az égnek, családommal együtt igen jól megvagyok. Pénz-körülményeim sokkal kedvezőbbek, mint azok hazámban voltak, mert fizetésem sokkal magasb és itt minden sokkal olcsóbb. Csak egyet tartok itt veszélyesnek és az a víz! És nem azért mintha annak mineműségét rossznak tartanám, mert hiszen, mint mindenki mondja, jó és egészséges, — saját tapasztalásom után nem ítélnék, mert én soha nem használok, — hanem azért tartom veszélyesnek, mert itt a Duna s némi mocsárok közelebbi vagy tá-

volabbi szomszédságában a víznek ivása nem lehet egészséges, valamint Angliában a közel tenger és a sok köd miatt sem egészséges. És azért régi és megszokott életrendszeremhez ragaszkodom, mikép jó lélekkel el is mondhatom, hogy azon három év alatt, melyek fejem fölött itt elperegetek, — ha szájkiöblítés alkalmával egy-egy esep tán igen, — de más alkalommal és akaratom után még ennyi sem mérgesíté meg testemet. S azért vagyok oly egészséges!»

Igy szólt az élet legszebb szakában kidült egyéniség, — s tán most is élne, ha Angliában maradván ott rendszeren folytatja életrendszerét, vagy ha Angliát elhagyván, Pesten letelepedve, okszerintileg megváltoztatta volna életmódját, és ennek következtében az élet tariffájából egészen ki nem zárja a vizet!

És mi a vizet illeti, melyet Hahnemann szintugy mint Priessnitz nagyobb divatba hozott, még nem nagy ideje annak, hogy zsíros disznóhús, vagy zsirtól felpattanó hal élvezete után, melyben a magyar ember mindig nagy mértékben gyönyörködött és alkalmasint ma is gyönyörködik, a világért nem ivott volna az ugynevezett okos vizet, mert azon hiszenben volt a régi előítéletek által betű szerint leszegezve, hogy a víz ily zsiradék hegyibe öntve, nem volna egyéb mint tiszta mérég. Holott nem egy vette később, tán saját legnagyobb elbámultára észre, hogy a víz ily élvezetek után nemesak nem veszélyes, sőt czélirányosb mint a bor, mert a víz a bornál könnyebben elolvasztja a zsirt, és ekkép jobban előmozdítja az emésztést; a pálinka pedig, — melyet csak kevéssel ez előtt ily alkalommal inkább nyelt az elfogult mint vizet, ha csak kettő közt volt a választhatás, — nem csak el nem olvasztja a zsíros darabokat, de azokat legalább jó ideig oly épségben fentartja az emberi testben, mint égett bor üvegekben

valami természet-historiai museumban számos békákat, kigyókat, éretlen vagy csúf szüleményeket sat. felette jól sok ideig preserválva csudálunk.

Az emberi sajátság, életkor, éghajlat, időszak és elvégre az emberi foglalatosság számtalan árnyékklata mennyire nem modificálják mindezek azon életrendszert, mely az egyik és másik egyéniségre legillőbb! Nemde? Ugyan van-e ennél valami világosb? És mégis az ugynevezett józan életrendszert illetőleg, a nemzeti árnyéklatok különbségén kívül, szinte csak egy kapta létez minden, bármily sajátságú egyénre, minden évkorra, minden éghajlatra és minden lehető foglalatosságra nézve. És ennél lehet-e nagyobb képtelenség, kérdem? — Pedig valamint az angol nemzet telisded teli van e most szőnyegen levő kérdést illető előítéletekkel: szintugy van ilyesekkel többet kevesebbet saturálva más nemzeteknek sora is.

Azt, hogy a gyenge nem tehet ugy mint az erős, a hibás nem ugy mint az ép, a nyavalygó nem ugy mint az egészséges, — ez mindenki belátására kézzel fogható. Így például a legszamarabb is észre veszi, mikép a gyenge nem való birkozásra, a pupos nem illik szobrászmintául, a nyavalygó nincs katonának teremtvé, a vak nem viselhet mérnöki, a néma-süket zenészi szerepet stb.

Azt, hogy az öreg ember nem élhet ugy mint a fiatal, ezt is a legtöbb egészen átlátja. De ez sem nagy mesteriség, mert a fogatlan vén egyén, bár akarja, bár nem, kénytelen észre venni, hogy ő például a rossbeefet, kivált ha ez egy kissé szivós, nemesak nem haraphatja ugy mint a 32 fogas fiatal, de épen nem haraphatja, és így szinte kénytelen, szerelmes kalandjain kezdve az élet számtalan foglalatosságaira nézve, bizonyos ki nem mondható és ki-

mondható oknál fogva, minden illúzióktól elbuesuzva tisztán látni, és kereket kötni.

Továbbá az is egészen tisztán áll mindenki előtt, hogy Muszkaországban fűtésre több fa kívántatik, mint Rio Janerióban; valamint az is, hogy nyáron jobb a gatyá mint a nadrág, télen pedig jobb a bunda, mint az egy ing. — Végre a legtökélköbb előtt sem titok, hogy arra nézve, ki egész nap erősen dolgozik testével, például ki fát vág, esépel, árkot ás, etc. más eledel illik, mint a milyen eledel annak testi fentartására alkalmas, kinek agyag része nyugszik, ánde annál kitikkasztóbb munkában fáradozik lelke.

Mindezt kiki tudja, mert úgy szolván kézzel foghatja.

De az életrendszernek szigorubb elhatározása végett ugyan mit használhat ily általános fővonásoknak bármily nagy világosságu ismerete? Felette keveset. Mert nem ily fővonásokban lappang az önismeretnek titka. — de azon ezer meg ezer árnyéklatu subdivisiókban, melyek a legközelebről felhozott ily extremumok közt rejlenek.

Igy kérden, hol létez az elhatározó vonal gyenge és erős, hibás és ép, nyavalygó és egészséges közt? És a gyenge el fogja-e ismerni gyengeségét, habár az erőssel contactusba jövé, annyiszor a hányszor kudarcot vallott is. Hát a hibás, ha t. i. nem épen madárvár, nem fogja-e magát azzal kecségtetni, hogy például, ha pupja nem is szép, annál szebb képének genialis expressiója; — és a nyavalygó nem él-e mindig azon reménységben, melyhez képest őt elvégre ha nem is a budai fürdő vagy Carlsbad, de azért valami más mégis a legegészségeseb sorba állítandja. És a vak és rosz szemű közt hány árnyéklat van, valamint a süket és nagyot halló közt is, noha kisebb mértékben. — Az öreg embert tekintve továbbá, hol létez ilyes, ki nem volna egy kissé, sőt telisded teli a legesztelenebb fiataisági illúziókkal? — Mi pedig az éghajlati és

évszaki számtalan árnyéklatokat illeti, melyek az aequator és polus, a hegyes és moesáros tájak, a nyár és tél, a száraz és a nedves idő extremjei közt léteznek. — ki mondhatja felvilágosodott önismeret nélkül, hogy erre vagy arra a személyiségre nézve mi illőbb, az éghajlat melege vagy hidege, a nyárnak lehelete vagy a télnak erősítő befolyása-e, hegyes vagy alacsony táj? — Végre azon eledelet tekintve, mely a testnek fentartására szükséges, ugyan hol létez azon distinctio, mely szerint például A. csak testével, B. pedig csak lelkével dolgozik.

Kivált ezen utolsónak elhatározása legszövevényesb, mert az ember valami mixtum compositum lévén, soha nem dolgozhat kirekesztőleg testével vagy lelkével, — ámdé annál több árnyéklat van itt a több és kevesebb közt.

A téglavető látszólag tán azon lény, ki leginkább dolgozik testével, a léleknek teljes nyugtában; — midőn halandók közt alkalmasint senki sem működött testéről egészen felejtkezve lelkével oly kirekesztőleg, mint Newton.

Tegyük ezt fel noha nem épen képtelenség egy téglavetőben valami Jakob Böhm-féle igen nagy lelki munkást supponálni; valamint nem képtelenség azt gondolni, hogy Newton fát is vágott. Ámdé okoskodásom könnyebb felvilágosítására fogadjuk el e két tulsági min-tát, melynek egyike dolgozik, — mi alatt ez alkalommal egyedül testi működést értünk, — de nem gondolkozik; a másik viszont semmit sem dolgozik, de egész munkája, mit véghez visz, nem egyéb mint »gondolkozás!« Tegyük továbbá fel, hogy valamin a téglavető csak akkor leli mindennapi kenyerét, ha sikerrel dolgozik: úgy a szőnyegre hozott lelki munkás hasonlóul csak akkor oldja fel az általa hajhászott problémát, ha sikerrel gondolkozik.

S most rendeljünk két ebédet. Egyet a dolgozó, a másikat pedig a gondolkozó számára. Meleg leves, marha hús, káposzta sonkaszeletekkel és néhány derekas sza-

lonna gombóc, s mindezek mellett egy jó darab fekete kenyér és egy iteze öreg somlai. Ez az egyik ebéd programja, s mely, mint hiszem, a téglavetőre nézve czélirányosan van kombinálva.

Néhány kanálka puha rizs, fertály sült csirke, fél zsemlye, egy kis üveg fagylalt és ezek hegyibe: víz, quantum satis. — Ez pedig a másik ebéd inventariuma, mely megint, úgy vagyok meggyőződve, Newtonra igen illik, ha nem is minden napra nézve, legalább azon napokra, mikor ő a nagy cgek titkainak felfedezésében erőlteti lelkét.

S most ünnepeljük meg a szőnyegre hozott két mintapéldányunkat, — de egy kis tréfa vagy inkább jobb okulás végett, cseréljük fel a két lakomát.

Kapassuk be Newtonnal a forró levest, marhalúst, káposztát sonka szeletekkel, szalonna gombócokat, jó darab fekete kenyeret és végre az iteze somlait. — A téglavető lelkét ellenben vigasztaljuk meg a néhány kanálnyi puha rizsszel, fertály csirkével, fél zsemlyével, az egy kis üveg fagylalttal, és öntsünk mindegyikre annyi vizet, mint a meny nyire neki gustusa van. — S mi lesz ezen kis tréfa elmulthatlan következménye? Az, hogy Newton efféle Hausmanns kosztal, ha azzal bár némi variációk szerint is regulariter hizlalgatja magát és ő ez életrendszert soha de egy nap sem függeszti fel: soha nem lesz képes a gravitációnak etc, etc, problémáit feloldani, — és ekkép ő vagy soha nem emelkedik a kitünő, a világos Newton fényességére, vagy ha már kezdett fényleni, ismét elsötétedik. — de e helyett belőle betű szerint semmi, még csak egy félig-meddig jó téglavető sem válik, — minthogy ő lelki és nem testi működésre volt a nagy természettől alkotva; — a téglavető ellenben, ha rendszerint oly olympiai lakomával vendégeltetik meg, mint a milyent Newton számára tálaltunk ki: akkor bizony nem lesz azon téglák száma

különösen nagy, melyet kiűt, s így csakhamar koldusbotra jutván, ebédljét majd majd a nagy istenek között az igazi Olympusban keresheti. — mert hiszen valami másra megint ő sem alkalmas.

Ily tulságok azonban ninesenek. Ámde ki tagadhatja azon ezer árnyéklatot, mely e két tulság közt valóban létez és mely minden embert úgy szólván egy megkülönböztető jellel lát el. — úgy hogy midőn például Pálnak lelki tehetsége úgy áll testi tehetségéhez mint 60 a 40-hez; Péternek lelki tehetsége numero 40-et mutat, testi tehetsége ellenben 60-ra üt; Józsinak testi tehetsége továbbá csak 30 graduson áll, lelki tehetsége pedig csak 30-on, — és így az egész kalendariumon sőt az egész rop-pant emberi seregen keresztül váriálva in infinitum.

Mihez képest azt hiszem, mennyire a testi táplálék illeti az embert, a két legközelebbiről kitalált ebéd tekintetében, az, kinek tisztje lelki munka, jól fog eselekedni, ha mennyire lehet, azon olympiai lakomához képest, melyet Newton számára voltunk bátrak készíttetni, fogja elrendelni evés és ivási életrendszerét; — kinek tisztje ellenben erős testi munka, az vajmi higgadt tapintatot fog mutatni, ha minden isten adta nap oly Hausmanns-féle koszthoz ül, mint a milyent a téglavető számára főzettünk!

De e helyett általán véve mit látunk? Azt, hogy nem az nyeli a legzsirosb és legnagyobb falatokat, s mindazt, mi a testnek erősítésére különösen szolgál. — kinek keresete testi munka: de azon osztály falja be a legerősb testi táplálékokat, ki lelkével munkál, vagy határozottabban kitéve, kinek lelkével kellene munkálni. Ugy hogy akarat ellen is ezen arabs példabeszéd jut az ember emlékezetébe, melyhez képest: »E világon rendszerint az eszik legtöbbet, ki legkevesebbet dolgozik, s viszont az, ki ma dologtól dül ki, holnap alkalmasint koplalástól dül el.«

A magas hivataliak, ministerek, főnökök, követek, kik sem fát nem vágnak, sem nem kaszálnak, vagy legalább ilyesekre némesnek kényszerítve, de egyedül gondolataiknak világossága és sulya határozza el igazi becsüket. — vajon testi táplálékukat illetve rendszerint mikép élnek, kérden? Állásukhoz képest fényes táblát tartanak és e mellett szüntelen meglakomaztatván, követek, más magas hivataliak, sőt felségi nagy kegyességű meghívások által betű szerint minden nap úgy megtöltik magokat, hogy azon latin mondás: »*plenus venter non studet libenter*«, rájok nézve nemcsak délutánra, de délelőttre is tökéletesen illik, minthogy tegnapról mára megmaradt mindig untig elég, mi a »*stadiumot*« nehezíti.

Viszont hogy él számtalan kézi munkás? Vegyük például azon szép számú escheket, kik nyaraszaka Csehországon kívül keresik munka körüket! Vajon mikép élnek ezek? Egész héten át kenyérrel és vízzel s csak vasárnap élveznek egy darabka húst és egy pohárka sert vagy bort. Általán pedig mégis azt mondják, hogy igen erősek, — midőn a ministerek és magas hivataliak lelki productionak helyességéről legtöbb európai országban senki kétkedni, vagy legalább szólni nem mer.

Már ez akár hogy áll, annyi, mint én hiszem, eldönthetlen igazság marad, hogy a magas hivatali osztályban, — magas hivatali osztályban, mondom, — mert az alacsonyban sok vajmi erősen koplal, tudjuk, — és a gazdagok sorában, melyekben szinte soha nem fordul elő rendes testi dolog, ezer közt bizonyosan van kilencszáz, ki többet és táplálóbbat eszik, mint a mennyi rá nézve hasznos; — midőn a szegényebb sorsu közt megint ezer közt tán még több mint kilencszáz, nagyon keveset, vagy ha azt nem is, nem eléggé táplálót nyeleget és vesz magához, mint például száraz kenyeret, melylyel sok, nem tagadhatni, különösen teli tudja tölteni magát, mely azonban

ha nem is engedi meghalni azt, ki eszi, bizonyosan nagy testi erőt sem ad senkinek is.

És itt vagyunk megint azon Schlendriánnak tőszomszédságában, melyről fentebb tettem említést.

S ugyan is azon lekenyerezett vagy inkább azon kenyérrel teli tölt eszek, kikről szólék, s kik általán vére dicséretre méltó egyének, dolgoznak, dolgoznak ugyan nagy szorgalommal, — de mennyivel erősebben dolgoznak és mennyivel többet végeznének, ha minden nap egy ministeri tábla vendégei volnának; — az előkelő ministerek ellenben és a többi főhivatalnokok pedig mennyivel könnyebben s minden esetre jobb sikerrel végeznék lelki munkájokat, s mennyivel tisztábban látnának sokat, vagy legrosszabb esetben »némieket«, ha legalább néha-néha és egy kissé hosszabb időre azon eseli kézmunkásféle koszthoz állnának, melyet felhozék.

Igen ismeretes dolog, mikép Angliában az öklözés még mindig divatban van; valamint az is, hogy ott a gyaloglási tehetség kitapogatására számtalan fogadások tétetnek.

Ez alkalommal nincs szándékom a pro és contrát latolgatni, hogy vajon mi nemesb és mi durvább és ekkép mi illik jobban civilisált vagy barbár néphez, ha egyik a másiknak szemét öklözi ki, vagy békanyuzóval keresztül szurja testét, vagy karddal vágja le füvét, orrát, vagy golyót küld szívébe, vagy fejébe, vagy általában, hogy ezen külön-szintű párviadali összecsapás hasznos, káros vagy elkerülhető-e, ezt most vizsgálni nem kívánom, valamint most legalább még azt sem, mert később erről alkalmasint leszen szó, hogy a gyaloglási tehetség vajon emeli-e az ember becsét vagy ellenkezőleg, és nem áll-e jó gyalogló a tökélynek magasabb fokán mint a jó lovas?

Most csak azt akarom szőnyegre hozni, hogy Angliában mindazok, kik öklözésben vagy gyaloglásban, vagy valami más nagyobb erőt igénylő testi productióban akarnak kitűnni, magokat, vagy inkább saját magoknak testi részét, előlegesen szinte ugy szokták elkészíteni, valamint az idomár versenyre elkészíti a lovat. Mely operatiók az angol »training«, a magyar pedig »idomítás« által épen oly helyesen teszen ki.

A ló, mint eléggé tudva van, előleges és itéletes idomítás nélkül nem versenyezhet sikerrel.

A lóidomítás mestersége legáltalánosb vonásban legfőkép abban áll, hogy a ló fű- vagy lágys húsából egészen kivetkeztessék, és e helyett noha kevés, de lehető legkeményebb hussal ruháztassék fel. A fűhúsú ló nemcsak nem versenyezhet, ugy hogy a fűhúsú Eclips-et is meggyőzi a legközönségesb de jól kiidomított ló, — de fűhússal a legjobb ló féligmeddiggi meglehetőséggel még azon közönséges mindennapi szolgálatban sem járhat el, mely attól kívántatik. Ezt mindenki könnyen tapasztallhatja, ugy hogy legelőről jött lónak bizonyos ideig jó és elégséges mennyiségű zabot kell előbb nyújtani, mi előtt azt hosszabb utakra és nagyobb sebességgel lehetne használni.

Ámde az így felabrakolt ló, noha hámban vagy nyereg alatt rendesen használva kitűnő tehetségre emeltethtik, azért ceteris paribus még sem léphet diadali lihetőséggel versenypályára. De erre nézve szükséges, hogy ereje Acme magasságra fejtessek ki, mit, mint mondám, egyedül itéletes idomítás eszközölhet.

Öklözés esetében, vagy ha valaki fogad, hogy ő például ezer mértföldön előbb megyen keresztül, mint bárki más, szinte így áll a dolog, — mert valamint a ló, ha »elopin elopen« el is győz 10. 12 mértföldet egy nap, azért még koránt sincs elégséges erőre kifejtve, miszerint csak egy kis sikerrel pályázhasson is, — ugy a leg-

erősb egyén, a legszívósbb gyalogló sem fog győzelmi lehetőséggel másokkal mérkőzhetni, ha ereje Acmeig kifejtve nincs, mit szintúgy mint lónál egyedül ítéletes idomítás által érhetni el.

Angliában azon egyén, ki minden verseny társát leöklözte, kivált a köznépnél, Champion of England, Anglia bajnoka, ezimét viseli.

Több évvel ezelőtt bizonyos koreszmárost emeltek öklei ezen dei gratia-féle zsarnok székre; dei gratia mondom, mert kinek az isten tenyeret és talpat in superlativissimo gradu nem adott, az hiába idomítja magát, mint-hogy oly fényes állásra, mint a milyen az érintett championé, nem egy, de két tényező emelhet csak, t. i. tökéletesen ép és kitűnően erős testalak és ennek kifejtése Acmeig.

Ily championnak oly öklöző és fogadni annyira szerető nemzet közt, mint az angol, magától értetődik, felette nagy popularitása van, kivált ha az öklöző fő bajnok ezen felül még koreszmáros is. — S így a szőnyegre hozottnak csapszéke mindig telisded teli volt látogatókkal; minek következtében ő a kimért bor és ser után, melyet vendégei nagy mennyiségben ittak, valamint a meg nem szűnő tömjénezés közt, melylyel lankadatlan illették, ő mindigre gazdagodott és hizott. S vajmi édesen folytak napjai.

Mig egyszerre, mint villám a felhőtlen égből, ezen »dolce far niente«-féle paradicsomi élet közt kezeihez jutott bizonyos más öklöző hírességnek megkereső levele, melyhez képest lehető legnagyobb urbanitással tőle az kívántatik, hogy vagy »abdicáljon« és lépjen championi székéről halasztás nélkül le, vagy álljon »öklözési párbaj«-ra tüstént a sikra ki!

A koreszmáros champion keserves dilemmába süllyedt. Legelsőbbben is, mert háborítlan és fényes tisztjének esendes élvezése alatt különösen megnőtt hasa, melynek hasznát öklözés közt nemcsak nem vehette, sőt mely az ellen-

öklöknek megtámadási pontul vajni kedvezően szolgált volna; s aztán, mert felpénzesedett létére nem volt különös gustusa mindazon ütlegek kinaít elviselni, melyeknek a legdiadalmasb öklöző is ki van téve s pedig elannyira, mikép az öklözőnek fő beese és sikerrel járó felsőbbbsége tulajdonkép nem abban áll, hogy vajon melyik tud, mint egy lóhoz képest, erősebben »rugni«, hanem hogy melyik bírja jobban s hosszabb ideig az »ellen rugást el.« — Más részről ellenben, ha párviadalra ki nem áll, hir-koszoruját szétszakítva, elhervadva, csapszékének padait üresen s tömjénezőinek csak hátát látta... Miknek minden oldalról fontolgatása után elvégre azon elhatározásra magasult fel, hogy ő bizony nem abdicál, de »kész« öklözésre kiállni. — azaz hogy még nem »kész«, — de 4 hónap leforgása után »kész lesz!«

Én akkor, midőn ezen most felhozott »kihívás és elfogadás« adta magát elő, éppen Angliában voltam, és azért könnyű alkalmam is volt a kellő idomításba vett csap-lúr-bajnokot vajni sokszor látni és azt is tapasztalni, hogy vele mit műveltek, vele mint bántak.

Azon nap, mikor ő magát resolválta, hogy ő bizony nem abdicál, de inkább kész tehetsége szerint »kirugva« magát fél sőt egész halálig »rugatni«, ha jól emlékezem 230 fontnyi súlyt representált.

Legelső az volt, hogy igen egyszerű »kosztra« állították. S ugyanis neki nem volt szabad egyebet nyelni, mint marhahúst, de ezt akár mennyit és akár hányszor, — egy parányi darab kenyeret, egy iteze könnyű sört és vizet tetszés szerint. Eleinte hosszas szinte napestigi gyalogláson kívül, elégséges köntössel megrakva, nem vitt végbe más testi gyakorlást; később azonban naponként 1. 2-szer és később igen sokszor, úgy szólván lélekzet vesztéig sebes futásnak iramlott, mikor többször, mint láttam, annyira ki volt írítva minden levegőből, hogy veszett eb-

hez képest jobbra-balra kapkodván, nem tudta hol leljen előbb elég levegőit pótlékot. Még később bizonyos időszakban járás és futás által s pedig igen meleg ruhákban oly nagy izzadságba hozta magát, hogy csak csurgott róla a veríték. — Mindezen gyakorlatokat pedig nem ő maga vezérlette, de bizonyos »ember idomári egyén«, kinek ilyenekben nagy tapasztalása és hire volt.

Miután ezen életmód több-kevesebb variációkkal közel 4 hónapig folytattatott: im a következő volt a sikra kiálló öklözőnek testi minémtsége.

A kétszáz harmincz fontnyi »kövérség«-ből egy 170 fontos »athleta« vált. Akár mily sebesen és hosszasan futott, ezt mindig elégséges szusszal győzte, amnyira kiszabadult tüdeje minden zsirtól. Egész teste oly keményre változott mint aczél, s például ha én vagy valaki más nálam sokkal erősb s őt öklövel egész erővel gyomra közepére döfölte, mily kis czirógatásra minket akár hányszor felhűtt, — s mily féle operatio egy kissé nagyobb energiával kezelve, legtöbb embert ájulásba dönt, vagy mint hypecamana okádásra kényszerít: akkor a kellőleg kiindított csaplar csak nevetett. Ugy látszott, mintha az neki épen nem fájna, mikor én legalább gyomrára »rugtam« öklömmel, ez mindig oly erősen fájt, mintha azt falba esaptam volna. Mind a mellett oly tündöklők voltak az előtt oly sokszor elfátyolt szemei, és általán véve oly szép lett, oly igazi mintája a férfiúi erőnek, mikép lehetetlen volt szebb szobrázatot kigondolui, mint a milyen ő volt.

Az egész 4 hónap lefolyta alatt nem evett egyebet mint marhabúst, kenyeret alig, sert végkép épen nem, csak vizet és ezt sem sokat; 6 óránál többet nem tudott aludni, de ez idő alatt álma oly mély volt, hogy abból őt semmi könnyen ki nem zavarta, és egészsége oly tökéletes, mikép soha és sehol nem érzette »testét.«

E játéknak vége pedig az volt, mennyire jól voltam

erről tudósítva, mert magam már akkor elhagytam Angliát, — hogy derék csaplárosunk bizony diadalilag lecsépelte ellenfelét, és ezen győzedelemhez comparative elég olesón is jutott, mert azt egyedül félszemével vásárolta meg, melyet en passant a harcznak habzásai közt lekalapácsolt ellenfele lökött ki.

Mi lett később belőle, meddig kellett a kivivott győzelem után kék foltjait és sebeit kenegetni és burogatni, etc. abdikált-e (vagy félszemileg tovább is megülte bajnoki székét: mind ezt nem tudom. Ámde ez mind egy és nem ide való, valamint annak latolgatása sem, hogy vajon ilyféle divatok több fényt vagy pedig több árnyékot vetnek-e Angliára.

E most festett kép által csak azon életrendszert akarom kitüntetni, melyet a tapasztalás leghelyesbnek talált. ha arról van szó, valakinek testét acme tökélyre kifejteni. Homét például azon egyén, — kinek célja, tegyük fel, »Ázsiát bejárni«, mikép ott valahol a chinai fal mögött vagy a Himalája magas terén Árpád bölcsőjét fellelje, — igen okosan fog cselekedni, ha a maga személyére nézve okkal-móddal előlegesen azon életrendszer felé gravitál, mely a félszemü csaplárost oly gyönyörű conditionba emelte. S így szinte felette bölcsen fognak cselekedni mindazok is, kik testöknek erősebb hasznát akarván venni, — mutatis mutandis — azon életrendszer törvényei alá állnak, mely a testnek erősítésére legezelírányosbbnak tapasztaltatott.

Vessük most figyelmünket ellenkező oldalra, hol nem látunk öklöző vagy versenyző esatákat, de egyedül bizonyos erkölcsi vágynak és vívásnak vagyunk tanúi, mikor a gyarló ember költészeti szárnyakon egek felé röpködni iparkodik, vagy midőn a természetbuvár és a csil-

lagi világ felkentje a földnek és egeknek titkait felleplezni törekedik, — vajon mit látunk viszont ezen oldalon?

Azt, hogy mindazok, kiknek sikerült lelki tehetségeik által mintegy magasabbra emelkedni a nagy istenek felé, nemcsak nem tartottak olyféle életrendszert, mint a milyen valami öklöző nagyságra illik, de éppen ellenkezőleg ezeknek legnagyobb része alig vagy csak felette hiányosan táplálgatta testét.

Schillerről azt mesélik, mikép ő csak egy versecskét sem tudott teremteni, mielőtt bizonyos mennyiségű borral magát fel nem frissíté. Jean Paulról pedig azt, miszerint nála megint meleg lábfürdő nyitotta volna fel költészeti erének csapját.

Ez mennyire igaz, nem tudom. Én nem hiszem! De ha valóban bor inspirálta Schillert, mikor Posát festette, mikor az ideálékat álmodta s még számtalan istenit énekelt: akkor azt szeretném az egész emberiség hallatára lehető legharsányabban egekbe rivalgni: »Oh keressétek fel azon szőlőt, hol a bor termett, műveljétek azt legszentebb kegyelettel, — és igyatok azon borból, mennyit csak elbirtok, mert annak varázsereje titeket okvetlen mennyekbe emel!«

Már mi Jean Pault illeti, e mesét hihetőbbnek gondolom, mert a költő minden felemelkedése mellett néha mégis oly trivialis, oly visszalökő, hogy némi soraiban valóban úgy látszik, mintha bizony lappangna egy kis »lábviz« okozta inspiratio.

Egyébiránt igen meglehet, hogy a költészet terén a bármi általi felingerlés nem árt vagy szinte hasznos, sőt némi egyénre nézve még tán szükséges is. És pedig egyszerűen azon okból, mert a költészet alapja sokszor sőt rendszerint nem egyéb, mint illusio, képzelet, phantasia, álmodás, — miket sokaknál, mint a tapasztalás mutatja,

az ingerlő szer, a szeszes ital nemesak el nem fojt, de inkább elősegít, sőt szül.

Igy például a szerelem is, éppen mert vak, nem egyéb mint költészet, minthogy egész varázsereje phantasián és illusion alapul és tüstént prosára süllyed, mikor ezek megszűnnek.

A szoros és positiv tudományok terén azonban éppen ellenkezőleg áll a dolog. Mint például mathesisben, természet buvárságban, status bölcsességben és mindazon számtalan ismeretek és mesterségek felfogásában és kezelésében, melyek a csillagászattól kezdve, a mechanikán, technikán, stb. keresztül le egészen a konyhamesterségig, többet-kevesebbet szinte minden embernek életezélját képzik.

Igy például minél fényesb illusio, elevenebb képzelet, tündöklőbb phantasia és édenibb álom tart valakit fogva, ő annál kitünőbb költő lehet, ha e mellett egyszerűs mind azon ritka természeti ajándékban is elég bőven részesült, melyhez képest ő mindazt kijelenteni, kellő szavakba illeszteni és így másokkal is éreztetni tudja, mit bármily inspiratio varázsa által, legyen ez földi, legyen tán isteni, saját maga sejt, érez, lát és bámul.

Ámde mindezen most elősorolt költői kellékek ugyan lehetnek-e legkisebb hasznára annak, ki például a bolygó csillagok eddigelé még nem ismert törvényeit iparkodik kifejteni; vagy veheti-e azoknak hasznát a chemicus, ki teszem, a magyarországi borvizek igazán talpra esett analysisát tüzi ki magának czélul; vagy végre használhatnak-e ezen költői ingredientiaik de csak egy cseppet is a gombkötő vagy esztergályos egyéniségnek?

Épen nem, sőt ha Galilei. Newton. Leibnitz, Kepler, etc. költői sajátásgtól pesg, sokban az emberiség még ma is világosság helyett csak »sötétet« vagy legfeljebb »ho-

mályost» látna, — és így lefelé minden positiv emberi foglalatosságra nézve.

Jaj azért azon nemzetnek is, mely nem a létező realitás s nem az idő által felképezett tapasztalás utmutatása után kormányoztatik, de valami képzelet és phantasia sugta emésztetlen theoriák és experimentek szerinti zsarnokoskodásnak esik martalécul! Sapienti sat!

Már ha, mint érintők, a költőnek tán nines oka magát minden felingerlő élvezettől eltiltani: oly egyénre nézve, mint volt Galilei, Newton etc. a bor, a pálinka és általában minden felingerlő szer, kivált nagyobb mennyiségben és naponként rendszeren használva, teljes meggyőződésünk szerint, bizony nem lehet ezéllirányos, nem lehet hasznos, de épen ellenkező effectust szűlni kénytelen.

Kivételek, mint mindenütt, itt is vannak, — de ha mindazon nem költői, de positiv celebritások életrendszerét vizsgáljuk gyökerig, kik e földet annyiakban felvilágosították; akkor azt fogjuk stereotip pontossággal bebizonyítva találni, hogy azoknak legnagyobb része meg nem szűnő abstractióban és mintegy magukon kívüli méliázásban élén, kivált azon időkben, mikor lelkük legnagyobb működésben volt, alig ettek valamit, jobbadán tejjel, mézzel vagy valami felette könnyűvel táplálták magukat, — s az ismert mottóhoz képest betű szerint: »nem azért éltek, hogy egyenek, hanem azért ettek egy keveset, mikép élni meg ne szűnjenek.«

En erősen hiszem, hogy igazi lángész okszerinti lelki idomítás által, — ha t. i. ezen idomítás lelkére nézve épen oly magas felfogással vétetik munkába, mint a mennyi józan tapintattal volt az kezelve a fent említett csaplár-bajnok testére nézve, — esakhogy nagy tapasztalatu, mély belátásu »lelki idomár« tudomra legalább még nines, ha

t. i. gr. Thun Leó nem ilyes; — mondom, ha igazi lángész, kit isten oly kitünően áldott meg lelki épséggel és erővel, valamint az angol championot látta kegyesen el testi épséggel és erővel, — mindent elkövet, miszerint lelke lehető legmagasabb acmejét érje el: az ilyes, halandó emberhez képest, aránylag igen magasra emelkedhetik az istenek felé és mint noha korlátolt tehetségű »clair voyant«, sokakat láthat a jelenben, sőt némileg még a jövőben is, mi más emberekre nézve tökéletes sötétségben feneklik.

És itt világlik ki a különbség a költő és a látó közt. A költő álmodik, a látó méléz. Sokszor a két szerep egybe foly, — így például Berzsenyi és Vörösmarty nemcsak költő, de látó is volt. Az első mikor a magyarokhoz szólott, a másik mikor »szózatát« jövődőlőleg elmondta!

És ugyan miben állhatna a lélek idomítása!

Erre nézve legelső utmutatást adott Sz.-János és kivált Krisztus maga.

Nem akarom profonálni és Voltairi szemtelenséggel illetni a sz. írás titkait, — és azért nem vizsgálom, azon 40 napi böjt, melyet Krisztus tűrt mielőtt a világ-reformatio mezejére lépett, igazi tény-e vagy csak fictio! — S ugyan minek is. — mert legyen tény, legyen fictio, — nem nyitja-e fel a gondolkozni akarónak, de gondolkozni tudónak is szemét villám-sebességgel, hogy a lelki idomításnak fő tényezője nem egyéb, mint a testnek minden módoni gyötrése, úgy hogy annak vágyai és szükségai mintegy elnémuljanak, vagy ha az lehetetlen, legalább a legalantibb fokra szoríttassanak le.

Koplasz, szomjazás, álmok lehetősége megrövidítése, — im ezek azon fő factorok a lélek-idomítás ügyében, melyek — legalább fictióként — Krisztust a legtisztább

clair voyantra emelték, ki valaha a földet jelenlétével feldicsőíté.

Ámde maga Krisztus sem koplalt és nem szomjuzott mindig, mert hiszen tudjuk, vagy legalább hiszszük, hogy nem egyszer lakomázott tanítványaival, sőt néha bort is ivott, — és ekkép — meglehet — hogy Galilei, Newton etc. is élvezték az élet javait kellőleg és rendesen, és csak akkor állottak a »nélkülözés« rendszeréhez szigoruan és több időre, mikor lelküknek hasznát kitünően venni akarták.

Nékem úgy látszik, vagy inkább én úgy sejtem, hogy az ember, ha igazi, az istentől lehető legnagyobb intelligentiával megajándékozott lángész: bizonyos pontig profétai magasságra emelkedhetik, — úgy hogy én mindazon profétákat, kikről a Biblia tesz említést, nem tartom csupán csak fictionális lényeknek, de erősen hiszem, hogy valamint régibb időkben úgy ma is lehetnek, sőt vannak is jóslók, kik messze látnak a jövőndőbe, ha nem is igen világosan és minden halfogalom nélkül.

Bizonyos pontig minden ember jósló. — Így például minden ember, ha reggel van, előre látja, sőt egy minutára előre is megmondhatja, hogy hány órakor fog ismét besötétedni. E kis »esudatételre« nem kell egyéb, mint azon pillanatnak, mikor ő jósol, tökéletes ismerete. És ehhez megint nem szükség egyéb, mint óra és naptár; mert ha teszem, az óra reggeli 3-ra mutat, a naptár pedig arra tanít, hogy például augusztus 31-ikét éljük, mikor a nap 8 óra 45 m. bucsuzik el a földtől: mi egész pontossággal profetisálhatjuk azt, mikép sem több sem kevesebb időt nem fogunk várni a napnak lementé végett, mint 14 órát és 45 minutát.

Ha tudom, hogy február áll a naptárban és ez hiteles, igen könnyen jósolhatom a szüretnek minden bi-

zonynyal beállítását némi tájakon már 8 hónap leforgása után, a legvárakozóbb helyeken pedig minden esetre 10 hó lepergése előtt.

Ha kezembe veszek egy makkot és látom tökéletes épségét, könnyen így jósolhatok:

»E szerény kis gyümölcs, ha azt földbe teszik, 2–300 év után mint különös nagyságu tölgyfa fog büszkélkedni, — feltéve ha valaki el nem gázolja, sertés fel nem turja, — ha pedig felnő, kecske meg nem rágja, a villám belé nem esap, a szélvész ki nem dönti, — előbb ki nem vágják, vagy valami pásztor szegény legények, tövibe tüzet rakván, fel nem perzselik« stb.

Ez esetben a jóslás különösen feltételes; valamint a bibliai jóslások is igen conditionatusok. És ember többet kevesebbet csak ekkép jósolhat.

A jóslás tisztasági s pontossági gradusa legfőképp attól függ, hogy vajon mily élesen és mily mélyen bírja a jósló a jelennek titkait felleplezni.

Az idő nem mozog darabosan, de mindig legszorosabb nexusban folyik, úgy hogy valamint a mai napnak legbizonyosb következménye a holnap és a holnap után, — és az idő hetfőről nem ugrik szombatra; úgy foly egy hó, egy év, egy század, egy ezred a másikba minden szakadás nélkül. És ha az emberek általán véve igen keveset látnak előre, annak oka az, hogy nem képesek a jelennek igazi voltát gyökeréig felfogni.

Igy például kinek nincs órája, kit sötét börtönben tartanak és ki nem nézhet a naptárba, és azt sem tudja, mely hónap hányadika van, — az még azon egyszerű jóslásra sem képes, melyet első példaként legközelebből felhozánk. S vajon miért, mert a jelennek mivoltát épen nem ismeri.

Ha egy makk helyett valaki 10,000-et rak földbe, s kivált mély jó földbe, márakkor meglehetősen probabilitás-

sal jósolhatni, hogy azon helyen, hol most egy fácska
sines, néhány század után igen hihetőleg lombos erdő fog
virulni. És ezen jóslásnak hihetősége nagyon növekedik,
ha például azon szigeten, hol ezen ültetés megyen végbe,
nem létezik sertés és kecske és a lakosok, úgy mint a bar-
bár (!) török nagy kegyelettel viseltetnek kivált a szép fák
iránt. Vagy ha azon táj, hol a 10,000 makkot elültetik,
már annyira kiforrt a magát, mikép ott a növendék erdőkre
különös felvigyázat van.

Mint láttuk, annak jóslására, hogy mikor nyugszik
el a nap, két segédeszköz, t. i. óra és naptár szükséges,
de elégséges is. Már szövevényesb tárgyakkal előre mond-
hatni, mint például hogy az olasz nemzet fog-e valaha
még egy fő alatt összesülni, — a Napoleon dinastiának
van-e jövődje, — a muszka nemzet meg fogja-e egy-
kor boszulni Sebastopol elpusztítását és kire lesznek
boszu-esapásai főkép irányozva, — Csehország be fog-e
olvadni a németységbe, — az oláh népből lesz-e nem-
zet, — a magyar faj végkép meg van-e törve, gyilkolva,
és eltemetve, — a németség el fogja-e olvasztani az osz-
trák fazékba esapott, összekevert nemzetiségeket, — a voj-
vodina nem lesz-e maholnap része valami szerb király-
ságnak vagy respublicának, — Horvátországot és Sla-
voniát nem fogják-e egybe házasítani Carniolával, — Va-
lachia és Moldva nem kerül-e végképi osztrák atyáskodás
alá? mikor fog beállni a legelső ausztriai bankrot s aztán
a második, harmadik, negyedik stb. és mily következmé-
nyeket fog ez szülni? fogja-e magát valaha kifizetni a si-
meringi csuda-ut? Bruck ki fogja-e rántani az Apostoli
(?!) esászárságot financiaális szurkaiból? mikor áll be azon
idő, midőn azt lesz szabad mondani, hála az égnek, a be-
anterek száma complet? Poroszország constitutiója fog-e
maga körül harapódzni? Anglia igaz szövetségi őszinte-
séggel fog-e Ausztria iránt viseltetni, ha ez véletlen valami

bajba keverednék és viszont? Lengyelország már végkép kiadta lelkét? a törökből lesz-e még valaha keresztény nép, valamint a magyar pogány 1000 év előtt ugyyszólván máról holnapra Sz. István példája után a kereszthez esküdött? Németország örökkön-örökké kisebb distinct részekből fog-e állni? — megjön-e egykor azon idő, mikor az akasztófának jele oly tiszteletet fog gerjeszteni, valamint a legártatlanabbúl ontott vér által az egykor oly csuf keresztfa is ki lett vetkeztetve minden szégyeniből, — s az akasztófa-féle decoratio nem fog-e egykor az emberek közt nagyobb becsben állni, mint mindazon valóban émelýgést okozó csillag és pántlika tarka-barkasága, melyekkel újabb időkben a hizelgők, pöknyalók és s . . csókolók xerxesi serege oly különös bőségben saturáltatt, mikép bizonyos mellek már annyira ki vannak czifrázva ilyféle szegény testimoniálisokkal, hogy csak még egy csillag! s már az ember frontespiciumán el nem fér és ekkép hátul kell keresni valami alkalmas pontot annak felfüggesztésére s ott a kamarás vagy titkos tanácsosi kulcs nem fog többé »solót« tánczolni és aprózni, de valami pajtással fogja osztani dús helyzetének kitüntetését! Henzei monumentuma, melyet a magyarnak kifogyhatlan lelki vigasztalására épen azon helyre raktak, hová a még meg nem gyilkolt nemzet épen Corvin szobrát óhajtott állítani, — Corvin szobrát, ki . . . zsarnok, de okos és jó szívú, a nemzethez híú zsarnok volt, — kérdem, Henzei monumentuma örökre meg fog-e állni mostani helyén és nem jön-e még idű, mikor az életnek megint visszaadott magyar, azt ugyan lerombolni soha nem fogja, — mert ellenségében is tudja tisztelni az igazi hőst, — de legnagyobb kegyelettel — valami más nem oly szembelőkű helyre viendi, mikép az ne bökdösse a magyar szívét szüntelen, mint egy távozni soha nem akaró »szemrehányási

kisértet« — ily szövevényesb tárgyaknál a jóslás már esiklandósb munka és annak félig-meddig végbe vitelére egy-két felvilágosító eszköz, mint például óra és naptár a felhozott esetben még korántsem elég, de felette sok és minden oldalról »segítő« szükséges és egyedül ezeknek együtt munkálása vezethet végezhöz, vagy ha odáig nem is, legalább annak nagyobb közelébe.

Tiszta ismerete az emberiség évrájainak, minden oldalról jól megemésztett világ tudomány, mély belátás a nemzeti sajátságok titkaiba, meg nem szűnő studiuma a Laplace-kinti probabilitások theoriájának, minden napi lehető legbővebb élvezése a legkülönbfélebb lelki eledleknek, miknek az a különössége, hogy soha nauseat nem okoznak, mint a testi táplálékok, sőt annál inkább edzik az illetőnek lelki appetitusát és szomját, minél több lelki javakkal megtölti vagy inkább »feldiesőíti« magát, — és mindenek fölött sikeres eljárás a dolgok jelen állapotának, ha úgy lehet mondani, fenékgig ható keresztül nézési műtételében. S im többet kevesebbet körülbelül ezek azon fő »segítők«, melyek az embernek jóslói tehetségét kifejtik és emelik.

Főkép ez utolsó segéd eszköz, t. i. minden szövevényben tökéletes világosságban látni valami dolog jelen állapotát, jóslásra nézve a legfontosabb, a leghatározóbb s pedig elannyira, mikép egyedül ezen segéd eszköz, ha az kimerítőleg gyakoroltatik, némi esetekben elég arra, oly dologban is egészen tisztán látni, melynek átellenében »százazrek« nem vesznek többet szemügyre, mint a legnagyobb sötétségben élő vak.

És ezen utolsó állításnak kidönthetlen bebizonyítására nem kell több esetet felhozni, mint az 1838-iki pesti víz-veszélyt.

Buda-Pest tán több mint 150,000 lakossal és a boldogult elfelejtethetlen nádorral együtt, számtalan igen tanult és okos lakossal, szinte három hónapig nézte és látta maga előtt a befagyott Dunát — s mirabili dictu — ennyi bölcssek közt, pedig én is ott voltam (!), de egyetlen egy jósló sem találkozott, ki előre megmondta volna, mily mérgesen sőt kegyetlenül fogna sáflárkodni a Duna, ha egyszer megindul, minek következtében, hogy t. i. nem találkozott valamijótevő jósló, váratlanul be is tört a Duna úgy mint a nem várt tolvaj éjféلكor, és oly szomorú csapással illeté Magyarország szívét, — több ezer ház dült ki sarkából, száz meg száz ember fult el, — mint annak hasonló példányát alig látta a hajdankor és az csak újabb időkben superáltatott felsőbb kegyesség következtében.

S vajon miért nem akadt azon időben valami Jeremiás vagy Dávid a két roppant város falai és oly sok színű lakosai közt? Mert senki nem vette elég mély fontolóra az akkori befagyott Duna állását, és azon körülményeket, melyek a jég elindultával mutatkoznak. Ily mélységre jutni pedig ez esetben bizony nem volt nehéz — s most vizsgáljuk.

Azt mindenki látta és könnyen is láthatta, mert a kegyes isten e műtételre több mint három hónapot resolvált, hogy a Duna oly magas vízállással fagyott be, miszerint az egy parttól a másikhoz terjedő jégtábla éppen oly magas volt, mint a part. És ez az egyik tényező.

Husz vagy harmincz esztendő leforgása alatt minden nap, sőt minden órában a két városnak roppant népsége közül bárki észre vehette, hogy teszem a pestvárosi dunapart töszomszédságában létező imoda sokkal mélyebben fekszik, mint a part, mikép csaknem kereket kell kötni, ha a koesi a parttól lefelé, az érintett imodát környező halpiaezra indul; mi teljes hitelű bizonyyságot nyújt a Duna talajának meg nem szűnő magasodása körül, minthogy

áll, bizonyosan nem raktak volna türethetően ildomos apáink, — s ekkép mikor az épült, a Duna akkori talajához mérve bizonyosan elég magas helyre állittaték és csak azon mértékben süllyedt mindig mélyebbre, mint a milyen mértékben folyvást magasbra fölfövényesedett a Duna talaja; — ugy hogy 1838-ban vagy 12 lábbal feküdt mélyebben ezen isteni ház, mint a dunai jégtábla. És ez a másik tényező.

És most kérden, nem volt-e ezen két tényező a legautiprofétaibb egyénre nézve is kézzel fogható, sőt valami különösen violens »szemkilökő factor?« Azt hiszem, hogy bizony az volt! S ezt tán nem meri tagadni senki.

Amde most keressük fel a harmadik tényezőt, mert a kérdésben levő jóslásra nem kellett több mint három factor, — és irgalmas isten, még sem találkozott, noha ezen 3 tényező igazán szemkilökő világosságban mutatkozott, 150 ezer ember közt egy kis Dániel!

S vajon melyik azon harmadik factor, mely a problémának titkát feloldotta volna?

Egyszerűn az, hogy számtalan évek tapasztalása szerint, — matematikai és hydraulik törvényekről nem is szólok, — soha a dunai zaj meg nem indult, és ezt nem egy két felkent, de ezer meg ezer hajós, molnár etc. tapasztalta, mielőtt a víz 6, 8 sőt 10 lábbal nem áradt; s hogy a tatárban is indulna meg, ha a jégtáblát semmi el nem repesztí, semmi fel nem emeli! — s ugyan mi emelje azt fel, ha nem a víz? tán a vármegye vagy a város, vagy most a Handelskammer és a Gemeinde-Rath Bürgermeisterével együtt? vagy a jég tán bevárja juliust és augusztust, és szépen behorpadjon és elolvadjon?!

Már most vegyük, ha valaki 1838-ban a vizözön előtt ezt a három factort csak egy kissé egybe illeszti, im ily módon prófétálhat és pedig ez esetben minden bujósdi hátkapu nélkül.

»A dunai jégtábla 12 lábbal áll magasabban mint a városi imoda, tizennégygyel magasabban mint a városháza és négygyel mint a nemzeti casino fészke etc. és ekkép, mert a dunai zaj soha meg nem indul, de nem is indulhat meg, mielőtt 6, 8, 10' — és most mert a Duna vize némi helyeken szinte fenékgig be van fagyva, tán 12 lábbal nem nő, — és ezért a városi imodában, ha hermetice be nem dugják bemenő és tán egyéb lyukait, a fölbőszült szőke Duna bizony 18 láb magasra fog emelkedni, a városház körül 20-ra, a casino pitvarában 12-re.«

És ha hibázik is — fájdalom, a meg nem jelent próféta 1, 2, 3, sőt 4 lábbal — ez azon preantiókra nézve, melyet a város jó eleve vehet, épen nem lett volna káros következsü, mert oly egyénre nézve, ki teszem 5 láb 7 hüvelyk magasságn, s ilyen a budapesti lakosnak nagy része, s ha nem jó uszó: aztán mindegy, akár 7 vagy 77 láb mélységü víz nyeli-e őt el.

S ha valaki nem lamentál mint Cassandra, — ki vi gyázat helyett csak unalmat gerjeszt, — de erős hanggal profetisal s kész fejét ajánlani zálogul, mikor még ideje volt: nyguan nem világos-e, hogy Budapesten de egyetlen egy ember sem lett volna az általános vakságnak áldozata.

Mert a próféta a dolgok természete szerint, — ha tisztán látja, mikép a Duna bizony kegyetlenül elborítja szinte az egész várost, — alkalmasint azt is kikutatja, hogy a pesti házak nagyobb része vajon miből van építve; — és azon ismeretre jutván, miszerint azok nagy része bizony csak fecske-fészktü monument, nagy Hexenmeister-ság nélkül egy kis erőltetéssel tán az is eszébe villámlik, hogy azok bizony ugy el fognak olvadni a vízben, mint ezukor a kávéban, s magok alá temetendik azon szerencsétleneket, kik jó időben odábbnem állnak. Mihez képest jó eleve a buta gondatlanságból az új Dávid által felriasztva mindenki magasb helyet keres, ki lábainak hasznát

veheti; ki pedig nem, azt veszélytelen helyre vitték volna, melyent Budapest környékén találni nem fáradságos, mert csak Pest városa és Budának alanti része van a kiöntés medrében, — és mind a két várost, Budát oly hegyek, Pestet pedig oly magasságok veszik körül, hová a Duna soha felfolyni nem lesz elég szemtelen, míg az üstökösök békében hagyják a földgömböt.

S ha most meggondoljuk, saját magunkkal együtt miért voltunk mindnyájan sine exceptione oly igen vakok. oly igen buták, mihez képest az érintett alkalommal semmit nem birtunk észre venni, és az annyira kézzel fogható dunai excessusokat előre látni, ha mondom, ezt higgadt fontolóra vesszük: akkor bizony tökéletesen meg leszünk arról győződve, hogy »gondolkozástól« bizony a legokosabb embert is lassan elszoktatja a sok »kormányi dajkálás«, s hogy általan véve csak az gyakorolja magát »gondolkozásban« férfiuhoz illőleg, kit sokban egészen magára hagynak és nem tartják szünetlen beamter vagy zsandár-féle járszalagon, — mit, köztünk maradjon a szó, nem egy mai osztrák minister-szakács vajmi nagy haszonnal dörzsölhetne velejébe.

S ugyan is Pesten a helytartói, városi, bandirectió etc. etc. dajkák szalagai közt senki nem akarta magát sok gondolkozással fárasztani, — a dajkák sorában pedig, nagy számuk daczára, véletlenül épen 1838-ban nem volt Illés.

S ha valaki kérdi, ezen felejtethlen epochában mikép jártak lakosai azon alacsony helységeknél, melyek a Duna partján helyezvék: szinte mirabile dictu azt válaszolhatják, hogy azokban bizony senki nem veszté életét s pedig mert a vármegyéktől századokon nyert tapintatnál fogva soha feleslegesen nem dajkáltatván, »gondolkozásra kényszerítve voltak« és azon magyar mondás szerint: »Legény kell a gátra«, mi annak antithesise, mit az osztrák oly

grafice és magára sokszor oly igen illő »Mandel... Sterz...
által teszen ki, — bizony az egész helység, nagy és kicsi,
férfi és asszony kiállt a gátra és azt mindegyre töltöget-
vén, erősítvén s magasztván, nem engedte, hogy a szőke
Duna rajta erőt vegyen.«

Meg nem szűnő parancsnoki vagy kormányi dajkálás
elvégre egész népeket buta gondolatlanságba süllyeszt, s
pedig elannyira, mikép ezen antiphilosophiai eljárás vagy
tán »fogás« következményeit semminemű tanoda, a pusztai
iskolákon kezdve az universitáig, nem compensálhatja,
mert az embernek lelki felsőbbségét általán véve nem az
határozza el, hogy vajon »sok tudományt vertek-e fejébe«,
hanem hogy tud-e tisztán gondolkozni.

A felhozott pesti árvíz alkalmával például igen he-
lyesen profétisálhatott volna valaki, ki csak olvasni sem
tud, de e helyett »gyakorlott gondolkozó«; -- midőn az
erre képtelen lett volna, kinek fejében egész könyvtár van
fellalmozva, de csak a legközelebbi napnak kézzel fogható
eseményét sem képes előre kiszemelni, ha mélyebb gon-
dolkozásra soha nem erőltette egy kissé magát, és ekkép
»csak úgy tud gondolkozni«, mint a mily kitűnő sebesség-
gel fut az, ki egész életében s . . . én ült vagy ágyban he-
vert.

Honnét aztán igen sok »tudós számár« van a világon
midőn számtalan tudatlannak kitűnő okosságán bámulniuk
kell. S pedig mert az első species mindig csak tanult s
gondolkozásra soha nem volt kedve, szüksége vagy »pa-
tentalt engedelme«. — a másik faj ellenben, noha még
csak olvasni sem tanult, részint körülményei által volt
meg nem szűnő gondolkozásra és észrevezésre úgy szól-
ván kényszerítve, részint lelkülete szerint inkább kész lett

volna ebédjének etc. részét, sőt felét a kormányi fogaknak átengedni, mielőtt csak legtávolabbról is eltűrhetne volna, hogy valaki más gondolkozzék érte.

Ha valakinek kivált bécsinek . . . azt proponálnák, hogy vannak, kik készek helyette mindannak felét vagy kisebb részét megenni és meginni, mit magas sörházi Stammgast missiójánál fogva ő naponként nagy tálakból s még tágasb füveg korszókból magába sülyeszt: ugyan mily indignatióval lökne ily ajánlást vissza. Ámde ha azt mondják neki: »Tudod-e mit? Ne fáraszd magad sok gondolkozással, mert lásd, akkor nem emészthetsz annyit — és Stammgast-féle magas hivatásodnak csak esorbásan fel lehetsz meg; nehogy azonban »Respublica quid detrimenti capiat«, mi fogunk értetted gondolkozni.« — Ám mit mondana erre a »sógor« vagy inkább: mit mond? Tán akkor is indignatiora gyulad? Hogy mikép merik őt férfiúi méltóságánál fogva ettől megfosztani akarni, mi az embernek legbécsesebb kincse, t. i. a szabad gondolkozhatás — és alkalmasint nagy haragra bűszül fel? Épen nem, de szívének legnagyobb örömében büszke szójárásához képest azt mondja: »Kiss die Hand!« S Hansjörgel az osztrák champion, kinek a policzey, zsandár, Gewölbrath, Marktaufseher etc. sora még korántsem elég hosszú, egy Odyseát intonál az annyira »atyáskodó« kormány hiperból dicseretére, maga személyében összesítvén az az együgyü paraszt, tántoríthatlan patriot, Voltaire élességű satiricus, higgadt osztrák reformátor, bölcs néptanár, a jó izlés felkent papja s ha kell, ütlegező és pofonvágó germán stb. oly sok oldalu és oly fényes szerepét!

S igaz, az előhozott két irány választása többet kevesebbet »gustustól« függ, melynek külön voltát azon kutya és farkas közti dialog legjobban illusztrálja, melyet Lafontaine a két tanácskozó által oly mesterien elmondatt.

Ezen témát azonban most ideiglenesen félbe szakítom, nehogy okoskodásom fővonala egészen kiesuszszeék kezeimből.

A testnek acme kifejtésére, mint fentebb előhoztuk, léteznek már bizonyos törvények, sőt oly »testidomárok« is, kik ezen törvények alkalmazását hajtják végre.

Már mennyire talpra esett ezen törvények compendiuma, mily okosak azilyféle idomárok, és létezik-e e kérdések körül valami non plus ultra, én bizony nem tudom, de ezt fejtegetni és kitudni nemcsak nem szükséges, de nem is érdekes, mert oly acme testi erőnek haszna és ekkép beese, mint a milyenre az angol csaplár-bajnok esigáztatott fel. napról-napra lejjebb száll, és most miután nines többé se minotaur, se sárkány és egy kis golyó minden testi erőlködésnek rögtön véget vet, bizony már egészen lejárt, valamint Theseusnak és Sz.-Györgynek, ugy Kínizsinek és Bendeguznak ideje is. Kivált miután más részről óráról-órára növekedik az értelmi sulynak hatalma, ugy hogy bár mily phisicai erőt, legyen ez nyilvános vagy machiaveli árokásás és szétszakítás, fejtsen is ki mai nap a leghatalmasb parancsár: előbb mint gondolnók, ugy olvad el minden hatalma az emberi kiművelt ész melege által, a mint hogy egy lelketlen és szívtelen jégzsobor is a világos napsugárban vízzé válik.

És azért mai időkben nem az van napi renden, mikép az emberi testnek ereje fejtsessék ki mint supremum bonum, hanem az a fő kérdés, hogy vajon mi módon emelheti az ember lelki tehetségét acme magasságra.

Ámde ezen oly annyira fontos kérdést ez alkalommal szinte fel akarom függeszteni s pedig, mert mint már fentebb mondám, ezen elucubrationt, melyet az emberi testtel kezdettem, csak akkor, mikor e kezdetet némileg bevégezém, száándékozom a lélek terére átvinni.

Azon kérdés: egészséges vagyok-e? — melyet az általam képzelt 24 éves férfiú magának tett és kit előadásunk könnyítése végett ezuttal Dana Emil névre keresztelünk, — minket szinte valami orvosi tractatus téboldojába vezetett.

A hosszú és elég tarka-barka okoskodásunk fő témája azonban, úgy hiszszük, mindig és mindenütt kitűnt és mely nem egyéb, minthogy egészség dolgában, legyen az aztán fentartási vagy helyreállítási műtétel, legfőbb tényező:

1-o mindenki saját maga és

2-o ezé irányos életrendszer.

Én orvosokra igen keveset tartok. S pedig mindennek előtt, mert, legalább tudtomra, egy orvos sinés, — azokat kivéve, kik koldusbottal járnak, — kinek nagyobb érdekében lehetne és ekkép volna is betegét kigyógyítani, mint saját magát kivált jó fizető betegével, hosszabb nexusban tartani. S aztán mert Hahnemann feltűnte óta a divatozó nagy tulságból oly annyira esett más tulságba az orvosi legio, mint azon elázott német postillon, ki nem bírván nyeregbe szállni, minden szenteket felhítt segítségül és ezek megis segítették annyira, mikép ő a másik oldalon megint földre jutott, hol minden szentek ellen protestált és csak nehányat kért meg kellő segedelmért. Józan közélet a Wiener-trankli iszonyúságai és a decilion semmisége közt még nincs kellőleg kitapogatva. Továbbá azért nem viseltetem az orvosok iránt nagy bizodalommal, mert az emberi sajátságokban ezer árnyéklatokat tapasztaltam, melyeket egy hosszú élet leforgása alatt még azok sem ismernek, kikben ezen sajátságok lappangnak, és ekkép mikép méltányolhassa azokat az orvos, ki még tegnap tán nem is tudta, hogy betege szint itt van a földgömbön és ma már nem csak prescribált valamit, de azon rend-

szert is szigorúan elhatározta, melynek saráglái közt annak mozognia és élnie lehet, sőt kell.

Azon különbséget, mely éles és kronikus bajok közt létezik, nem szabad szemből szalasztani. Mert ha meg is engedjük, miszerint acut bajokban azon orvos, ki minket legelőször lát, mégis tegyen tüstént legjobbat esze és belátása szerint, — úgy más részről azt hisszük, hogy kronikus bajokuál mielőtt a gyógytanár felgyógyításukra valami okosat ajánlhat, — legyen az például tenger-, hideg-, meleg-, vas-, kénkő- etc. fürdő, vagy magas, száraz, alacsony, nedves táj, vagy hús és miféle húsról zöldség és micsoda zöldségre etc. alapított evésrendszer, borvíz és milyféle borvíz használata, szőlő-, eper-kúra etc. koplalás, sok, kevés és milynemű mozgás, savó, tokai vagy más bor élvezése, vagy végkép a patikának melyik üvegben rejlő gyógyszerre etc. melótt mondom ezen hosszú litániából okszerintileg ajánlhat valamit az orvos, szükségkép több hétig, sőt több havig kellene betegét előbb observálni. S ugyan történik-e ez? S vajon találta-e sok oly egyén, ki igen hajlandó volna egy kissé mélyebben eresztetni kezét erszényébe azért, mert őt »observálják«, és 100 közt nem kiáltana-e legalább 90 így fel: »Én bizony nem azért fizetem a doctort, mihez képest ő engem csak nézzen és observáljon, hanem hogy kikuráljon?«

Mi az emberek oly különszínű sajátságait illeti, már hoztam példát saját magamról fel, mihez képest nekem a bab, pedig jó nagy mennyiségben, egy esepet sem ártott, midőn egy kanálkával teli azon evő tekintélyt, kit fentebb lepingáltam, minden lehető bajokba sülyeszt vala.

Legyen szabad megint saját magamról egy más példával szolgálnom. Én főfájásban sokat és igen kinosan általán véve nem szenvedtem, de mégis néha, kivált ha

Austriában és Magyarországon Austriához közel fekvő részében uton voltam, legtöbb koremai ebéd következtében igen nagyon fájt szegény fejem, úgy hogy sokszor több nap sem időmnek, sem magamnak nem vehettem igazi hasznát. Gondolkoztam, kombináltam és vajmi sok orvost, kérdeztem, ennek vajon mi lehetne oka? De azt soha nem tudtam kitanulni, noha én igen okos soha nem voltam mert ha az lettem volna, most nem ülnék itt, hol ülök hanem azért mégis, a közönséges szójárás szerint, az eszesebb emberek sorában állok; azon gyógy-bölesek pedig kiknél világot kerestem, mindjárt találtak akárhány okot melyre rá lehetett fogni a bajt, de az igazi »bűnbakra« sehogy sem tudtak akadni.

Vagy husz évvel ezelőtt Bightonban találkoztam boldogult Turney Clarkal. Ebédhez ülven, leves után, angol divathoz képest, szinte egy fertály borjuból álló gyönyörű sülttel rakták meg a táblát. Clark azonban, kit egy szép szelettel kínálgtattam, nem mert ahhoz nyulni, noha legkedvesebb étke. S vajon miért? Mert a borjuhús-ízfájás tekintetében »rá nézve, mint számos más egyénre, mint ő tapasztalá, a legnagyobb méreg.«

S alig mondta ki e szavakat, mikor mintegy Dagerotyp által igazi bűnbak képében tüstént lelkem előtt feltűnt mindazon stereotyp »Schnitzli« és »Kälbernes mit Andivi«, mely Austriában és Austria szélén torkomon csúszott le!

A mit észbeli és kombináló tehetségem nem birt felleplezni, mit a segítségre hívott mély belátásu (!) doktorok nem tudtak ki »stetoskopázni«, azt egy véletlen fedezte fel.

Most ha visszaemlékezem gyermekkoromra, mikor sokat fáztam hideglázban és fejem is néha derekasan fájt és ennek lenyomására mustártésztát raktak talpaimra; homlokomra ellenben hideg eczettel saturált gyócsokat etc., ebédre pedig kitiltották az ökröt, de befogták a bor-

jut, s alkalmasint azon igen egyszerű és természetes okból, mert hiszen egy borju, mert könnyebb, csak nem terhelő és nyomhatja a nyavalgónak gyomrát oly erősen, mint a nehéz ökör, ha mind erre visszaemlékezem, mindinkább felvilágosodik előttem azon állításom valósága, hogy kronikus bajokban csak úgy járhat el az orvos diadali hihetőséggel, ha betegének de legkisebb sajátságait is legnagyobb méltánylásra veszi. Ezt pedig mikép cselekedheti, mielőtt betegét, ugyszólván egészen keresztül nem nézi. Mely műtétre egy két nap, egy két hét nem elégséges, sőt némi esetekben tán egy két év sem fölösleges.

Raphael óta tán nem élt egy képiró is, ki oly mestereleg tudta volna festett arczképeiben a legnagyobb hasonlatosság mellett az illetőnek lelki expresszióit is kitűntetni, mint Lawrence. Kérdeztetve, hogy vajon mikép emelheté magát művészetének e ritka magasságu fokára, egyszerűen így leplezé fel különös ügyességének titkát. »Szerencsés állásom következtében én minden társaságban, még az udvariban is vehetek részt, és ekkép azon egyéneket, kiket lemásolok, rendszerint már százszor láttam és observáltam, mikép aztán nem nehéz azon pillanatot felfognom, mikor leginkább kisugárzik belőlök a lélek.«

Igy például felejthetlen Albach mily különösen sugárzó képű volt szónoklati állásún, ezen kívül pedig csak valami szelid, jó embernek viselte arcját. Azon híres francia tábornok. Ney, kit Bourboni gyengeség és tapintatlanság végeztetett, egy épen nem szép sőt, lehet mondani, egy aljas képű egyén volt, — ámde esatatéren, mintegy balhatatlansági nimbustól körülvéve, egy félisten fényében gyönyörűnek mutatta magát. — S Lawrence ha például Achillest másolja, bizony nem azon perezet választja, mikor ez Odysseussal lakomát tart, a nagy falatokat nyeli és homerusi hahotát intonál, de alkalmasint azon időt szemeli ki, mikor Patroclus balsorsa végett mély

bíban mereng, vagy azon pillanatot, mikor Hectorral szemközt felbőszült harag szikrázik szeméből.

Lawrencenek minden, vagy bizonyosan legtöbb másolatiban a figyelmező bizonyos pontig kiismerheti a lefestettnek, ha így lehetne mondani, lelki sajátságát és irányát. Így például Wellington képében nem találja fel azon enthusiasmust, azon tűzre lobbant vakmerőséget, mely Ney-t a szépségnek oly különös fényébe emelé, — de e helyett maga előtt szinte élve látja azon Wellingtont, ki félni nem tudó és magát legyőzetni nem engedő hideg bátorsága által Spanyolhonban jó sikerrel kiállta a franczia hadak bőszült megtámadását, s végkép állhatatos és élve kidülni nem tudó szívóssága által ketté törte Napoleon varázs hatalmát.

És azért, ha a képíró, legyen bár a legügyesebb, meghívják oly egyéniséghez, kit soha nem látott, hogy azt tüstént lefesse, és aztán a deszkára vagy vászonra kent lemásolás lelketlen gyár-készítményhez hasonlít: ezen egy cseppet se csudálkozzunk, mert ez nem lehet máskép.

És ha az, mit most a képírói tért illetve elmondtam, nem egészen badar okoskodás: vajon mily színben mutatkozik akkor előttünk azon minden nap előforduló komédia, melyhez képest némi új orvosi Messias egy nap tán száz beteget is medicináival és tanácsaival absolvál, kinek de tán egyetlen egyikét az előtt még csak nem is látta.

S ily alkalommal valóban nem mutatkozik oly igen nagy absurdumnak azon eljárás, melyet Suwarowra fognak, melyhez képest ezen muszka hős az ocsakowi ostroin alkalmával, midőn a kórházakban sínlődők száma kigyógyulás által sehogy sem akarna kevesedni, saját maga járt el gyógyászati tiszben és legott a betegeket két részre osztván, az egyik résznek hashajtót, a másiknak pedig hánytatót nyújtani paranesolt.

És a különös sajátságok kimeríthetlen száma mily

egészen különböző árnyéklatokban mutatkozik, vagy inkább lappang az emberek végnélküli sorában, úgy hogy valamint nem létez az egész nagy természetben két tökéletesen egymáshoz hasonló falevél, úgy nemesak az embernek külseje, de annak természeti sajátsága is kimeríthetetlen variációkra szakadozik.

Úgy hogy kronikus bajoknál csak akkor segíthet, vagy nyújthat valami segítséget az orvos, ha őt betege minden testi sajátságaival tökéletesen megismerteti. Mely utolsó sorok szerint kiki észre veheti, hogy én az orvosnak segédkezést teljességgel vissza nem lököm.

Bizony nem, — de csak azt gondolom, hogy tán egy tudomány sínes még annyira bölesőben, mint épen az orvosi.

Acut bajokban ismertetnek már némi specificumok, melyeknek úgy szólván esuda erejét nem tagadhatni. Például calomel, higany bizonyos bujaszenvi esetekben, arnica ütéseknél etc. és így elég hosszú sorban.

Ez utolsó szemek hatását vagy specifik erejét, sokan azt hiszik, Hahnemann találta fel, holott mennyire én tudom, ki sokat orvoskönyvekben bizony nem botorkáltam, már Galenus is tett erről említést.

És most visszatérek előadásom azon szakára (lásd 56. lap), hol úgy okoskodom, hogy bizony jó volna az orvosi tant az életnek már tavaszkorában legalább bizonyos pontig a közönséges oktatás tárgyai közé emelni.

S vajon miért tartom ezt oly célirányosnak, hasznosnak, sőt szükségesnek?

Azért, mert ha úgy szólván minden ember nincs arra felhíva s mintegy »szoktatva«, hogy testének sajátságait iparkodjék kikeresni és kitalálni: ugyan mikép lehet csak félig meddig is egy tűrhető catalogját mindazon sajátsági árnyéklatoknak készíteni, melyek oly számtalan cathego-

riákba osztják az embereket. S míg ilyféle catalog nem létezik, — de csak jó formán még meg sincs kezdve, — ugyan nem botorkál-e minden orvos többet kevesebbet sötétben.

Azt mondják, ugy mint a régiek is mondták, hogy három temperament osztja fel az emberiséget.

Phlegmaticus az egyik, cholericus a másik, sangvinicus a harmadik. Mire az ember hajlandó volna azt mondani: punctum!

Fákat is épen ily bölesen három osztályba lehetne sorítani.

Egyenes fák, görbe fák és gyümölcsfák.

Azt például, hogy az eper sok egyénre nézve göres okozó, sokan tudják; valamint azt is, hogy az igen sok és kivált éretlen gyümölcs és az igen is sok s mohón bekapott édes tej hasmenést okoz, sőt hideg lázba is dönt; szinte az is ismeretes szép szám előtt, mikép sok esigát nehezen emészt az ember; az igen sok fekete kenyér annak gyomrát, ki eléggé nem mozog, különösen megüli; a sok zsíros étel okvetlen esömört fejt ki, etc.

Ilyes féle külön sajátságokat, nem tagadhatni, igen sokan ismernek. Ámde mi ez? Csak épen annyi tudomány az orvosi kar mezején, mintha egy kis kezdő eltudja mondani az abc-t.

Hány van, kérdem, ki Hahnemannnak ebbeli theoriáját nem ismeri, mely szerint ő minden éretlen állatnak élvezését eltiltja; ki csak azt is tudná, mire engem a vak véletlen tanított, hogy t. i. a borjúhús számos emberi főnek nem hasznos?

És mi egy ily eset ismerése oly mezőn, hol minden kétségen kívül számtalan ismeretlen betegségi tényező lappang.

Hahnemann e tekintetben egy lépéssel tovább ment, mert ő evés ivás tekintetében mindent eltiltott, mi tápláló

sajátságán kívül valami felingerlő tulajdont is rejt magában, mint például a fok- és vereshagyma, petrezselyem etc.

Igen, de kérdjük, éppen ezen ingerlő szerek nem hasznosak, sőt nem szükségesek-e bizonyos körülmények közt? Így például a paprika annyi kövér halak és bográcsos zsíros levek élvezete közt, mint a melyben az alföldiek gyönörködnek, bizonyosan nemesak nem ártalmas, de annyira szükséges, miszerint az egyenesen »conditio sine qua non« magas osztályában leli helyét. És Spanyolországban mily kitűnő szerepet visel a fokhagyma. — bitorkép vagy érdem szerint, bizony nem tudom, — legalább azt mondják, hogy scorbut ellen nines biztos »elhárító.«

És Hahnemann, ki a megállapított kosztját, jó levest, marhahúst, mindenféle vadat, tejet, bár mennyi kenyeret, mindenféle főzeléket, tésztát akármily mennyiségben minden színű betegének megenged, csak az ő decillionját bekapni el ne felejtse és legkisebb különbséget nem tesz férfi és asszony, aggastyán és gyermek közt, ez aztán bár mulassa magát Sziberiában nyuszt megcsipéssel télen át, vagy az aequator és canicula alatt Borneoben orangutang társaságban, — csak hogy istenért az ő csudacseppjét ne mulassza el torkán leesusztatni: vajon okosabban tesz-e, mint tett Priessnitz ezen új Arimbieron Sangrado, ki minden betegére nézve csak egy ebédet talált ki és mi több, mint bámultomra magam láttam, oly dimensioi darabokban és oly asztal repesztő mennyiségben, mikép csak egy kissé discret farkas sem kívánhatott volna szebb ebédet és csak a viznek használatában várialtta methodusát mély bölcsességgel, úgy hogy például az A. közhvényesnek csak egy hüvelyk mélységű vízben kellett 99 minutáig állni, míg a B. közhvényes csak 77 minutáig füröszttette lábait, de nem ám egy, hanem három hüvelyk mélységű vízben.

És Hahnemann Priessnitz-czel együtt, kik en payant vagy en attendant igen felpénzelték magukat, vajon a

reggeli, ebéd és vacsora egyformaság tekintetében bölcsebben és mélyebb meggondolással cselekedtek-e mint azon angolok, kiket szőnyegre hoztam, kik mindenkor egy kapta után esznek és isznak.

Én azt hiszem, hogy minden homeopathi hokus-pokus, alleopathi moslékozás és hydropathi humbug nélkül, egyedül koplalás által ezer betegből nagyobb számot lehet gyógyítani, mint a memmyit ezen három speciesből száz celebritás ezer beteg közül »viribus unitis« vagy »separat viribus« egészséges lábra állítani képes volna.

Sok tán nem ismeri azon mesét, és azért itt elmondom, melyhez képest Franciaországban bizonyos püspök a legtarkább nyavalyák kinaitól leverve, hiába használta az egész orvosi facultás minden színű és szagu kincseit. A király pedig — ezen esetre a 18 Lajosból akár melyiket választhatni, — nagyon szerette a püspököt, mert felette okos és vajmi szent . . . volt ő, és igen félt, hogy a haza kipótolhatlan kárára bizony csakhamar »odább áll«. Ekkor bolondja a királynak, — mert azon időben sokszor bolondok adtak fejedelmeknek tanácsot, mely divat, úgy látszik, mintha némi helyütt már a renaissance stadiumába lépne; — bolondja a királynak, mondom észrevevén fényes urának gyötrelmeit, ily szavakra fakad: »A beteg püspök úgy is annyit eszik mint a kikoplalt farkas, ellenben még annyit sem mozog mint egy sánta teknősbéka, — mikép az isten irgalmáért lábujjon tehát bajaiból ki?!« S a király bölesen átlátni gondolván, hogy bolondja nem oly bolond, mint a püspöknek gyógyászati collegiuma; tüstént »llandbiletet« ír, mely azon parancsot közli a püspök hiába-kinzóival, mihez képest tüstént a legnagyobb diétára szoríttassék s rendes mozgásra kényszeríttessék a nyavalgó szent. Ámde a szent ember, noha nagyon szent, még sem akar engedelmeskedni és egy csep-

pet sem tágít, mert ezután is, habár nem is eszik és iszik publice sokat és néha szobájában egy kissé fel és alá jár, annál nagyobb falatokat s annál több itezéket nyel és süllyeszt magába minden controll daczára suttomban, s mint azelőtt szinte csak úgy ül, ül vagy hever most is. És e szerint magától értetődik, javulásnak épen nem indul. A fejedelem ily körülmények közt elvesztvén minden reményét, most csak azzal vigasztalja magát, hogy bizony bolondja sem okosabb mint tanultjai s tudósai« és ekkép nyilatkozik is; mikor a bolond jól ismervén a gyarló ember könnyen ki nem pusztítható természetét, mint nem különben a controll felette nagy hasznát is — tétova nélkül azon ajánlással lepi meg és vigasztalja urát, hogy ő minden bizonynyal legegészségesebb lábra állítja a nyavalgó főpapot, feltéve, ha neki carte blanche adatik. vele esze és belátása szerint cselekedhetni minden korlát nélkül. S miután ezen »extremre« mint a remény egyedül hátra levő »vasmacskájára« rá állna a király, legott egy legfőbb helyről emanált »Verhaftsbefehl« következtében bizonyos Munkács-féle vigasztaló helyre viszik a szegény püspököt. Ez persze nagyon megijed és ki nem gondolhatván a királyi kegyelem kifogytának okát, nagy búba esik. De csakhamar visszanyeri közönséges nyugtát és vidorságát, mert hiszen »elküismeretét« nem furdalja vád.« És e tekintetben kísérőinek consoláló szava is vajmi erősen hat jókedvű resignatiójára, mert ha megesipői és kísérői megvallják is, mikép ő felségsértés suspicióban áll, mit a püspök legnagyobb eliszonyodással hall: azért más részről tökéletesen biztossá teszik, hogy bírásra mint ez e világon már több helyütt és nem egyszer történt, semmi esetre se rá parancsolni, se ráiasztani, de azokra még csak legtávolabbról sem fognak influálni, és minden bizonynyal nem lesz kitéve fejét illető dolga azon sokszor tapasztalt »elhamarkodásnak«, mely nem annyira »ítélet«, mint

inkább bosszu és egyenes gyilkolás színében jelenik meg a nagy világ előtt. És hogy ekkép azon szomorujátéknak, melyben ő most szerepel, somnája nem lesz egyéb, mint 6, 8, 10, legfeljebb 12 havi detentio. Mily nyilatkozatok után szent philosophiával türte fátumát az ártatlan inquisit és esendes kedélylyel sőt némi háladattal fogadta ezen Isten látogatását, — s melyet ő maga következőkép illusztrál:

»Nekem alig adnak valami rágni valót é ezt a piézit is nem egy helyen, de majd itt majd ott adják, — úgy hogy példánl a esekély reggelit, félfindzsa tejet fél zsemelével nekem a magas várban, hol háló szobám van, nyújtják, azon pohár vizet pedig, melyet aztán ihatnék, magamnak kell felkeresnem a vár alján. És mivel azon különös kedvezésben, — miszerint velem nem úgy bánnak mint közönséges rabbal, de némileg szabad vagyok, — csak az által részesülök, ha magamat a vár parancsnokánál, ki a várban lakik, személyem constatirozása végett éberlétemben minden két órában jelentem, — akárhány látogatót is elfogadhatok, de nem a várban, mert oda idegennek jönni nem szabad, de a vár alján s jó barátim minden pillanatban felkeresnek; — a mellett esekély ebédeimet, mely egy mókusra nézve is igazi ironia, a várat körülvevő felette nagy terjedelmű parknak majd keleti majd nyugoti pavillonában — mint hiszem a szép kilátás végett — találják ki; — uzsoma pedig, mely fél almából s vacsora, mely két gesztenyéből áll, rendszerint bizonyos ermitagéban szerviroztatik, mely egy pár ezer lépésnyire esik távol a két filagorétul a park legtávolabbi szegletén; — és mintán mind a fölött a váraljával a várt oly grádies köti össze, mely 260 magas lépcsővel emelkedik fel, én betű szerint egész nap úgy járok fel és alá, mint gőzgép piston, s alig consummálok többet, mint a mennyi fagygyuval ez tractáltatik.

Eleinte azt hittem, ki nem állom, s sokszor azon gondolatra is jöttem; hogy engem így indirecte az útból háritni akarnak, kivált mert sem orvosokat consultálom, sem magamat ismert »Hausmittlikkel« gyógyíttatnom nem szabad. — Ámde mikor észre vettem, nem eléggé csudálkozhatva, hogy ezen rendszer, mely bizonyosan a leg-egészségesebb embert is, kivált ha nem segít egy kissé magán medicinával, csak hamar lesnjtá, — engem gyenge és nyavalygó létemre daczára még meg nem gyilkolt — és a várparancsnok népes családjával együtt és számtalan látogatóim nemesak nem haragusznak, s rosszul nem veszik, hogy még élni merek, de ezen bámulandó factumon, mint látszik, még őszintén örülnek is — akkor további szőrszálhasogatási conjuncturákkal fejemet minden haszon nélkül fárasztani és kínozni nem akarván, — keresztényhez illő alázatossággal megadtam magamat, — és minden léptemet lehető legnagyobb pontossággal feljegyezvén, kezeletben a szent koporsó meglátogatására Jeruzsálemnek indultam, és mi a távolságot illeti, oda már régóta nemcsak eljutottam, de onnét már vissza is vergődtem, úgy hogy most megint oda indultam, s mert Stambulnak veszem utamat, hogy a Bosphorus traciust kivéve mindig csak lábaimnak köszönhessem a szent czélhozi közelítést, — már szerenésesen s minden kaland nélkül és mi több a most nagyra hizott Austrián keresztül még minden passus nélkül is, megint megérkeztem Nándor-Fehérvárra.

Eszmélkedésre elég időm van és mikor a várnak terjedelmes lépesőzetim mint egy magas Calvaria hegyre fel és alá mászok, nem bámulhatom eléggé a gondviselésnek sokszor oly igen titkos útait!

A legutálatosb bűnnek vádja alatt, erősb koplalási regulának alávetve, mint a milyenre azon szerenésetlenűrű van elítélve, melynek bundáeskáját sub titulo Hunger Wollé drágábban remélik árulgathatni; soványabbra le-

esigázva mint a legolesőbb posta vagy szárazalmi paripa : én még mindig megvagyok. S mi több, ily kimondhatlan csudálatos a nagy természetnek compensalo ereje, nemcsak megvagyok, jól lehet a felhozott lelki és testi kinaimnak egyike is elég volna a jobb embert desperatioba ejteni, de most, kivált egy idő óta oly édesen alszom, én, ki az előtt egész éjszakákon keresztül virasztva meg nem szünnőleg hánytam vetettem magamat az ágyban, és egy kissé roszul aludni csak vajmi ritkán tudtam, — és e mellett minden testi kinaim, igaz, tekintélyes szép hasam feláldozásával, egészen elbuesztak tőlem s mind e fölött annyira felébredt bennem a munka s minden virágban mézet kereső életkedv, mikép már sokszor azon furesa gondolat tolakodott fejembe, hogy mindent mindenbe véve, vajon nem vagyok-e ma rablétemre boldogabb, mint mikor szabad püspöki széken, igaz, vajmi sok delicatesse esuszott le torkomon és nem egy pohár pezsgő esiklandozta fel idegeimet — és nem voltam kénytelen lótni, futni, mint egy úzóbe vett farkas, — de viszont mindenem fájt, édes álom soha nem szállott pillanatimra, — igazán semmi sem érdekelt és minden szin nélkül folydogáltak napjaim, mert az egész nagy természet csudáit szemeim mindig csak hamuszini köntösben látták!« — Így kezdett okoskodni az incriminált és a pro és contrát latolgatni mostani és előbbi előnyei közt.

És csak ezen »észpattanási pillanatra« várt az épen nem ostoba bolond, mert csak kevés idő után egészen új phasisba emelkedett az internált szentnek sorsa. Mikor ő t. i. tökéletesen ki volt kurálva nemesak testi bajaiból, de lelki vakságából is, s pedig elannyira, mikép most egészen tisztán látta, hogy sokkal boldogabb azon szegény legény, ki édesen alszik, ki minden fájdalomtól menten legkisebb félbeszakítás nélkül élvezi a turgor vitalis kényeztetét és kinek a bár legfáradtságosb munka a legkellemetesb idő-

töltés, sőt legnagyobb öröm, holott egyedül kenyér és forrás viz minden tápláléka. Mikor ezen képet egészen tisztán látta a püspök, és nem tagadhatta, sőt tökéletesen meglett arról győződve, hogy az efféle szegény legény boldogsági magassága úgy superálja azon boldogságot, melyben az evők, ivók, de nem dolgozók, sőt semmit se tevők jól fel nem fogott Epicur fő bajnokai részesülnek, mint superálja Czimborassó a magyar alföldi alpesekeket: akkor ily hangu igézetes imára fakadott: Óh szabadulnék még egyszer csak meg fogságomból s bizony püspöki székesemen is szabadon, körülbelül csak oly rendszer után élnék, mint a milyenre e várban a véletlen és a fatum tanított, hová minden motivum nélkül engemet alkalmasint valami kaján áruló volt szíves emelni, kinek azonban megbocsátok.« Mely monolog bevégeztével a király, ki régi szokás szerint most, mintán jól ütött ki a kérdésben levő ötlet, maga vette át bolondjának szerepét, — egyszerre megnyitatta a várnak és minden rekesznek kapuit és be dugóit és e következő fejedelmi édes nóta peng a bámuló és elbájolt püspök füleibe: »Téged én nem azért parancsoltalak ide — az okos bolondról természet szerint többé nem volt szó — mintha azt hittem volna, hogy »engem sértő«, hanem mert tudomásomra került, hogy »magad sértő« vagy, és ekkép azon szeretet sugta atyáskodó érzelemnél fogva, melylyel irántad viseltetem, jutottam e kis tréfa ötletre, téged derekasan kikoplaltatni és kifárasztatni. És azért siess most, mintán böles kegyességem által te oly egészséges lettél mint a makk és szabad vagy, püspöki székedbe visszatérni minél előbb!«

Elgondolhatni könnyen, e királyi kegyelem mily cifra háladati és hódolati scenát fejtett most ki, oly scenát, melyről a nagy Goethe azt mondaná: Ein Schauspiel für Götter!

Már a püspököt illetőleg, okult-e a magas várban

összeszedetetett tapasztalatának következtében, vagy ki-
hizlalta-e újra magát, érsek, bibornok lett-e? bizony nem
tudom, valamint azt sem, hogy vajon mi volt neve ezen
kikoplalt szentnek; annyit azonban mondhatok jó lélek-
kel, nem volt Talleyrand!«

S most ha kérdezik, vajon mi a rövid értelme ezen
hosszadalmas és alkalmasint elég unalmas mesének, akkor
csak azon állításomat ismétlem, hogy teljes meggyőződés-
semhez képest egyedül koplalás, tiszta és egészséges lég-
beni lakás és czélszerű rendes mozgás következtében fe-
lette sok már létező testi bajokból diadalilag kilábulhatni,
s annál inkább lehet ezen egészségi tényezők czélszerű és
combinált alkalmazása által legtöbb nyavalyák ellen óva-
kodni, melyek még ki nem törtek, nagyra nem nőttek, sőt
némi betegségnek még egészen elejét is venni, ha az még
meg nem fogamzott. Ugy hogy kivált azon betegeskedő,
az t. i. ki nem egészséges, de tulajdonkép nem is beteg —
és ilyes az emberek igen nagy része — ki bár választása
következtében, bár választása ellen, olyféle regimre áll
vagy jut, mint a milyen után a francia püspököt tánczol-
tatták, egészség tekintetében ezen önkénytes vagy kényszer-
ített eljárásnak bizonyosan legnagyobb hasznát fogja
aratni. S pedig mert többet-kevesebbet mindig igaz marad
azon mondás: hogy nem az árt az embernek, mit magába
be nem vesz, de az, mit torkán lecsusztat.

Legtöbb vagy legalább igen sok betegség nemesak
abból ered, ha valaki maga magát neki ártalmas eledel-
kel ugy szólván megmérgezi, vagy ha magát meghüti,
vagy valami mirigy ragad rá, vagy excessusokat követ
el: hanem egyedül azon mindennapi okból, melyhez ké-
pest igen is sokat eszik és ekkép tulterheli gyomrát.

E tekintetben igen meg kell különböztetni az éhességet az étvágytól, mert az első természet parancsa, a második artefait.

Ültessünk valakit asztalhoz, ki nagyon éhes s találjunk számára ki de minden szokott kísérő nélkül izletes két font sült marlahúst s ehhez csatoljunk jó rozskenyéret ad libitum.

Vajon meg fogja-e vendégünk enni ezen derék portio húst? Tán igen, ha egészséges és erős munkában forgó egyén, de akkor alkalmasint a kenyérből nem fog annyit fogyasztani, mint például katona, ki fél font husa után, — mely fél font NB. ritkán több mint egy fertály font, de annyi se s csak egy nyolezad font, — kenyérében keresi a compensatiot. Ámde a két font marlahúst evett vendégünket ne engedjük távozni, mert rá még valami »surprise« vár. S rakjunk elibe ismét két font marlahúst s pedig éppen úgy készítve, mint az vala, mely már gyomrát vigasztalja vagy nyomja és szinte minden Jupiter-féle trabant nélkül. Ugyan fog-e ahhoz nyulni? Én nem hiszem, mert két font jó marlahús lenyelte után alkalmasint egészen jólakottnak fogja érezni magát; s miután a természeti parancsnak két font hússal s tán egy jó darab kenyérrel tökéletesen elég tétetett, ő többé, mint maga vallja, nem éhezik.

Más alkalommal azonban mikor újra invitált minapi vendégünket ismét megtraetáljuk és vele szinte mint elsőkor kekapatunk két font marlahúst, ne kinálgassuk meg őt megint marlahússal, de e helyett állítsunk elibe egy tál zsiros tojást, melyet ő, mint hallottuk, különösen kedvel. S vajon fog-e belőle enni? Már micsoda kérdés! Hogy ne enne! Hiszen semmit sem szeret oly bolondul, mint a zsiros tojásfélét. Igen, de hiszen ő már jólakott, mint maga vallotta és nem éhezik többé. Igaz, hanem csak marlahúst nem ehetik többé, de valami mást s kívált mit

nagyon szeret, igen! Aha! Itt vagyunk a *distinctio* pontján, melyhez képest a felhozott vendég a marhahúst sub titulo »élesség« nyelte, a tojásfélét pedig sub titulo »étvágy« vette magához.

De most kérjük, mivel tagadhatlanul többet evett, mint a mennyit a természet törvénye parancsol, mily elmulthatlan effectusa van testére nézve az artefait étvágy következtében lecsusztatott tojásneműnek!

»Legyőzi, lerázza, kiheveri!« Elhiszem, mert az emberi test vajmi gyönyörű készítmény s kimondhatlan sokat elbir kivált az élet tavasz és nyár szakában, mikor a jobb alkotásu, ha néha-néha bukik sőt esik is, tüstént megint talpon áll.

Ezt megengedem. De ha a »gutta cavat lapidem« notája szerint sokszor vagy minden nap kielégíti bár a legegészségesebb egyén is nemcsak éhes gyomrát, de étvágyas nyalánk hajlamát is, kérdem, mit fog az efféle combinatio egy kissé előbb vagy egy kissé később, de elvégre kikerülhetlenül szülni? Semmi egyebet, de csak azt, hogy még azon egyén is, ki ugy áll talpán mint a büszke tölgy és boldogsági aerát alkothatna nemzetére, sőt az egész emberiségre nézve, Berzsenyiként vagy idő előtt dül ki, vagy tehetetlenül jobbadán ágyban tölti életének ős napjait.

Ha tudta volna vendégünk, hogy zsiros tojásféle is készül számára, mit illő lett volna neki előre megsugni, nem evett volna annyi húst. És e felett igen elérhető, miszerint, ha nem is vágyik az ember többé hús után, azért mégis éhezhetik például káposztára, salátaneműekre etc. Mert hiszen az ember sem nem tiszta carnivore, mint tigris vagy oroszlány, sem nem csupa herbivore, mint birka vagy kecske; és ekkép a természet parancsa szerint általán véve neki nem szabad csak egy félével táplálgatni magát, de soknemű eledelék bizonyos és okszerinti combinatiojában feneklik táplálás tekintetében életrendszerének bölcsészete.

Igaz, magam is azt hiszem, sőt még arról is tökéletesen meg vagyok győződve, hogy az egész nagy természetben semmi de semmi sincs, mert hiszen a paradicsomi oly édes-keserű almafaj már egészen kipusztult, mihez az embernek nyulni, mit élvezni nem volna szabad.

És azért a most fenforgó okoskodásra nézve épen nem illik azon annyiszor pengetett bizonyos életphilosophiát affectáló állítás, melyhez képest kár volna az életrendszernek tekintetében oly igen parókás pedantismust kifejezni, melynek következtében a meg nem szünő figyelem és scrupulus közt az életnek legszebb örömei mintegy fagyos vízzel lennének leöntve.

Ki fogja mindazt oly szórszálhasogató fontolóra venni. Élvezzzen az ember mindent »okosan« (?) ne zavarja meg kedélyét szünetlen scrupulussal, éljen vidorul s hadd gondoskodjék isten a többiről.

Ily hangu azon általán elismert és bevett okoskodási sublimitás, mely utjába gördíttetik ilyféle »soit disant« pedantismusnak, mint a milyent én tanusítok és ajánlok.

De vajon más-e az emberi test mint machina, mint erőmű? Bizony nem egyéb s csak az a különbség van ember, és például gőzgép közt, hogy az ember, kit isten teremtet, valami kimondhatlan sublim machina, a gőzgép ellenben, mert ember csinálta, egy aránylag igen durva készítmény.

S most ha gőzhajón vagy gőzkocsin ilyféle philosophia csuszik ki a gépnök szájából: »Nem kell oly nagy figyelemmel, pedantismussal és scrupulussal elkényeztetni a gőzmachinát, menjen az fel és alá, mint kedve tölti s majd lesz gondja istennek mindenről«, — ha mondom, ily okos szavak vigasztalják lelkünket: nem fogjuk-e magunkat tiüstént egész disponibilis erőnkkel elkurjantani: »megállj!« hopp, halt! én bizony kiszállok.

Vajon nem fog-e így cselekedni mindenki, még azon

új divatféle predikáló missionär is, ki szónoklatiban mindig csak azon themát variálja, mikép az ember egyedül akkor igazán okos és böles, ha az isteni gondviselésnek vakon veti magát alá.

És az emberi testnek vagy machinának ugyan ki a gépnőke? Bizony sem az orvos, sem a pápa, sem a császár, de mindenkinek saját lelke.

Ámde tegyük fel, hogy azon thema szerint »Essen was einem schmeckt und leiden was man muss« igazuk van azon világböleseknek, kik minden pedantismust és scrupulust kiköszöbölnek az emberi élvezet materialis summájából és hogy valóban evés és ivás alkotja az emberi testnek boldogságát legfőkép. Tegyük ezt fel, midőn ez alkalommal lelki örömöktől tökéletesen preseindálnunk, — és hogy ekkép emberileg és testileg szólva ceteris paribus igazán az a legboldogabb, ki legtöbbet ehetik.

Képzeljünk most két egyént, kik ebbeli boldogságuk grádusát kitapogatni akarván, angol modor szerint fogadási térre lépnek és evési párviadal végett asztalhoz ülnek.

Ugyan melyike fog győzni? különös kérdés! Természet szerint az, kinek teste nagyobb, gyomra jobb és tágasb, ki erősebben ki van koplalva és mindennek fölött, kinek bölesője fölött nem ugyan a musák, grátiák Apollóval együtt, de annál inkább mosolyogtak és nyájaskodtak Bachus, Sylenus, Lucullus etc.

Magam is ezt gondolom, és nem tagadhatni, vannak egyének, kik e tekintetben valóban a legezápább qualificatiók által tűnnek ki.

De állítsunk lehető legegyenlőbb tehetségű fogyasztókat és emésztőket egymás ellen szemközt.

Akkor, ha a párviadal például csak egy vacsora által eldöntendő, okvetlen az fog győzni, ki saját és ellene természetét ismervén, tudja, hogy ő könnyebben okádik

mint pár bajtársa, — mert hiszen evés és ivás tekintetében nem a bekapási műtétben rejlik a difficultás s abban az ember még csak eljárna, de az emésztési multságban fekszik a kutya. Az pedig, ki mindent mit magába rakott, könnyen ismét kiád, az disponsálva van az emésztés időtöltésétől s legfeljebb egy pár napi főfájással és egy kis malaise-el fizeti meg tán győzelemmel koronázott evő-diadalának árát.

Róma sokszor volt tanuja ilyféle gastronom fogásoknak, melyhez képest az evő pillanatig elhagyta a lakoma helyét s mindent, mit magába süllyesztett, kellőleg kiokádván, új diadalra sietett vissza, és e tekintetben, meg kell vallani, nagyobb meggondolással és izléssel cselekedett, mint bizonyos egyébiránt igen eszes vizslám, mely ha bár már ebtől nem is volt mohóságra felingerelve, mégis mindent, a legnagyobb darabokat esontokkal együtt csak nyelt, de aztán a közel kertbe lopóldzván, ott bizonyos helyen mindent kihányt — és aztán ezt az újra kitálalt ebédet halkan, kényelmesen és »ganz gemüthlich« ismét magába vette; — és azért volt kutyám szamarabb mint a római hős, mert az legalább nem azt szedte megint fel, mit törkán kitálalt, hanem valami újra fordította nagy uri figyelmét.

Ha azonban fogadásként és nehéz pénzért valaki azt proponálná, hogy ő egy, két, sőt tiz esztendőre terjeszti ki fogadásának esataterét, — s ha ekkép arról volna szó, ki tud egy, két, sőt tiz esztendő leforgása alatt többet enni és ekkép megemésztetni is, mely két magában amnyira különböző mesterség oly hosszú időre nem áll többé disjunctive, de egészen conjunctive, úgy hogy oly féle gourmand expédiens mint okádás, többé nem használ: akkor a felhozott két egészen egyenlő evő és emésztő közt elvégre bizonyosan az fog győzni, kivált ha tiz vagy több esztendőre terjed a fogadás, ki minden nap egyedül csak

addig eszik, míg éhes és soha nem hallgat az artefakt étvágyának kísértő szavára, mert hiszen az így cselekvő holnap, holnap után és így minden bekövetkező 24 órában valóságos evési vitézséggel újra kiállhat a sikra, midőn az, ki ma éhességén kívül étvágyának is engedett, — már holnap nem lehet és ekkép nem is lesz igazán »legény a gáton«, s annál kevesebbé egy hónap, egy év után, ha így folytatja életét. Sőt ha valaki 20, 30, 40 vagy élté fogytáig, melyet 90 évre teszünk, mert egy egészen ép és egészséges embert képzelünk, mindig moderate élt, testét mindig kellő mozgásban tartotta, soha beteg nem volt, az mint a kis Dávid a nagy Goliáthot leparittyázta, úgy még evés tekintetében is minden lehetőség szerint lekalapácsolja, lecsépli, lesújtja tán a leghíresebb hashóst is, ki a földön figurál, mivel ez a természet szerint nem ritkán bekövetkező indigestiók következtében sok drága időt fog elveszteni és bizonyosan nem él oly sokáig, mint a mérsékletes, feltéve — mi magától értetődik, — ha az első nem fél esőki, a második ellenben nem valami különös mint egy duflaféle készítmény.

Igazi mérséklettel, úgy hogy soha ne engedje magát torkossága által legyőzetni, azonban ki él?

Erre alkalmasint igen nagy számolási hiba nélkül azt válaszolhatni »vajmi kevés kivétellel szinte senki.«

Lovak nem szenvednek »indigestióban«, mert ha nem éhesek, bizony a vályuban és rácson marad zab, széna vagy fű, s hiába kinálgatja szíves gazdaasszonyként azokat az ember, — méltóztatnának még egyszer tálba nyulni, — de hiába, mert a lovak egy cseppet sem hallgatnak ily szeretetreméltó eljárásra, mely udvariatlan makaesságukon nem egy kocsis esett már kétségbe, mivel tudja, hogy valamint a gőzgép nem mozog, ha rendesen nem abrakolják kőszénnel vagy fával, úgy bizony a ló sem halad, ha

azt viszont váltig zabbal vagy effélével nem tüzelik; honnét aztán azon közönséges istállói regula támadt, melyhez képest soha nem hagyák a ló előtt a repudiált eledelt, de azon reményben tüstént eltávolítják, hogy a ló is ugy mint ember inkább fog vágyani azután, minck birtokában nines, mint élni azzal és élvezni azt, mit bir. S meg kell vallani, néha nem marad minden siker nélkül ezen istállói tactica, mely azon számtalan contrastnak tán nem legszintelenebb rajza, melylyel az életben nem ritkán találkozunk. s melyhez képest ez esetben mig kivált hosszú utban a kocsis mindent kigondol, mikép lovával minél több zabot bekapasson, addig nem győzi eléggé inteni kocsisát a gazda, hogy igen sokat ne igyék.

Azonban vannak esetek, mikor a ló is többet nyel, mint neki egészséges, s ez akkor adja magát elő, mikor a ló tulhajtás, tulki fárastás által ugyszólván kivetkezettik természetes instinctjéből és erejének visszanyerése végett nyavalyás mohósággal kap mindenhez. Ez esetet magyarul »megzabálásnak« nevezik, mely rendszerint »Hirschkrankheit und Maulsperre« von maga után s tán első de rendszerint utolsó indigestiója a lónak, mert ebből csak vajmi ritkán lábul fel.

Más állatok s alkalmasint csak a herbivor genusból szinte nincsenek általán véve indigestióknak alá vetve, de csak némi esetben. Mert ezek is rendszerint csak annyit esznek, »quantum satis«.

Igy például a legtágabb lóheres kertben látunk Angliában berbieseket minden felvigyázat nélkül napestig állni és heverni a nélkül, hogy azok indiscrete használnák ezen irigylésre méltó positiót! Mely látvány bizonyos »anglomant« ilyféle bámulatra is indíta: Mily különös sziget ezen Brittanía, mily általános itt az intelligentia, hol még az állatok is okosabbak mint a continensen, mert állítanánk mi csak ostoba birkáinkat egy félórányira ily

lóherbe s aztán nem panaszkodhatna ama földesur, hogy a dögbőri jövedelem csökkent.

És igaz, ha saját oly annyira számár birkáinkat mi ily „selfgovernment”-féle disciplina alá helyeznénk, ez nem volna ezélszerű, t. i. ha ezt rögtön tennénk,— de ha úgy teszünk, mint tesznek Angliában, hol a birka még ostobább mint nálunk, mert ott jobbadán már nem is természetzi szülemény, de igazi artefact, s ekkép csak okkal móddal és lassaeskán vezetnénk juhainkat az efféle Armida kertekbe: akkor nálunk is egészen szabadon, minden felvigyázat nélkül tölthetné idejét a gyapjas s valóban még mindig lehet mondani aranyfaj bármily édes füvű prairie-n is.

Azon mohóság, melylyel tehén vagy birka kelletintul megtölti magát zöldneművel és földagadva mint dob, nagy veszélybe sülyed, egyenesen abból veszi eredetét, hogy a meg nem szünő száraz széna vagy szalma fogyasztása után annyira megvigadik párája, ha rögtön valami zsíros legelőre vagy plane virágos lóherbe utasítjuk, miszerint esekély esze vagy instinctje egyszerre megáll és magát betű szerint agyoneszi, ha pásztor vagy komondor dajka a tempo, mint policzáj be nem áll. Szalma nem lehet jó. Én legalább soha meg nem foghattam, mikép rághat oly tekintélyes testalak mint ökör vagy bivaly vagy oly nemes állat mint ló, száraz szalmát; másrésről igen elgondolhatom, mily kimondhatlanul jól eshetik a tehének, mikor széles nyelvél egy virágzó és édes füvektől burjánzó réten lakomát tart, kivált ha mindennapi szalmája botlik emlékezetébe, úgy hogy nem tartok semmit is természetesbnek, mint a herbivore-ok ily alkalommali tökéletes instinct-kifizamlását.

Carnivore állatoknál ez máskép áll. Ezek megfuladásig befalnak mindent, és például egészen jólakott farkast, mely nem volna kész még mindig valamit nyelni, míg betűszerint nincs testében egy zug is, hova még egy fala-

toeska elférne, eddigelé legalább soha senki nem ismert. Miszerint annyira »le is eszi« magát, ha hozzá jut, hogy aztán ha az ő modora szerint jólakott, nem felette nehéz vele elkészülni. Meglehet, mikép a természetnek provisiója szerint a farkas úgy van alkotva, mert nem minden nap, sőt elég ritkán szerezhethet magának ebédet, hogy anticipative több hetekre előre egészen ki- vagy inkább berakhatja magát. Más kérdés, ha mint kölkök fogságba kerülve minden nap rendszeren kiadnák illetékét s több ideig ily életmódra volna szoktatva: vajon nem támadna-e benne azon herbivore-féle »jólakottság« érzelme, mely a további falatozást és nyelést eltiltja. Én nem hiszem. Mert farkas nem sokkal egyéb mint vad kutya, kutyát pedig én még soha nem tapasztaltam, melynek természetében valami lappangna, mi arra intené, »hogy már elég,« de a legevilizáltabb eb is zsíros husneműeket addig fogja magába venni, míg azokat kénytelenül megint kiokádja. Oroszlánnal épen így van a dolog. Több évvel ezelőtt alkalmam volt bizonyos nagyon szép oroszlánnak életmódjáról azon tudomásra jutnom, hogy az 24 óra alatt nem kapott egyebet mint három font nyers marhahúst, és ezen mennyiség egészségének fentartására legezielirányosbna mutatkozott. Midőn felvigyázóját vagy inkább gazdáját kérdezém, vajon befalja-e többet, ha módját lenné? »Be bizony egy egész borjut is,« vala a felelet. És e szerint úgy látszik, hogy az oroszlánnak sínes rendes kosztja, de az is csak akkor ül ebédhez, mikor valami számár kecskét, üszőt vagy efféléit megésípett.

S mert ez így mutatkozik a természetben és a carnivore teremtés vajmi sokszor van indigestiónak kitéve, a herbivore pedig csak igen ritka esetekben: azért a carnivore indigestio nem is veszélyes és számtalan ilyest elbir kutya, oroszlán és a fél carnivore ember is, — míg például egyetlenegy indigestiója vagy »megzabálása« a lónak elég azt

végkép kidönteni, a tehénnek vagy birkának indigestiója azaz dobállapotja pedig mindig legnagyobb veszéllyel jár s annak megszüntetése nem mindig sikerül. És pedig alkalmasint legfőképp azon okból, mert a *carnivore* aránylag igen könnyen kiokádhatja mindazt, mit nem bir megemészteni, a *herbivore* ellenben nem tud okádni!

És ezért úgy rendelte a gondviselés, hogy míg *carnivore* táplálás tekintetében semmi intést nem érez magában, hogy már »elég«, addig a *herbivore*ban ezen intés, ha meg nem zavartatik természete, oly erősen hangzó, oly hatalmas, miképp annak mindig engedelmeskedik.

Az, miszerint *carnivore*ban nem lehet bármily oktatás által azon »már elég« érzetet felébreszteni, melylyel a természet ellátta a *herbivore*t, az legalább, úgy látszik, eldönthetlen tény, mert hiszen még Fido savant is, mely más ebeket úgy superálta észszel, mint teszem B. minister, minden bizonynyal felülmúlja genüssal a többi 40 milliót, még, mondom, Fido savant is bizonyosan okádásig teli tölti magát, ha zsíros hus ebédre invitálják. Mi ellenben a *herbivore*t illeti, vajon meg lehetne-e benne zavarni ezen »már elég« természeti bölcseséget, sőt tökéletesen eloltani s pedig nem megzabálás és lóheresbe hajtás által, de valami furfang mesterség szerint, ez már más kérdés, és e tekintetben nekem nincs tapasztalásom, de mint én gondolom, ez tán nem lehetetlen és pedig az eledelek »variatioja által«.

Nekem volt egykor egy lovam, mely mindent bekapott mivel megkinálták. S miután igen szelid s mindig jó kedvű teremtes volt, és tisztjében is eminentissime eljárta, olyféle kedvence lett az istálló népnek, mint a milyemmel néha-néha egy kis bohó enyelgést követ el a vigabb szívű és e szerint alig volt valami, mi ebédasztalomon figurált, mit vele meg nem kóstoltattak volna. Czúrkor, káposzta, tésztanemű, sárgarépa, vereshagyma, tej, sőt marha, berbécs, disznóhús etc. mindezt szívesen accep-

tálta, bort, sert de még pálinkát is ivott! Miután azonban ezen kis pajkosság mindig »sunt certi denique fines«-ként gyakoroltatott s a vén tátosnak mindenből csak felette keveset adtak és ma ezt holnap azt, hogy megne ártson: a jámbor ezt bizony tökéletesen elbirta és ezen torkosságok, legalább látszólag, benne se eszmőrt, se köszvényt, se vizibetegséget, ki nem fejtettek.

Ámde most kérdem, ha valami természet historiai experiment végett bizonyos ló, mely erre hajlandó, systematic s folytonosan a legnagyobb variatioval tápláltatnék, vajon mi lenne ebből? s ki lenne-e benne végkép oltva azon természet »már elég« sugarlása, vagy nem, mely minden herbivoreban megpendül, mikor már többé nem élhezik? Mi lenne abból, ha a lónak bizonyos rendszer szerint, hol mindig a legnagyobb extremek állítatnának tőszomszédságba, minden nap e következőkből nyujtatnék bizonyos mennyiség zab, lóher, árpa, fű, rozs, sárga répa, buza, káposzta, kukoriceza, saláta, kenyér, retek, bab, alma, borsó, dinnye, lenese, szilva, rizs, körte, búkköny, szőlő, zsemle, spenat, nádméz, és megint zab, és az egész itt felhozott litania A-tól Z-ig.

Már mi lenne az így tractált lónak sorsa, nem nyelne-e többet, mint a mennyi kell, nyavalyába esnék-e, sokáig élne-e? etc., mirdezt nem tudom, de tudni különösen nem is kívánom, mert nem lovak, de emberek kedvéért soroltam elő mindazt, mit a próbára állított paripának megkísértésére hoztam itt szóba, minthogy ha ezen olla potrida-féle zagyvalékhoz még csak többnemű húst, szalonnát, az édes és tengervizek halait és rákot, teknyős békát, esigát, nádméz compositiókat, fagyaltot, sajtot, caviart, mindenféle tojás és tésztaemüt és 10, 12-féle bort, punch glacét, etc. esatolunk, mutatis mutandis, valóban nem teszünk egyebet, mint egy közönséges nagy uri, főpapi, ministeri, udvari ebédnek adjuk programját. Csak azon

különbséggel, hogy midőn a tiszta herbivore ló tán nem fog kivetkeztetni természeti instinctjéből, s zárva tartja fogyasztási csapdáját, ha többé nem éheznek; nagyúri, főpapi, ministeri s udvari vendég ellenben félig carnivore és tulajdonkép omnivor tulajdonánál fogva, annyi étvágyi és torkossági csáb közt, mint a milyennel eféle alkalommal okvetlen ostromoltatik, hihetőleg és általán véve nemcsak fogait egybe nem szorítandja, de tárt és befogadásra kész szájjal fogja bámulni a nagy természetnek egyaránylag oly kicsi asztalra egybe pontosított kincseit, mely nagy elbámulat következtében száz közt de tán egy sem fogja hallani félig herbivore természetének azon sugallását, »hogy bizony már elég!« Honnét aztán alig van nagy úr s kivált nagy minister, ki időszakonként nem volna kénytelen Carlsbad vagy más fürdők csudáit használni, mi rendszerint sub tituló, hogy igen is sokat gondolkozott és dolgozott, történik, s buzgó háladatot fejt ki az oly annyira mélyen belátó Hanns Jürgel-féle közönségnek kedélyében, holott éppen nem a sok lelki munka és ebbeli kifáradás, de egyedül a sok hasi munka, t. i. a sok evés és ivás alkotja a Károlyfürdő et Co. elkerülhetlen szükségét.

Üljünk püspöki vagy érseki ebédhez s keressük ezt magyar földön, ugy mint az vagy 15, 20 év előtt divatozott. Mert hiszen azóta tán e tekintetben is emanáltak atyáskodó és dajkáló patensek, melyek a dolgot másképp regulálták.

Ebéd előtt liqueur, szilviorium és sajt zsemleszeletekkel. Ebédnél jó szorosan egymás mellett ülve mint compact had, mi a megtámadást igen elősegíti, 2, 3-féle leves, badacsonyi és ráczürmös, 4-féle assietli, caviar, kanape, sardel, irósvajas tarten, két modor szerint elkészült tehénhus, veres répa, uborka, torma és rántásos mártalék kísé-

rökkel, somlai, bakator. Sárga dinnye vagy farsangi fánk, szerednyei, budai, — káposzta disznó hússal, sárga répa sonkával, derekasan megnyergelve, vadkaesa, borjú, esibe és teknyőskéka becsinált, — ruszti, szegszárdi, vanille futóka, ris meridon, plumpudding, chadecot, kétféle pezsgő, honi pezsgő a nagyobb, franczia pezsgő kisebb szám kielégítésére — és ez innen kezdve continuative. Fogas, viza, — ménesi, tokaji, — bleme manger, citrom és ananász szulez. gyümölcs, macedoine, — fázán, pulyka, szarvas, vaddisznó, punch á la romain, olasz saláta, compot, malaga, lernel, fagyalt, con-fect, a kis mogyorón kezdve, sajton és számtalan gyümölcsön keresztül a nagy görögdinnyéig. 12, 24 species kávé, anisette, marasquin, kétféle asztali bor, kenyér, zsemlye mindig a táblán. S e esatának 2, 3 órai fel és alá hab-zása! S im ez rajza egy volt főpapi magyar ebédnek.

S kérden, van-e ebben tulzás s többet kevesebbet nem mutatkozik-e ezen »sokféleség« minden egy kissé kérédőbb asztalnál? Ezt bizony nem tagadhatni. És ha vannak is exeptionalis egyének. kik ily alkalommal de csak egyetlen egy tált, de csak egy borfélét sem hagynak kóstolatlan, sőt egybe másba még vajmi vitézül belé is vágnak; ugyan minek lehet tulajdonítani azon valóban nem kis csudát, hogy ilyest kiállni képesek? Egyedül annak, mihez képest eféle bajnokoskodásra csak ritkán kerül rájuk a sor és elszigetelt excessusokat a jó alkotásu egyeniség csak elbir. De ha ilyféle valóban csak haresához illő időtöltésre sine exceptione szinte minden nap felhivatik bár a legszívósb természetü egyéniség, nem fog-e végkép kidőlni, vagy ha teste nem is törik meg, lelki tehet-sége egészen eltompulni? Elkerülhetetlenül. mert a természet elleni bűnök előbb-utóbb bizonyosan bekövetkez-tetik a boszút!

Hány példa illusztrálja ennek ugy létét!

Kiki tudja, mily egészen különböző lény volt a sovány

Bonoparte tábornok és a kihizlalt Napoleon császár! Az elsőnek inspiratioit nem lehetett eléggé bámulni, midőn a másik, kereken kimondva, számnélküli megfoghatlan ostobaságot, vagy jobban mondva »butaságot« követett el. Ugy hogy legközelebbjei sokszor akaratlanul azon észrevételre fakadtak, hogy ő többé nem az az ember, ki volt, de valami más lett belőle s pedig kitünő magas állásának daczára valami sokkal alacsonyabb.

Honores mutant mores. Igaz, — s ekkép nem csuda, ha a kezdő Bonoparte körülnézőbb, megfontolóbb s indulatnak parancsolóbb volt, mint a szerencse és kivált a hízélgés és a meg nem szünő legszolgaiabb hódolgasat mérge által egészen elkényeztetett s tökéletesen elvakított Napoleon, ki zsarnokoskodásának második felében és kivált annak végén csak másban látott hibát, magában soha sem, s egyedül másnak tudott parancsolni, de magának egy esetben sem, — úgy hogy tulajdonkép nem a fatum döntötte el a francia nép sorsát, de egyedül Napoleon vak elbizottsága s neheztelő gyermekhez illő makacs önelámitása vezette Franciaországot sárba. Ugy hogy ha kivált kakas párviadali viszketegére visszaemlékezünk, melylyel saturálva Sz.-Helenában a legtarkább nóták szerint intónálva annyiszor felfajdult és Sir Hudson meg nem szünőleg pofozgatni igyekezett: senkire az egész világon nem illik jobban, mint személyére, azon talpra esett francia mondás: *du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas*.

A szerencse elhagyta őt és azért bukott. Ezt gondolják sokan. S nem tagadhatni, a legnagyobb szám fogalma szerint szerencse annyit jelent mint ész, és szerencse-hátfordítás, annyit mint ostobaság. — Így több évvel bizonyos gavallér igen sokat nyert valami francia pharao-bankban, és én azt valami jó barátom sorai által tudtam meg, ki e jó hirhez még a következőt esatolta: »Tudtam én mindig, hogy H. okos gyerek s hogy rajta nem kell

búsulni? Később valami más gavallér minden pénzét elveszté szinte pharao asztalánál, erről pedig így irtak: »hallyottad-e már, hogy az a számár B. mindenét elkártyázta? Én előre tudtam, abból a tökfilkóból soha nem lesz semmi!«

Sekkép igen meglehet, miszerint Napoleon csak addig volt nagy eszü egyén, míg fortunával jó nexusban élt, és csak akkor süllyedt lefelé, mikor ezen változékony szellem neki nem mosolygott többé.

De ha azon magas felfogásu allegoriára gondolunk, melyhez képest midőn a Szerenese mint hű kísérő magát a Bölesnek ajánlá és ez neki ekkép válaszolt: »üdvöz légy szeretetre méltó szellem, én kimondhatlan nagy hasznodat tudnám venni, ha nékem segédkezedet nyujtanád, de lásd, nálad nélkül is jól megvagyok, midőn ez és az, az és amaz, és ezek közt tán a kicsi és épen nem nagy, de minden esetre igen historicus Napoleon is volt, és minden bizonynyal desperálnak, ha te tőlük visszavonod nagy hatalmu kegyedet; fordulj tehát ezek felé; ha mondom, ezen jelentékony allegoria jut eszünkbe . . . ha t. i. igaz e most felhozott állítás, miszerint Napoleon azért bukott, mert elhagyta őt a szerenese: akkor okvetlen igen különös fénybe állittatik a historicus tábornok, mert hiszen akkor ezen állítás szóról szóra csak annyit jelent, hogy ő sem eszének, sem böleseségének nem tulajdonithatja felemelését, de egyedül a véletlemnek, t. i. a szerenesének, mely mint tudjuk, vak és ekép nem ritkán a legbutábbba szeret s azt emeli néha még királyi székre is.

Allegoriaként így világlik Napoleonnak élete és végképi felsülése.

De miután az életnek gyakorlati mezején mindenben az mutatkozik, hogy egy factor közönségesen nem szüil semmit, tán a hóhéri munkán kívül, de rendszerint két sőt több factor együtt munkálása szükséges, miszerint valami támadjon: ugy Napoleonnak oly szembetűnő elha-

nyatlását és végképi elbuktát is nem egyedül az okozta, mivel honores mutant mores, hogy ő mint császár mintegy nagyobb megvetéssel nézte a világot és az emberiséget, mert hiszen számtalan fejedelem ily qualitasok miatt sorból ki nem esett s mai időkben sem esik ki.

Az sem okozta szomorú végét egyedül, mert elhagyta őt a szerencse, minthogy — minden allegoriáról abstrahálva — az igazán okos ember bizonyos pontig parancsolni tud a szerencsének, és a politica mint nem különben a háboru terén sokkal nagyobb súly a higgadt, jó számolás és az előleges kimerített combinatio, mint a szerencse. Ugy hogy például a vagrami ütközetet nem azért nyerte meg Napoleon, mert a szerencse, mely őt Aspernnél elhagyta, személyéhez Vagramnál megint gustust kapott sem azon okból nem vallott oly nagyszerű kudarcot muszka földön, mert elhagyta őt a szerencse, korántsem! hanem mert valamint a vagrami csata előtt legnagyobb activitással három hidat vert a Dunán keresztül, vagy 80 ezer emberrel nagyobb számú katonát concentrált az új csatatéren, több mint 200 ágyuval superálta a boldog Károly főherczeg tüzér erejét s mindenről gondoskodott: és ezért győzött — ugy a muszka megtámadásban, egyedül Britanniának a continentalis védegylet (!) általi legyőzési gyermekes álmába merülve és ezen theoriába mint suhancz mátkájába vakon belé szeretve, számításából egészen kihagyta a muszka távolságokat, a muszka sarat, és a muszka telet soha nem vette fontolóra, s ezt Spanyolországot tekintve sem tette, hogy nemzetet mint férget letiporni, lealázni, legyilkolni nem oly könnyű munka; az sem jutott eszébe, hogy a muszka ezár, kit annyira boldondá tett, alkalmasint nem fogná neki megbocsátni kézzel fogható fufangságát és ekkép inkább veszni mint békét kötni lesz hajlandó, e mellett senkinek tanácsát nem kérte, nem is hallgatta, és csak akkor jött egy kissé eszére, mi-

kor Moskot orra előtt felgyújtották. És ez a muszka drámának kulcsa! Waterlonál pedig hasonlóul nem azért dőlt tönkre, mert szinte ott is elhagyta őt a szerencse és az ellentáborban üté fel sátorát, hanem alkalmasint azért, mert ellenségeinek kettős ereje nagyobb volt mint az övé, vagy mint igen sokan erősítik, kik a francziák győzedelmét az angolok felett is hihetőnek állítják, azért, mert Napoleon esata előtt mint esata alatt legnagyobb apathiába volt merülve, lóháton alig tudott ülni, annyira el volt gyengülve. Grouchy maga szegezte le nyílt parancsa által, mely ellen soha nem volt apellatio, nagy távolságra a csatatértől; az egész ütközet alatt mindig habozott, semmire sem tudta elhatározni magát és még sem hallgatott hadnagyainak összes esdeklésére és tanácsára, mikor az az angol had Ney marechalnak vak légykénti dühös megtámadását már-már alig birta s Wellington maga a legnagyobb consternatioba süllyedt, nagy távolságban pedig Blücher hadai mutatkoztak, s mely tanács abban állott, ezen koczkás állapotban az egész reservával, mely még nagy számu volt, az angolokat elárasztani, kik minden hátsereg nélkül már mind a csata terén állottak, sőt legnagyobb részint azon halva feküdtek s azokat tökéletesen elgázolván, mielőtt a porosz segítségre érkezhet . . . így vivni ki a nap sikerét. Hanem a helyett két részre osztá tartalék hadát a szerencsétlen — vagy mit is mondok, épen nem szerencsétlen, de egyenesen az erkölesileg lesüllyedt és egészen eltompult eszü Napoleon: minek következtében aztán »illaberek nád a kert« szaladással végzé be bajnoki életét! Hát ugyan mi okozta buktát?

Nem egy, hanem három együtt munkáló s egymást elősegítő tényező, mely őt folyvást mint valami ittassági ábrándban tartá s napról-napra mind mélyebb erkölesi vakságba süllyeszté s pedig elannyira, mikép ő, kivált zsarnoksága vége felé, soha semmiről nem birt itélmi esendes

vérrel és higgadt velővel igazi »okos« emberként, de rögtön egy hyperbolából a másikba esvén, vagy minden alap nélküli illúsiók után nyargalt mint eszeveszett legnagyobb fejességgel, vagy kétségbe esvén, lesújtott gyermekként lamentált s részint hadnagyaira, részint kormánya fő embereire kente saját rövidlátásu eljárását, részint az őt végkép lecséplő hatalmak hiányos felfogására, kaján politikájára és rosszszívűségére fogta eljátszott világi szindarabjának harmadik, negyedik felvonását s a kárpit-legördülő végét.

Ezen három factor egyike tagadhatlanul az volt, hogy ő a honores mutant mores, andante vagy inkább presto notája szerint napról napra bizakodóbb lett, míg elvégre annyira elbizta magát, mihez képest azon de legtávolabbról sem kételkedett, hogy ő minden emberek közt valami extra tünemény, melynek minden szabad, s melynek egyedüli vocatioja az, hogy parancsoljon, míg a nemzeteknek számtalan oly sok színű csordái csupán szófogadásra vannak teremtvé.

Azon második tényező, mely lebuktát következteté, pedig a valósággal nem volt egyéb mint »Fortuna,« de épen nem azért, mintha az neki pályafutásának közepén vagy végén hátat fordított volna, hanem tökéletes valósággal mondva, egyedül azon okból, mivel ezen változékony szellem neki életkalandjának kezdetén oly igen is nagy nyájassággal mosolygott. És ekkép ő mint kártyás, ki mert eleinte nyert, azt hiszi utóbb is nyertes lesz, szinte azt gondolta, sőt erősen hitte, hogy »csillaga«, mely számára különösen van készítve, őt élte fogytáig minden bajból kivezetendi és földi útja bevégeztével directe a szentek, sőt istenek társaságába iktatandja, honnét aztán mindig játszott, mindig játszott, míg végre annyira megszorult a kapeza, miszerint a »va-banque« stadiumába korbácsolták őt szenvedelmei és az általa

elég figyelemre soha nem vett körülmények — és ő, miután utolsó játékát is elveszté, csak Sz.-Helenában vette észre, noha ezt bevallani soha nem akarta, hogy azon hiú és kevély fény, melyet ő mint csillagát bámulta, épen nem volt őt mennyekbe vezetendő csillag, de egy fatalis lidércz, mely Franciaországot sárba dönté, saját megcsalt személyét pedig egy tengerektől körülmosott vajmi szomoru sziklaoromra lepecsételé.

S vajon a harmadik factor, mely ambitioi és illusioi ittasságát nemcsak folytonosan fentartotta, de minden módon még nevelte is, ugyan mi volt? Semmi egyéb, mint — bármily prosaicusnak látszassék is ezen állítás — természetéhez és foglalatosságához épen nem illő életrendszer.

Ki közelebbről ismeri azon viszonyt, melyben Napoleon híres orvosával Corvisart-tal élt, és mily meg nem szűnő kérdésben, intésben, sőt dorgálásban merité ez ki Napoleon ellenében minden lelki tehetségét, miszerint a nagy császár ne áldozna annyit Venusnak, ne űritene ki minden nap egy sőt két üveg burgundi veres bort, ne innék annyi kávé, ne nyelne annyi nyaláunkságot és általában véve »annyit« testi mozgás tekintetében ne esnék egy tulságból a másikba, mint szokása volt, mert rendszerint alig mozgott, néha pedig fél napokig nyargalt mint bőszyűlt. Ne kényszerítse magát oly sok gondolkozásra, és azért ne kezdene egyszerre annyifélét, mint például a muszka invasiót, mikor a spanyol kaland csak félig sem volt még bevégezve stb., ki előtt ismeretes, mily számtalanszor a nagy ember füléberágta Corvisart mindezt, mi hitelesen tudva van, de hiába, az aztán kénytelen lesz bevallani, hogy ezen harmadik, látszólag oly prosaicus, oly felszínes tényező tán legerősebben influált Napoleon végképi elbuk-tára! Mert ő, jóllehet csak egyszer esett súlyos betegségbe,

mikor Sz.-Helenán ki is mult, azért igazán egészséges még sem volt soha is. Így például néhány nap a borodini mészárlás előtt nagy náthába esett, és ez annyira leverte lábairól, hogy ezen nagy ütközet alatt, egyszer sem mert lóra ülni s oly kevés energiát fejtett ki, sőt annyira této-vázott, mikép régi bajtársai sehogy sem birtak ráismerni és sehogy sem tudták benne az egykor oly merész maren-gói hőst fellelni. Waterlónál, úgy mondják, valami galant-baj hátráltatá lovaglásban, — mi vajon igaz-e, nem tudom — de annyit bizonyosan tudok, hogy mikor Elbának indult, kísérői előtt sans géne localis fürdőket használt oly baj ellen, melybe az ember pusztasókolás miatt nem esik. Átalán véve mindenkire, ki őt látta, egy tulhízott epesárga beteges embernek benyomását tette.

Közönséges felfogás szerint Napoleon rendesen élt, mert magát soha le nem itta, asztala kitünően nem viselte Lucullus bélyegét és szerelmes kalandjaira titokleplett volt; úgy hogy más egyénre nézve, kinek testalkotása és mineműsége az övéhez egészen hasonló, ily rendszer tán nem lett volna egészen lélekeltozpító s »gyilkoló« — ha t. i. ily egyén az életnek közönséges vágásában mozog. Ámde Napoleon, ki mint Atlas az egész világot vállaira vette, ki hirdühének következtében minden emberek fölött iszonyatos magasságra emelte magát, és ekkép minden pillanatban oly annyira ki volt téve az összeroskadás és elszédülés veszélyének; annak asztali élvezet, bor és amor csak egy kissé tulzott mértékben nem lehetett és ekkép nem is volt egyéb, mint a lehető legnagyobb lelki méreg, sőt kasza.

Különös és noha igen trivialis színű, azért mégis tagadhatlan tény, hogy legtöbb világi események rendszerint úgy szólván egy csepp viz által döntetnek el, mi-

kor t. i. annyira megtelt száz meg száz körülmények által Pandora szelenezéje, mikép a legkülönbözetlenebbnek látszó parány is elég annak túlírásztására. S miután az isteni gondviselés semmit sem visz végbe közvetlen, de mindig csak közvetve teremtményei s kivált »emberei« által, úgy sokszor a legnagyobb világi események egyedül azért dűlnek jobbra vagy balra, mert bizonyos előkelők, kik éppen a kormányrúdnál állnak, teljes egészségben fénylenek és jóra fordítják a dolgot, vagy »fejök s foguk fáj« s csak ezért nem bírnak oly határtalan energiával cselekedni, mint a milyen »sikerre« nézve szükséges, honnét aztán diadal helyett kudarezot aratnak. Mihez képest egy kelletin túl élvezett pohár bor, mely »migraint« szűl, vagy valami nádméz nyálákság, mely fogfájást okoz, elég lehet a legnagyobb világi eseményeknek más directiot adni. Így például ha Waterlónál, hol a nap sikere hajszálon függött, Wellingtonnak hasrágása vagy hasmenése van — és a helyett hogy ő nyolez lovat nyargal agyon és mindig ott terem, hol tanács, példaadás és lelkesítés legszükségeseb — ő gyomrát burogatni kénytelen, vagy minden pillanatban valami bokor mögé lecsücsülni: alkalmasint ezen eldöntő esata máskép dűl el és ezer eventualitásnak nyílik tárt kapu!

Anima sana in corpore sano. Így hangzik egy régi thema. És igaz, ilyféle dupla egészség alkotja az emberi tökélynek ideálképét.

De a gyakorlati élet mezején az mutatkozik, hogy ezen kettős perfectio szinte soha vagy csak felette ritkán jár együtt. Mert a leglelkesebb emberek általán véve nem a legerősb testi egészségűek, és ebbeli egészségük, melylyel dicsekedhetnek, nem annyira természet ajándéka,

mint inkább okos életrendszeröknek műve. Midőn a pezsgő és aczél egészségtű egyének sorában viszont alig mutatkozik valami magasb lelki szellem.

Ugy hogy valóban úgy látszik, mintha a léleknek növése gátolná a testnek kifejlését és viszont.

És ez nemesak úgy látszik, de bizonyos pontig valósággal úgy is van. S vajon miért? Vizsgáljuk!

Mikor az ember születik, nemesak teste kicsi, de lelke is vajmi piczi. S vajon egyik mint másik mikép nő? Eledel által. Nemde? Igen, de kétféle eledel által, mert teszem, míg tej, kása, hus stb. egy cseppet sem neveli a lelket, de csak a testet növeszti: úgy a principista, grammatista és syntaxista tanulmány stb. viszont nem hizlalja a testet, de tágitja a lelket. És ezért a természetnek örök rendszabásai szerint, *ceteris paribus*, azon mértékben fog a serdülőnek lelke vagy teste növekedni, mint a milyenben több és czélszerűbb eledelt nyújtanak lelkének vagy testének. S miután a nevelési systemák sok árnyéklatai közt majd a lelket táplálják erősebben, majd a testet, és valóban kimondhatlan súlyos problema e kérdésben az igazi proportiot és *aequilibriumot* feltalálni, maga magából következik, hogy az egyiknek lelke lesz erősebb, a másiknak ellenben teste.

Régi időkben a testi egészség és erő kimondhatlan nagy előny volt, miszerint azt, noha semmi rendes és kifejtett systema után, minden módon ápolák; míg másrésről a legbuzogányosb vitézek rendszerint csak írni és olvasni sem tudtak.

Később pedig, főleg a lőpor használata következtében annyira el lett hanyagolva a testnek kiképzése, mikép a tudós par excellence minden testi ügyességtől annyira volt dispensálva, mikép ő testének de legkisebb hasznát sem tudta venni és a világnak materialis szinpadán nem igen más szerepet játszott, mint Angliában azon hizlálásra

nevelt artefakt ürű species, mely mi testi mozdulatait illeti, az egész világnak alkalmasint legügyetlenebb és legeggyűbb teremtése.

Egy hatvan, hetven év előtti parókás és hajporos tanárt vagy tiszteletest képzelni, ki mély tudománya — quantum satis — fölött vagy mellett még elegans mozdulatu lovag, jó gyalogoló, hatalmas lovas, kitünő úszó, erős vívó, délezzeg tánczos stb. lett volna, ilyest de csak képzelni sem lehet. Honnét aztán — már nem tudom mily german író — igen helyesen jegyzi meg, miszerint azon időkben, mikor a nevelési systema egészen felforgatott lábon állt és a nyolcz éves fiut már latinul kinozták. — úszni etc. pedig soha sem vagy mint meglett ember tanult, — hogy azon időkben nem a tudóst oltották a férfiura, de a férfiut a tudósra. Holott az efféle beoltásnak egészen inverse kellene történni!

Mostani időkben pedig, mikor általán véve eléggé sőt kelletin tul is gyakorolják a növendék testét, nem tagadhatni, a léleknek is bőven kiadják, felsőbb parancs következtében, kellő illetékét; esakhogy annak legnagyobb része, mit a respectiv fejekbe erővel belé csepegtetnek, sőt legnagyobb mértékben belé feszítenek, a léleknek valódi táplálására nézve bizony nem egyéb, mint moslék és hasztalan szalma.

De térjünk a felhozott egykor divatban volt magyar püspöki ebédünkhöz vissza. Vagy mert ez könnyebb, mivel jelenkori, képzeljünk magunknak valami nagy uris-kivált diplomatikai lakomát Európának bármelyik nagyobb vagy fejedelemszéki fővárosában. Mind azon sokszinű variatiot, mely a magyar püspöki ebédet tüntette ki, itt ismételtetve lelendjük, azon különbséggel mindazáltal, hogy ezen variatio sokkal raffináltabb, még inkább

elágazik, s a talak, mint nem különben a borok idegenek, vagy legalább idegen nevet viselnek. Sőt e tekintetben azt fogjuk tapasztalni, hogy ezen evési és ivási oly tarka luxus, mely az előtt úgy szólván »elszigetelve fénylett«, napról napra általánosabban terjed, és Mózesnek számítalan igaz fia, vagy csak adoptívusa, ki bőrze vitézségei következtében magasra nőtt, csak oly tarkán vagy még tarkábban hízolja magát és kegyes vendégeit, mint bármily *ex stemmate natus* nagy böleseségű gróf vagy herceg, vagy egy máról holnapra uborkafára emelkedett s magas paripáról commandirozó apostoli »genie« tractálja nagy kegyesen szerencsés meghittjeit; a nagy szám pedig, mennyire tehetségével bírja, csak bizony ugy utánozza ezen szép példákat, mint a mennyi éles észszel követi a birkasereg a mély felfogásu kolompos vezetőket.

Honnét aztán nem csuda, ha a betegek száma napról napra nagyobbodik, s egészséges vén ember ritkább mint a fehér holló, és néha-néha, az igen sok miatt, még a halálnak kaszája is szinte eltompul s csak abban variálja tempóját, hogy midőn azelőtt csak egyeseket vágott le, most fokkal egész sorokat dönt lábról.

Ez azonban a nagy természet igen böles *oeconomiája*, mely a túlnépesedést rendszerint gátolja és nem engedi, hogy minden népek azon nagy boldogságban részesüljenek, mely a nagy chinai népet oly irigylésre méltó állásba iktatá melyhez képest ha köztük kifogy kutya, macska, patkány és efféle delicatessa, elkerülhetlenül saját drágálatos husuk megköstölésére és élvezésére lesznek reducálva, és már igen közel állnak ezen boldog epochához.

Azt tehát, hogy bármily természetes vagy önakarat vagy önhiba utáni okból sok nép kidől, azt a status férfin, kinek a status tudomány t. i. mestersége, ha fájlalni, siratni is fogja, in ultima analisi bizonyosan csak annyira méltatandja, mint van ára azon ontott vérnek, melylyel

oly győzelem vásároltatott meg, mely milliókra áldást hoz, és ekkép aránylag keveseknek kimulta, de dicső és azért nem oly keserű kimulta számtalant új és boldogabb életbe varázsol.

Nagy nemzeteket nem érhet nagyobb szerenésatlenség mint a »tulnépesedés«. Ezen állítást, mennyire tudom, legtöbb status oeconom tétova nélkül a lehető legnagyobb abszurdumnak fogja declarálni. Mert hiszen ugyan mi alkotja a nemzetek erejét és suprematiáját annyira mint nagy népesség, és ennek műveltsége; s mi a népek boldogságát illeti, vajon nem mutatkozik-e több boldogság például Szászországban, mint a magyar alföldön? miszerint aztán a gyarmatosítás pécezeltetik ki, mint az ország-lás mesterségének egyik fő tényezője és kelléke.

És igaz, néptelen ország sem nem erős, sem nem pittoresque, kivált ha többnyire sík és erdőtelen és e tekintetben minden kétség kívül sokkal kellemesb utazni Szászországban, hol többek közt sok kő is van, jó utakon, — mint a magyar alföldön, hol többek közt épen nincs kő, ut nélkül. Túlságban egyébiránt nem létezhetik és ekkép soha sem is létez a való. Ugy hogy a most fenforgó kérdésben nemcsak a tulnépesedés, de a népetlenség is bizonyos criterionma, ha úgy lehetne mondani valami status indispositiojának. Ezt nem tagadhatni. És azért az eldöntendő kérdés csak az: melyik tulás és ekkép mely indispositio fáj-dalmasb és keservesb.

Mielőtt ezt azonban igazságosan el lehetne dönteni, még azt is fontolóra kell venni, hogy ezen »indispositio« tulajdonkép kinek fáj? És itt, ha valahol, a tiszta distinctio elkerülhetlenül szükséges.

Ha például nekem 1000 darab birkám van valami 20 ezer hold nagyságu pusztán, akkor 2 font gyapjura számítván darabját és 100 forintra egy mázsa gyapjút; nekem brutto 2000 forint jövedelmem van s pedig a

gyapju után. Már ha ezen jövedelmen kívül egyéb nincs és még a »régie« is sokat défalcal, akkor méltán vakarhatom fejemet és nem neheztelhetem, ha a sógor azt sugja fülembre vagy kaczagja képeembe: »Eine ächt vormärzliche magyarische tábla biró Wirthschaft.« De más részről az 1000 birkának kimondhatlan jó dolga van — és legkisebb »hunger Wolle« nem mutatkozik gyapjukban!! A »pluvmacher«, mely annyi van a világon mint »bolondgomba«, ily állásban engem rábeszél, hogy hagynék fel a régi methodussal és 1000 birka helyett tartanék 20,000 darabot. Mire én természet szerint, noha nem jártam a credit mobilier-féle iskolába, igen könnyen rá állok, mert 2000 forint jövedelem helyett 20 ezret irhatok a sperativumba,— a birkák azonban mit fognak eselekedni? Furesa kérdés! Mit fognak eselekedni? No hát most ők fogják vakarni fejüket! Punctum! Chanme a son tour, és aztán miért nem lettek papok! De itt még meg nem állunk, mert bizonyos új genie arra oktat, hogy a pusztán 100,000 birka is elfér »különös nagy hasznunkra!« Igen, elhiszszük, tán felette nagy hasznunkra, mi egyébiránt még kérdés, de nem ám a birkák hasznára, melyek ily állásban, míg ki nem dülnek, »pro rege et patria« csak koplálási lüségben és hazafiságban gyakorolhatják magukat!

És most alkalmazzuk ezen mezőgazdasági példát a status-gazdászatra és azt is vegyük számolásba, hogy az ember nem épen birka, vagy legalább nem kellene neki birka szerepet játszani, akkor szorosan tudományilag ugyan mily conclusumra jutunk?

Elkerülhetlenül 1-ör arra, hogy a kérdésben levő tulságok közt a népetlenség aránylag felette kiesi baj, melyen az idő természetes ereje által, minden dajkálás nélkül okvetlen segítni fog, mint a serdülő is idővel bizonyynyal megnő, ha éretlen patensek által előbb meg nem gyilkolják, és hogy ekkép a népetlenség egyenesen

fiatalsági nyavalya, míg a túlnépesedés oly vénségi baj, mely napról napra súlyosb lesz, s melyen segíteni alig lehet, sőt teljességgel lehetetlen.

2-or. Hogy a néptelenség csak a kormányzóknak fáj, a lakosoknak viszont igen kellemes, valamint a túlnépesedés hasznát egyedül zsarnok veheti, míg a nemzet annak súlya alatt minden tekintetben vajmi mostoha állásban pang.

3-or. Hogy igen nagy különbség van a »keresztül utazás« és az »ott lakás« közt, miszerint tán igen meglehet, sőt igen sokszor fordul elő, hogy bizonyos országban utazni igen kellemes, de ott tartózkodni felette rossz, más országban viszont a mozoghatás keserves, ámde annál boldogabb az ott lakhatás.

Napoleonnak Franciaország népesedése korántsem volt még elég, mert hiszen csak 15 évi hatalmaskodása után már-már kifogyott a conseript, ezen élő ágyutáplálék, és végre nem volt, kit vigyen mészárszéki mulatságra. Sajnos, legalább rá, t. i. a nagy kapitányra nézve, hogy nem China volt földi meglátogatásának kezdő, vagy nem oda vezette őt később csillaga, mert ott aztán oly szaporán ki nem fogyott volna az újonez, és a nagy nemzetnek sem árt, sőt nagy részének bizonyosan használ, ha decimálják, sőt ha felezik is.

Hasonlóul a financzminiszter, ki tán minden országban kivétel nélkül, és Austriában minden bizonynyal az egész nemzeti complexusnak azon legszerencsétlenebb egyéne, ki a köz szánakozást leginkább megérdemli, mert tőle lehetetlenségeket kívánnak, és nincs más kilátása a jövőendőbe, mint tökéletes incapacitás hirbe sülyedvén, mi el nem maradhat, cum ignominia elkergettetni, s mely finale annál bizonyosb, minél nagyobb talentummal bír, mert illesztől aztán egyenesen csudákat várnak, miket természet szerint nem csinálhat, a financzminister hasonlóul

azon motto szerint : *ubi populus, ibi obulus*, magától értetődik, inkább a túlnépesedés felé gravitál, mint a néptelenség irányában, minthogy több vállra rakhatja az adó súlyát.

Mi azonban a nagy közönséget illeti, mely Tirolban, hol csak 40 éves korban pattan fel az ész, később, más országokban pedig előbb, de elmulhatlanul, többek közt azt is fogja ruminálni, hogy az ember vajon magáért van-e a világon, vagy másért. — a nagy közönség alkalmasint nem igen fog örülni, ha egyszer észre veszi, miszerint speciesének szaporítása a *sic non vobis tana* szerint, tulajdonkép nem azért recomendáltatik a statusgazdák által a kormányoknak oly erősen, mihez képest több ember vigadjon e földön és nagyobb szám élvezze annak kincsét s kivált a családi élet édességét, — legtávolabbról sem, hanem *simplicissime* azért, hogy nagyobb legyen a *recruták* és *contribuensek* száma.

Egyébiránt miután, legalább saját nézetem szerint, nem a nép quantitása, de a nép kvalitása határozza el a statusnak valódi és nem mesterkélt vagy bitor hiri erejét és suprematiját; valamint a financiaián is nem a sok, de a jó birtokú nép segíthet egyedül: ugyau pillantsunk Irlandiára. Ott tagadhatlanul elég a nép! És vajon mi hasznát veheti az angol kormány? Adózni nem képes, mert koldus, e tekintetben tehát a financzministerre nézve hegedült Sz.-Dávid. Tehát háborui dicsőségre és mészárszékre? Igen, de csak bizonyos pontig, mert a katona oly igen számár, hogy enni is akar, s még sem oly felette nagy számár, mikép azt szalmával is el lehetne tartani, honét aztán még oly kitünő ember-cosummens, mint Napoleon volt, sem veheti a túlnépesedésnek határtalan hasznát.

És ha e szerint még csak usurpator és financzféle pióca sem rakhatja dicsőségének és theoriájának sarkalatát bármily nagy számú koldus népre, vajon mit műveljen határtalanul tuláradozó lakosi sokasággal jó szívi fe-

jedelem, ki népének atyja és nem hóhérja; és financez galopinjével együtt mi módon gyógyítsa, vagy legalább mi által enyhítse mindazon bajok kimeríthetlen sokféleségét, melyek túlnépesített országban kikerülhetlenül mindenünnen felburjánzanak? Mihez képest ez aztán a legsúlyosb emberi feladat.

Hány tudós gyalázza az angolt, hogy Irlandiát szomorú állásából ki nem emeli. S kivált mai időkben, hány osztrák reformator szájkodik az angol kormány ellen, — soha nem tudván felejtetni s bocsátani, mennyire megrövidíté ez nem egy szerencsétlen magyarnak »ki nem adása« által akasztási jó kedvét és élvezetét — és azon bécsi bóhozat szerint »Einen Jux will er sich machen« — az egész mulatság arra lőn reducálva, miszerint ő azt csak in effigie lássa, mit in originali megtapsolui oly kitünő jószívűséggel és oly fenséges nagylelkűséggel annyira szomjazott. — Igen! Vajmi erősen szájkodnak, — és csak azért nem szájkodnak még erősebben szinte megboszantásig, mert Anglia nem Piemont, — és a legtökfejűbb diplomata is csak ért és tud annyit latinul, miszerint azon böles dictionak mélységét egész mértékben méltányolhatja, mely így zeng: quod licet Jovi, non licet bovi.

De kérdem, vajon mit tegyen az angol kormány Irlandiának kigyógyítására?

Ezt a problémát, csak biznák rá, tudom rögtön feloldaná azt t. i. képzeletében és szájjal nem egy mostani kolomposa Austriának. Mert alig hihető, mily erős »magába bizást«, sőt feneketlen szemtelenséget fejt ki a minden control nélküli, máról holnapra igen alacsony állásból igen magas paripára ültetett hatalom! Az ilyen cito, citissime mindent felold és rá nézve nincs gordiusi esemő. De vajon mily sikerrel oldaná fel például az írlandi problémát? bizonyosan csak úgy . . . mint teszem, fogfájást

is radicaliter ki lehet curálni s pedig oly gyökeresen, mi-kép aztán az illetőnek soha egy foga sem fog többé fájni, ha t. i. nagy bölesen elütik fejét.

Seribe, ki felette sok életliű szindarabi scenát festett, ismert vígjátékában Bertrand et Raton mesterileg szin-padra állit bizonyos, protectio által legnagyobb tudatlan-ságának vagy tán csak szükséges tudomány nélküliségé-nek daczára rögtön magas uborkafára felesigáztatott sta-tus embert. Ez, miután a nagy közönség admiratiója és meg nem szünő tapsa által kísérve és elősegítve (?) min-dent, a legszövevényesbet is, kitünő genialitással és könny-nyűséggel absolvál: egyszerre megakad, s magán segítni többé nem tudván, mikor az egész haladási machina falba vágott, mindig csak ezen themát kongatta: *mais il faut faire quelque chose — et que l'on sarse quelque chose*. Mi-nek elkerülhetlen szükségét mindenki mélyen érzette és tisztán látta. De mikor kérdeztették, — mikor t. i. már benn volt Ariadne kertjében és nem tudta, abból hol bujjék ki — hogy vajon hát mit rendel, mit parancsol, mindig csak azzal válaszolt: *il faut faire quelque chose*, míg őt elvégre a nagyságos Minotaur, bizony már nem emlékszem, fel-falta-e vagy kertjéből kiriasztotta.

Igy Irlandiát tekintve sok igen okos ember gyó-gyászatott már ezen szerencsétlen sziget bajain és vajon mily sikerrel? O'Connell a katholikus emancipatio által gondolt segítni rajta s az által, hogy parlamentben ülést nyert. s vajon mily haszonnal? Lehet mondani semmivel. Mert hiszen ha szónoklati állás, politikai befolyás, szabad tanáskozási pondus etc. irigylésre méltó kedvezmény is, azért mindennél még sokkal szükségesb és sürgetőbb a rágnivaló, nadrág és gunyhó és az előhozott erkölesi elő-nyök egy baktát sem érnek, míg ninesenek kielégítve ezen legelső testi szükségek, ugy bizony Irlandián bármily er-kölesi előny sem segíthet, míg a nép legnagyobb része

koplalni kénytelen, nemesak nadrágot nem, de még gatyát sem visel s pedig nem gustusa szerint, hanem mert »nincs« s még sok csak azt sem tudja, hogy legközelebbi naple nyugtával hová tegye szegény fejét.

»És épen azért kell a népet oktatni, pusztá iskola-féle ajándékkal felvigasztalni, igazi érdekével anyai gyengédséggel megismertetni. etc. És e tekintetben mit tett az angol kormány? Semmit, hatalmaskodásokon, executiokon és terrorismus terjesztésen kívül. Mert legtöbb irlandi még csak olvasni sem tud!« Így szólnak.

S igaz, de ha az oktatás és a kormányi dajkálás oly esalhatlan recipe, a népszegénység és nyomorúság megszüntetésére, ugyan tehát miért nem prescribálnak az így okoskodó és atyáskodó osztrák status bölesek például a Riesengebirg-féle lakosok és nyomorultak számára valami salutarist? . . .

»Ez más eset!« Aha! A mi más szavakkal csak annyit jelent: szomszédod szemében látod a szálkát, de magadéban még a gerendát sem. S vajon miért volna más eset? S ha ugyan csak más eset, mint magam is gondolom, a különbség csak az, hogy a Riesengebirg-féle eset felette kiesi baj az irlandi bajhoz állítva, mit szám szerint bizonyíthatni. minthogy 70 ezer sovány koplalót sokkal könnyebb felbízlatni, mint 7 millió éhes farkast kielégíteni, és ékkép nem igen lihető, hogy azon osztrák apostol, ki nem bir egy 6 láb szélességű árkon átugrani, valami 6 öl szélességű sánczon röpüljön keresztül madár-husulag.

És oktatás bizonyos helyzetben, sőt a legnagyobb tudomány is ugyan mit ér? Így például Robinson Crusoenak mit használt minden theoriai tanultsága, s nem hal-e éhen, ha nem tud egy kissé practice forgolódni? s vajon az élet gyakorlati mezején általan véve ki a nagyobb böles, vagy legalább magára és nem másra nézve a haszonvetetőbb egyén, az-e, kit egyre másra mint pa-

pagályt rátanítottak, kinek azonban csak némán szabad gondolkozni, — smég úgy se, mert ha megtudnák, vagy szívesen ráfognák, mit rejt szívében, lelkében — jaj akkor: — vagy az, ki sem írni, sem olvasni ugyan nem tud, kinek gondolkozási tehetségét azonban el nem fojtják s ki ehhez képest nyíltan gondolkozni mer és ezen legfontosabb és leghasznosb emberi foglalatosságban szabadon és yáltig gyakorolhatja magát?

Mi elvégre azon szívtelenségeket illeti, melyeket Irlandban az angol kormány, mint mondják, elkövetett és elkövet; erre tán nem lehet egyebet mondani, ha azon sok kötélre emlékezünk, melyet senki sem tudja quo jure — ha nem jure fortioris et jure canonico, t. i. jure ágyu, puska és hóhérico — felhasználtak mint altum silentium, — míg az idő maga magától ellentállhatatlanul meg fogja boszulni e mennyekbe kiáltó szív- és velőtlenséget.

Vannak helyzetek, hol — mint Irlandban — szinte semmi nem használ; és valamint 20 ezer holdon 200 ezer birka nem élhet, t. i. 10 birka egy hold után, habár Thae et Co. minden tudományát magába is szíjja az ily gazdaságot vezérlő oeconom: úgy Irlandban lehet, lehet ugyan némi elszigetelt sebeket ápolgatni, itt-ott könyűket enyhíteni, egy-egy koldust alamizsnával felvigasztalni, — de valami általánost kigondolni, mi a nagy mázsákon segítsen, teljességgel lehetetlen.

És ezen tuláradás szinte oeconomiája a nagy természetnek, melyhez képest, mintán annyi üres hely van még a világon, ennek legtávolabb és legrejtettebb zugába is becsepeg és eljut az emberi faj. Eleinte egyes utazók járnak be például Afrika belsejét vagy az Amazon folyó völ-

gyét s lassanként tuláradozó népek elszakadó részei töltögetik azokat be.

És ekkép az írlandi embermenyiség, ha halál által nem, egyedül kivándorlás következtében csökkenhet egy kissé, — s ily tanácsosal tüstént elé is áll a féleszü nagy sereg. Ámde eféle parancs- és csal-panacea ugyan segíthet-e sokat? Alig. És volna csak az angol kormánynak élén az osztrák beamterek bármelyik tündöklőbbje, nem kétlem, tüstént tudna segíteni a bajon és tétova nélkül mindjárt »megparancsolná« Írlandiának kivándorlás általi felkönnyítését. Ámde eféle parancs- és csal-panacea ugyan segíthet-e sokat? Alig.

Mert kérдем, mikép vándoroljon az írlandi ki, t. i. nagy számban? Gyalog vagy lóháton nem megy — Amerikába, de csak Angliába is uszni szinte egy kissé sok. Tehát nem máskép mint hajón! Igen. De vajon ingyen beveszik-e az embert a kemény szívű hajós emberek? Egyes esetekben nem kétlem, mint matróz vagy valami philanthrop alamizsnája után, de nagy számban bizonyosan nem és ezeknek fizetni kell. Az írlandi népet tekintve legalkalmasb derivanz okvetlen Éjszak-Amerika. Nem hiszem, hogy 5 font alól oda át lehessen vergődni, férfiút, asszonyt, gyermeket számítva (in Durchschnitt) diametrali calculo! Mihez képest 10,000 lélek kivándorlására szükséges 50,000 font, aequale egy félmillió pengő forint. De ha Amerika partján kiszáll, fog-e ott tüstént munkát lelteni bezzeg, asszony, kised, hogy éhen meg ne haljon? Bizonyosan nem. És azért tegyünk mindeniknek zsebébe még extra 5 fontot. Már ezzel eljut-e valami üres helyre s ott az 5 fontnyi remanentiával megkezdhet-e valamit, mi őt táplálja? Én nem hiszem. De tegyük fel, hogy e kivándorlott 10,000 egyén sorsa egytől-egyig jóra dölt — Bravo; — s hogy e nem kis esudát egy millió pengővel vásárlottuk meg. Azonban 8, 9 millió írlandira nézve,

kik közt 7 millió koldus van, ugyan mi nagyot segít 10,000 szájjal kevesebb consummens? Bizonyosan nem nagyot, de csak alig észrevehető parányit. Ez tehát egyenesen homeopathiai kura volna, mely ez esetre legalább bizony nem illik. Terjesszük tehát status bölésességünket vagy philantropiánkat, a mint tetszik, tágasb térre, — s vigyünk ki 10,000 helyett 100,000 darabot. Bravissimo! Ez ugyan 10 millióra fog kerülni, de hagyján, mert így legalább radicaliter lesz segítve a dolgon, nemde? Nem lesz biz azért gyökéresen segítve és ez is csak palliativ. Hogy-hogy? Mert 100 ezerrel kevesebb evő sem segít nagyon 6,900,000 koplalon — és e fölött, mit nem kell felejtetni, 120 ezer új evő látogatja meg a zöld szigetet évenként, s pedig nem »en passant« teli zsebbel, de letelepedésre s egészen meztelen, mert ennyi a minden évi népszaporodás, úgy hogy az egész műtétel, a danaidi hordóra emlékeztetvén, nem egyéb, mint oly lélekvesztőnek kiöblítése, melyet tág lyuk ily operatióra különösen alkalmassá tesz. Rendelkezzünk tehát nagyobb energiával s vigyünk ki egy, sőt két millió emberszájt. Bravo, bravissimo! És ekkor csak lesz sikere e jótévő status esínynek. Ugy-e? S azért »nur braw vorwärts, dann gehts schon! Eine richtige Auffassung, Energie und Zeit — und die grössten Schwirigkeiten sind gelöst! Dominus vobiscum. Amen.

Ily energia, nem tagadhatni, mindent legyőz, csak-hogy például az irlandi esetre az efféle operatio jótékony-sága csak 16 évre terjed, mert ezen idő leforgása alatt megint meg fog telni vízzel a lélekvesztő 'durch Asterise exepliciren, azaz megint 200 ezer ember superfluummal lesz megáldva Irlandia. De mit Zeit kommt Rath — s majd akkor megint ki kell gondolni valami célirányosat és egyébként hány rögtön semmiből mindenre felemelt status fő szakács van, ki a gyarló ember természete szerint

sokkal erősebben irtózik saját segre esése, mint az egész közállomány elbukásának félelmétől, és kinek ekép, bár mikép ezifrázza is ki »besonnen« és »vorwärts«-féle politikai hitvallását, lelkének legmélyebb fenekén még nem lehet és azért nincs is más motto, mint »après moi le déluge«, — mikép aztán csak ma vagy legközelebbi időben ne akadjon meg a status tárgoneza, — és »omme tulit punctum« etc, etc.

De ha mind az, mit itt elősoroltunk, nem is áll, épen nem »való«, de egyedül malicia — és két millió irlandinak áttétele az opposit amerikai partra valóban radicalis kura és 16 év leforgása után valami deus ex machina okvetlen majd megint segitend a bajon, ha mind ezt meg is engedjük: ha szabad tudni is kérdezni, nygvan ki fogja liquidálni ezen gyökeres segítség kis költségeit? ki fogja azt megfizetni? Egy millió irlandinak átevedztetése a felvett, épen nem exorbitans de inkább insufficiens kuleszerint 100 millió pengő forintra rug, két milliőnak elvándoroltatása pedig pláne 200 milliőra rug. Bagatelle, Ein wahrer Bettel, mi az igazi geniet »vorwärts«-féle ugrásiban nem hátráltatja — honnét aztán persze azeféle nagyszerű rugás, kivált ha az, noha más formákban sokszor da Capo történik, azoknak nem igen jól esik, kiket illet, — mert ugyan ki más fizesse az ilyféle inventiokat — tán az angol nép, vagy a parliament, vagy a Rex Victoria privat chatoulja? Épen bizony! a tatár kifizesse a világ hátán? Hiszen ez magától értetődik. — ha nem a hátra maradt irlandi nép! Kiss die Hand! Und reelne vor dieses tableau pom la resemblance.

A tulnépesedés oly baj, melynél nagyobb viszontagság sem népet sem kormányt nem érhet. A kormányt azért nem, mivel ezen bajon legjobb szívvvel és legtöbb ész-

szel is csak felette keveset segíthet; — a népet pedig azon okból nem sujt semmi is oly kinosan mint saját tuláradása, mert legelőször is oly tájon, hol kellett túl szaporodik a lakos, nagy rész betűi szerint koldusbotra támaszkodni kénytelen és általán véve az elszegényedés éppen nem mosolygó képe az emberi fatumnak. — ez oknál pedig még sokkal nagyobb az, hogy a nagy természetnek oeconomiája szerint, mely tuláradozó nemzetségek elszakadozó részei által töltögeti be a világnak még néptelen zúgait, — oly erisis, oly habzás támad a tuláradt népben, mihez képest a »gyerünk és maradjunk« kétségei közt az emberi élet egészen kivetkeztetik legnagyobb áldásából, mely nem egyéb, mint lelki esend, és őszinte megelégedés saját állásával és körülményeivel. Bizonyosan nem a legkinosb pillanat, mikor valaki magát föbe lövi, — de ily tettnek kimondhatlan kinösszegét azon több nap, több hét, sőt több éveken át kebelben hordott kétség képzi, mely a szerencsétlent majd arra sürgeti, hogy vegye a pisztolyt kézbe, majd arra inti, dobna azt el. Az elhatározott, vesztőhelyre is nyugalommal lép, midőn a habozó, úgy szólván, sem élni sem halni nem tud.

És ha most meggondoljuk, hogy mind e mellett még is vannak nagyhirű eszességek, — mit nem szabad »okossággal« összezavarni, — kik a »sok népben« látják az országok suprematiáját, és ekkép ha volna módjuk, még mesterségesen is nevelnék ezen természetes kimondhatlan bajt: akkor nem mondhatunk semmit, de hű polgárilag hallgatnunk és bámulnunk legtanácsosb.

Ezek szerint a status-böles, t. i. nem a bitorlott hírű, de a valódi status böles, kit tudomány és gyakorlat vezérel és nem phantasia vagy »szükség«, mert felkapott állásában csak kell hogy tegyen valamit, az nem fogja ki-

pécézni garde-fou-val az egész országot, mikép verembe bukás által senki nyakát ne törje. S pedig legelőször is azért, mert ez lehetetlen, vagy legalább lehetetlen ily provisiót oly tökélylyel kivinni és fentartani, miszerint itt-ott egy kis rés ne nyílnék meg, melyen aztán a nagyobb szám, azon hiedelemben, hogy ott is van »garde-fou«, ki ne buknék, mintha tudná, mivel erre nevelve és szoktatva van, hogy korlát sehol nincs és ekkép magára magának kell vigyázni, ha nincs kedve sülyedni és magát agyon esni. S aztán azért nem dajkálkodik a tanult és higgadt status ember a nagy közönség fölött szünetlen, mert erősen hiszi, hogy minden halandónak van védangyala, mely rá vigyáz, és ekkép nincs szükség melléje zsandár vagy poliezey képében még valami supernumerarius mentort is állítani.

Ezen felvigyázó védangyalt a status böles nem képzei magának mintegy »kammerdiener« vagy »Hofmeister (!) féle egyéniséget, de azt hiszi, minden kisedd fölött a szülők virrasztanak vagy a megfoghatlan de annyira magasztos isteni gondviselés, a serdülők és gondolkozni kezdők fölött ellenben nem virraszt ugyan senki. de azért ninesenek provisio nélkül, sőt ezek még jobban el vannak látva, mert nem fölöttük lebeg az angyal, ki elhez képest el is távozhatnék, de bennük lakik, miszerint nem távozhatik, de egyedül az elfojtás veszélyének van kitéve.

S vajon mi által fojtatik meg azon angyalnak sugarlása, melyet az isten minden emberi kebelbe mint »monitor«-t rejtett? Természet szerint az által, ha ezen isteni sugarlás helyett meg nem szünő »ember sugarlás« kong az illető fülébe és az elsőt lelármázza.

Számtalan urfi vajon miért oly nagy szabásu tökfilkó? Kérdem miért? Mert kezdetkor mama és papa, később dajka, inas, komornyik, nevelő. még később hi-

zelgő és parasite barát gondolkozott és tett érette mindig, és ekkép angyalának soha nem volt szava!

S vajon miért van oly kimondhatlan sok ostoba ember, kivált bizonyos közel fekvő tartományokban? A természeti disposition kívül, mely, — nem tagadhatni, némi trottl-féle teremtésekben roppant, — egyedül azért, mert a zsandár, policzey, gewölbwach stb. féle őrangyalok betű szerint leeséplik azon istentől rendelt őrangyalt, melyet minden ember keblében hord; és mely isteni őrangyal oly gyengéd, oly szelid, mikép nem mer a rendszerint oly durva emberi parancsárokka kikötni és megbirkozni, — miszerint elvégre egészen elnémul és még akkor sem inti »védenezét«, melynek keblében rejlik, mikor emberi védangyalai őt véletlen negligálják, mert hiszen nem lehetnek mindig sarkába, — homnét aztán egyetlen egy ily véd nélküli pillanat is elég arra, hogy orrára bukják, sőt hogy még meg is gyilkolja magát a szünetlen emberi felvigyázat által soha érettségre magát ki nem fejthető butaság.

A status-böles még más okból sem barátja a gard-fou-vali kipécezésnek és szerfeletti dajkálásnak, de igen sokat átenged a természet műtételének; s pedig, mert mint felhoztuk, nem quantitása a lakosoknak, de kvalitása képzí valami állománynak valódi súlyát; továbbá, mert nincs országra nézve nagyobb calamitás, mint tulnépesezés, mit szinte érintünk, s végre mert a perfectabilitás elve szerint nem akarja gátolni a nemzetek és általán véve az emberiség természeti purificatioját; — mi okból azon isteni provisiot, melyhez képest sok lágy velő ostobasága miatt idő előtt kidől és ez által mintegy megszabadítja a földet hasztalan terhétől, legnagyobb háladattal elismeri — és ily esetekben, mikor t. i. valami tökfilkó például agyon eszi vagy agyon iszsza magát, vagy ilyféle vitézség miatt búcsút vesz a világtól, hypocrit feljajdulás helyett inkább

örül s hálaérzettel viseltetvén az atyai gondviselés iránt, őszinte köszönetet rebeg az égbe: »Hála isten, megint egy számmal kevesebb!« Így zengedez imája.

Mindazok, kik lelenezházak, krippék és efféle philanthrop intézetek körül forognak, — és nagy szenvedelemmel és ekkép elvakultan forognak, — ily sorok, mint a legközelebbiek, olvasása alkalmával, tudom, szinte eliszonyodnak. Ámde vizsgáljuk állításom indokát egy kissé közelebbről.

Beszélik, miszerint Napoleon Egyiptomban pestis-beteg zsoldosait megmérgeztetni parancsolta, mikép ne szenvednének oly sokáig és annyit.

Mennyire igaz ezen mese, mennyire nem, én bizony nem tudom, de tudni különösen nem is vágyom, mert nyomozásunkra az egészen közömbös.

A kérdés itt az: szabad-e ilyest embernek művelni, és ily tett humanitása-e vagy nem? Azon számtalan controversiákhoz képest, melyekre e kérdés már alapul szolgált, úgy látszik, a dolog még eldöntve nincs. Mert hiszen sok becsületes ember azt hiszi, hogy szabad s ily intévény humanitás, midőn épen annyi magas erényű egyéniség viszont úgy van meggyőződve, mihez képest ily tény kegyetlenség és ekép tilalmas.

Mi engem illet. én sem egy sem a más véleményre nem igen tudok gravitálni, mert nem vagyok a közelebbi körülmények tökéletes tudomásában. Ha azonban »mu-száj«, hogy véleményem legyen, akkor én azt mondom, Napoleonnak nem volt joga ilyest tenni s a tény igazi kegyetlenség, — s pedig mert péle-méle egész kórlázat így elítélni alig lehet kegyesség, mert minden mirigy es egytől egyig tán csak ki nem hal és ekép az, mi sokra nézve enyhülés, néhányra alkalmasint gyilkolás lett volna.

De keressünk más példát, mikor a halál elkerülhetlenül lebeg az ember fölött.

Csatában valakinek hasát szakítja fel ágyugolyó és kilógnak hurkái; gőzösön szétugrik a katlan s egy szegény fűtőt úgy eléget a gőz, hogy darabonként lehull egész húsa csontjairól; kórházban, bár minden lehető operáción már átesett, sehogy sem bírja megszűlni felfordult gyermekét az anya: — ezeknek csakhamar bekövetkező haláluk oly bizonyos, miszerint isten sem segíthet rajtuk, minthogy az isten nem bontja meg az általa alkotott természet törvényeit, és nincs ekép a világon más kilátásuk, mint »sokáig«
szenvedni, sokáig, mondom, mert hiszen ily kínos állapotban egy nap sőt csak egy óráig is élni már iszonyatosan hosszú. S most kérlem, ily helyzetben kegyetlenség és ekkép tilos-e opium, chloroform etc. által enyhíteni s mintegy elősegíteni a természetnek kivégző erejét?

Nekem úgy látszik, hogy ez nemesak nem kegyetlenség, és ekkép nem tilos, de éppen ellenkezőleg igazi humanitás és e szerint szabadon gyakorolható.

Már ezen így látás talpra esett-e vagy nem, én tökéletes meggyőződéssel sem az egyet sem a másikat nem merem állítani.

Ha azon újabb találmányokat bámuljuk, melyek szerint az emberi nem felette sok kinaitól dispensálhatja magát, úgy chloroform etc. által a legfájdalmasb operáció is tökéletesen kivetkeztettetik rettegést okozó mivoltából: ugyan nem látjuk-e ezen eseményben a nagy isteneknek új ajándékát, melyhez képest az emberi szenvedések sumája annyira kisebbedett. S ha ezen elég nagyra nem becsülhető ajándék legűszintébb háladatra gerjeszt bennünket, ugyan nem jutunk-e akaratlanul is azon gondolatra, hogy vajon a jó isten angyalai által nem azért sugarolta-e ezen kényyhító találmányokat szegény földi gyer-

mekeinek lelkébe, miszerint haláluk keserves pillanatait is enyhíteni és azok oly hosszúnak látszó voltát megrövidíteni képesek legyenek.

És ha szabad háboruban ezeket feláldozni, sőt vesztőhelyen százakat kivégezni, kik teljes jólétben tán több mint félszázadi boldogságot élvezhetnének még, — és mely tragédiáktól számtalan krippe és lelenczházi jószívűség egy cseppet sem borzad vissza, sőt úgy látszik, mintha »híznék« ily *contemplatio* alatt: ugyan lehet-e az bűn, valakinek kínait megrövidíteni, ki végvonaglásban nyomorog, — mire azonban, mint én ismerem a *tartuff* speciést, a krippe és lelenczházi celebritások azon indoknál fogva, semmiért a világon nem állnának, mint hogy ily tény nyílt rebellio az istennek kormányzása ellen.

Hagyjuk el azonban e kérdésnek további feszegetését, legalább ez alkalommal, mert hiszen, mint már érintém és most egyenesen megvallom, én magam sem vagyok ebbeli nézetem helyességéről apodietice meggyőződve és e szerint igen átlátom, hogy mások egészen ellenkező véleményben lehetnek, és ezt méltánylani tudom.

S azért forduljunk egyenesen lelenczházak és krippék felé, — mert hiszen sok asszonyféle vagy igazi asszony reformator ily intézményekben látja legfőképp a nemzetek reorganisatioját, minthogy mindent logice kell elrendelni. és ekkép mivel az ember földi pályáját kivétel nélkül mint gyermek kezdi, — úgy szólván a »esőcsnél« kell kezdeni a dolgot.

És ez tökéletesen igaz, mert a legelső impressiók valóban varázsteliiek, úgy hogy tán legtöbb halandónak emberi kvalitása és életdivestíója némileg a dajkának szava, éneke és példaadása által határoztatik el, — mert vajmi csudálatos a legkisebb teremtésnek, mely még csak beszélni sem tud, *contempláló* és *concupiáló* tehetsége, miszerint úgy szólván már bőlesőben fejt ki sok kised

oly jellem árnyéklatot, melyen nem bámulhatni eléggé, s melyet azon tudósok, kik mindent explicálni tudnak, tüstént azon apa, szépapa és ükapa vérében keresik. melyhez képest a veréb csak veréb fiut tojhat, a sasnak ivadéka ellenben mindig szinte sas lesz.

Több évvel ezelőtt bizonyos házban egy ilyféle kis sas mulatta magát szopással. Apja azonban nem volt sas de egy humillimus birka. És fiát mégis sasnak declarálták, mert kimondhatlan gonosz volt és ezigány maquignon felfogása szerint a leggonoszabb, mi a világon csak létezik, mert úgy viselte magát mint a ló, mely harap, rug és vág. Ugyan mi lehet ennek oka, mert hiszen apja egy legyet sem bánt? És csak akkor lelték fel ezen különös rejtélynek kulcsát mikor a családi genealogia törzsökére le- vagy inkább felemelkedvén, azt találták, hogy a kis gonosznak eldődei közt nem egy kaczagányos és igen tevékeny kánya kísérté Árpádot primae invasionis alkalmával magyar földre és az előd nagy szépen osztogatta az ütleget, holott a titók, mint később tudomásra jutott, csak abban rejlett, hogy mind papa mind mama nem birta eltűnni a kis sasnak nyifogását s mindjárt távozott, ha ez megkezdte nótáját, és soha nem nyult bemenés végett az ajtó kilincsére, ha ilyféle énekben gyakorlta magát a kis sas. És ezen eljárást a dajka, kinek szeretője is volt, észre vette és midőn ezt várná, esipegetni kezdé a kis sast, s aztán később is midegyre esipte, úgy hogy háborítlan élvezheté szívesének látogatását, ámde ezen bánásmód következtében a jámbor kis birka természet szerint egy körmös kis sassá mérgeüstlt lassanként.

Azon intentio ellen, melyhez képest minden kis emberi lény, éltének már első pillanatiban, protectiot nyerjen, ha nincsenek is szülei, vagy ezek nem képesek azt fentartani — ilyes intentio ellen senkinek, kiben a szív dobogása egészen meg nem szűnt, nemcsak kifogása nem

lehet, de azt nem dicsérhetni és nem magasztalhatni eléggé.

Csakhogya kérdést tekintve is minden az alkalmazástól függ és ide is vajmi jól illik a latin tanács: »omnia cum grano salis!«

Van-e valami szükségesb e világon, mint víz? Levegőn kívül tán semmi. S mily hasznos, jótékony és mennyire ártatlan ezen szín, szag és ízlesség nélküli nedv-elem. — igazi isten áldás, — és mégis alig van valami irtóztatóbb a földön mint vízáradás és felbőszült tenger, mely annyi áldozatot kérlelhetlenül kíván meg. És a tűz! Vajon lehetünk-e ezen elem nélkül? Bizony alig, vagy csak vajmi nyomorultan és sokkal rosszabbul, mint bármely állat, — úgy hogy a tüzet is isten kimodhatlanul becses ajándékának kell elismernünk, — és mind e mellett mégis mennyi borzalmat fejt ki a tűz, ha korlátlan gyakorolhatja óriási erejét.

Az egész egyedül az alkalmazástól függ, úgy hogy semmi víz éppen annyira gyilkoló, mint az igen is sok víz; ugyszinte a tűznek is ezen két extrémje ha egyformán nem is, egyenesen meggyilkoló, mert szoros értelemszerint tűz nélkül bizonyos körülmények közt megállhatni, noha alkalmasint rosszabbul mint medve vagy elefánt, azért mint érintők a tűz feleslege éppen oly átok mint a tüznélküliség.

Bizonyos arabs mese legjobban illusztrálja e két elem jótékonyágát és átkát.

Két jó barát Elyseumban találkozik, de nem ám a bécsiben föld alatt, de az igaziban a föld fölött. »Hogy vagy, mit mivelsz?« stb. kérdések s válaszok közdivatú kieserélése után azt tudakolja egyik a másiktól, hogy mi okból jutott ide, mert hiszen még egyik sem éltes és különösen jó dolguk volt a földön.

Én most is élnék, így kezdi mondókáját az egyik, ha amyi számár víz nem volna a világon! Hogy hogy? Mert közel Franciaországhoz hajótörést szenvedtünk és én nem birtam a partig uszni és nyomorultan vízbe fuladtam és azért most itt vagyok. Hát te drága öcsém, mikép jutottál ide?

Különös és valóban nagyon füresa, így intónálja a most mondandóját a másik. Én mint tudod, Tumbuetu városába akartam utazni, és valami nagyszerű puszta közepén annyira kifogytunk a vízből, hogy azt felhasított tevéink hasában kellett keresnünk és miután az is elfogyott, én bizony kimagyarázhatlan nagy kínok közt szomjan haltam. Csak egy korsó víz és még most is élnék, és mert ilyest senki nem hozott, azért én is itt vagyok! – Nini! megint két ismerősünk! Hát az urakat mi hozta ide? Engem az a fene tűz, gőzhajón utazva, melynek katlana elpattant, kimondhatlan kínok közt egyenesen ide röpített. S az urnak meglátogatását, kinek orra úgy látszik megfagyott, ugyan mily kalandnak köszönhetjük? Én közel a polushoz, mert fáunk kifogyott és ekkép nem rakhatunk tüzet, bizony szépen esonttá fagytam.

És így dönti el csaknem minden földi dologban az igen is sok és a semmi, valamint a plus et minus, valaminek becsét és becsének gradusát, mint nem különben valaminek kártékonyságát és kártékonyságának nagyobb kisebb voltát.

»Mennyi szerenesétlen kisdéd veszik el és alig élt s már kimul, oly országokban, hol nincsenek lelenczházak, kriptek, kisdédovó intézetek és eféle az istennek bizonyosan különösen tetsző provisiok.« Így okoskodik idegrázó borzalommal sőt legnagyobb eliszonyodással, kivált ha a »vorwärzliche« Magyarországgra gondolkozik, hol ily inté-

zetek épen nem vagy csak vajmi gyéren léteztek, a philanthrop — és az asszonyi sereg, melynek mindig több szive mint veleje van, — és ez helyes, en nek ugy kell lenni, — esakhogy az asszony rendszerint nem képes oly dologról itélni, melynek eldöntésére férfúi ész szükséges; az asszonyi sereg meggyőződve, hogy valami igen okosat és felette meritoriust cselekszik, szenvedelemmel lépi meg azon pályát, melyet a 19. század philantropiát, civilisatiót és felvilágosodást lehelő szelleme péczez ki, kivált ha még missionarius is felemeli szavát és ezen themának kiezfírálásában abundál és tuláradoz. Hommét aztán tüstént felemelkedik egy krippe a másik után, s egy lelenczház felállítása követi a másikat — kendő, soiette, lepedő etc. a kisdetek szárítására, tisztítására mindenünnen összehalmoztatik, s nagyobb quantumban, quantum satis. S mily kimondhatlan öröm támad, ha valahol egy csak most szült pieziséget, mint Mozest a nádban a király leánya, ugy itt valami fő asszony detegál és általa meggazdagítja nemcsak a lelenczházat, de az egész emberiséget, mert hiszen »egy birkával« több van a világon. — azt látni és csak bámulni kell, mert leírni nem lehet.

És igaz, vajmi borzasztó arra gondolni: a vorwärzliche magyar időkben hány kis árva, ki alig esúszott a világba még be, mily szaporán esúszott abból ismét ki.

De ha más részről megint a felállított lelenczházak és krippek gyümölcseit analisáljuk: akkor szinte sok keserűt és sokkal keserűbbet kell nyelnünk, ugy hogy a jó intentio még nem absolválja az illető philanthrop sereg experimentumait.

Azt mondja ugyan nem egy imodár, hogy egyedül az intentio ponderáltatik és ekkép a jó intentio szentesít; másrésről bizonyos franczia példabeszéd pedig azt tartja: que l'enfer est peuple de bons intentions; Sokrates továbbá ugy okoskodik, miszerint nincs nagyobb bün, mint máso-

kat vezetni akarni ahoz való tulajdon nélkül stb. úgy hogy a jó szándéknak szentesítő voltát némileg kérdésbe lehet venni, ha az, t. i. a jó szándék, nincs eléggé istápolva kiművelt, gyakorlott és higgadt velő által.

Magyarországban azon időkben, melyet a mai kontratórok annyira tudnak becsmérteni, felette kevés lelencz teremtmény volt, s ha találkozott ilyes, sorsa nem vala keserű.

Emlékezem, bizonyos reggel az ó-budai hajógyár szigetre indulék s ott azon újsággal lepettem meg, hogy egy egészséges tán néhány órai kis honpolgár volna valami csónakban kitéve. S így volt. S ugyan mi lett a kis szerencsétlennek sorsa egy oly barbár tartományban, hol még csak lelenczházak sem voltak? El lehet gondolni, a szegény elveszett, vagy tán a Dnába hajították! Ugy-e? Épen nem, hanem sorsa az lőn, mihez képest vagy 4, 5 ménage közt szinte harez támadt: vajon ki venné át, mi úgy végződött, hogy kettős, saját és az akkori ó-budai praefectus, intercessiónk következtében egy gyermektelen, egyébként jó birtokú házaspár tiszteltetett meg elsőséggel és e szerint atyját és anyját ebben lelta a kis lelencz, — kinek dolga hihetőleg épen oly jól folyt, sőt tán egy kissé jobban, mint azon lelenczeknek sorsa, kik »dutzend« számban rakatnak le az eféle gyarmatokban.

Sok más helyütt tudom ily esetnek ismétlését, kivált Magyarország sík tájain, mi igen könnyen magyarázható; legelsőbben is mert ott a népesedés gyér és e fölött ivadékkal egy-egy család rendszerint nincs oly nagy számban megáldva, mint a tengeri nyúl vagy a szomszéd, sőt felette sok gyermektelen család is van, úgy hogy ily körülmények közt oly féle kis contraband, mely a papnak engedelme és passus nélkül kezdi meg földi utazását, nem ritkán és vajmi könnyen talál jó szívű gyámolyokra, kik

mint isten ajándékát készséggel sőt örömmel befogadják gyermekül.

S azon kisedeknek, melyek ily gyámolt nem talál-
nak, ugyan mi azoknak sorsa? Azokat bizony az isten
magához veszi. Quelle horreur!

S igaz, ez vajmi siralmas eset, mert ki tudja, nem
mul e ki így minden provisio nélkül számtalan kis
lelenez, kiből okvetlen valami kitűnő genie, Newton,
Goethe, statusminister vagy eféle magasság vált volna!
És ez igen meglehet, nem tagadhatni, de épen nem pro-
babilis. S pedig, mert nemesak a probabilitások taná
mutat ellenkezőt, de ezt az élő factum minden ellenvéle-
ményt ledorongolva oly kétségbevehetlenül bizonyítja,
a minthogy a napnak és holdnak létét sem meri tagadni
senki!

S ugyanis mit veszünk észre azon lelenezlőzi emberi
gyümölcsökben, melyek érettségre kezdenek fordulni?
Newton, Goethe, Sully-féle symptomákat? Épen bizony!
De hát mit veszünk észre, sőt mit látunk teljes világban?
Sziute minden kivétel nélkül valami rnt, minden kigon-
dolható nyavalyákkal megrakott, vajmi szerencsétlen
emberi collectiot, mely bizonyosan legnagyobb undoro-
dást okozna, ha nem volna oly annyira szárazkodásra
méltó, s melynek nem egy exemplárja, ha egyszer meg-
tudja, hogy »fattyu«, kinek sem hazája, sem atyja, de
még csak neve sincs, és ki a sok asszony és férfin dajka
közt egy kissé »gondolkozni« is bátorodik, kétségtelenül
átkozni fogja azon majomszeretetet, melyhez képest őt ily
átkozott existentiára felápolták, holott mint kised, ha a
természet provisionak hagyják át, néhány napos korában
minden fájdalom nélkül szenderedett volna el. Honnét az-
tán nem szeretet, nem háladat, de egyedül gyűlölet és boszu
inspirálja gondolatait, tetteit, ha erős; vagy akaratlan

kutyához illő hizelgés és hűség saturálja minden csep vérért és nedvét, ha gyenge.

S vizsgáljuk a dolgot moralitás tekintetében.

Nincs ember, ki minden tétova és habozás nélkül valami rosszat követne el, de ily tettre csak akkor lesz hajlandó, ha a rossz szellem legyőzte benne a jót.

Az élet tavasz korában, mikor felébred a más nem-hezi vonzalom és az néha oly nagy indulatra lobban, mikép egy kis szőr többet húz mint 6 ökör, és e szerint a probabilitás arra mutat, hogy kettőből alkalmasint három lesz: számtalan egyénnek nincs módja vallásos és törvényes unioba lépni, és ekkép azon tétovába és belső habzásba esik, vajon tiltott utra lépjen-e vagy magát legyőzze. Ki ilyféle tagadhatlanul vajmi keserves dilemmába állítva, tisztán látná, mennyi és mily sok nemű fájdalomnak leszen ő szerzője, ha indulatának enged: bizonyosan legyőzné magát. Miután azonban vak az ember, sőt tán igen is szemes, ha egy délezeg asszonyi lény áll előtte, kivált ha az nem visel magán irgalmatlansági symptomát, s egyéb-iránt helyes a szándék, de vajmi gyenge a hus, többet-kevesebbet ilyféle interlocutio támad a baja ittasban. Ha én ezt a leányt, mely hozzám szinte vonzódik, elejtem, kimondhatlan szerencsétlenné teszem őt, kivált ha teherbe esik. Itt lelenczlázak nincsenek és ki tudja, akad-e valami jótevő, ki felvenné a kisdedit. S akkor az elvesznék, mi rá nézve ugyan nem volna baj, mert sokkal jobb korán, mikor az ember még semmit sem érez, kihalni, mint szenvedve hosszú időket élni; de a szegény anya, mi lesz abból! S meglehet, hogy ily körülmények közt és ily nézettel a jobb szellem győz. — S most vigyük ezen épen lefestett egyént az apostoli császári residentia falai közé, hol a philosophia útjé fel lakhelyét. S képzeljük ezen egyént épen oly jó szívűnek s oly gyengéd lelkiismeretűnek Bécsben, mint volt ő például Karcagon, és tegyük fel továbbá

azt is, hogy bolondul belé szeret egy szőke osztrák leányba, kinek a természet minden oldalról vajmi domborúan kiadta illetékét, s hogy ezen leányzó az általánosan Bécsben felvett tempo szerint nem különösen »difficile«. Ugyan nem nyul-e a karczagi hozzá, kérdem, ha belsőjében ilyféle philosophia által szinte provocált raciocinium támad. »Ugyan miért ne kóstolhám meg ezen piros paradicsomi almát? Hiszen mi baja lehet? Ha nem esik teherbe, annál jobb, mert akkor minden kellemetlen interjectio nélkül egyre kóstolgathatjuk egymást, ha pedig legrosszabb esetben »O du liber Benedik, der Mensch wird dick, etc.« akkor mit bánom én és mit bánhatja a kiseded mamája is, mert hiszen van lelenezház akárannyi s nemesak grófi, hercegi, de még sokkal magasb »pecsét« és protectio alatt, úgy hogy ki tudja, még nagy és a sok generositás következtében, melynek ő objectuma, még vajmi gazdag úr is vállalhat fiamból, ki aztán minket öregségünkben tán fel is segíthet.« És azért éljen a philosophia, mely vagy inkább ki annyi ártatlan kis mulatságnak szerzője és e fölött mint Deucalion és Pyrrha egy szebb és dicsőbb nemzetségnek teremője az egész emberiség kimondhatlan előmenetelére.

És ha a karczagi a puszta iskolákba (iskolákban?) véletlenül Adam Schmidtnak nevét és dicséretét is hallotta, miszerint ezen status gazdász a munkának elosztására állítja a nemzeti tehetségnek pondusát, nem fogja-e ő, mert ezen iskolában erősen proficiált, saját sphaerájában Ádám urnak ebbeli theoriáját az által utánozni akarni, mihez képest majd lesz gondja, hogy a gyermek ki ne fogyjon, mert ő megcsinálja, míg a főasszony nem tud kifáradni azoknak kellő megszoptatási, felnevelési és hasznos polgárokká varázsló anyai műtételében, — minek következtében aztán jól forog a status machinának legalább egyik karikája.

Úgyhogy mindent mindenbe véve, ha a nemzetek s általán véve az emberiség purificatiója és mindinkább ki-képzése és nemesítése, testileg úgy mint lelkileg, nem valami badar és észkífcizamlott theoria, de józan kormány-nak nem lehet magasztosb tendentiája, mint szorosan ezen theoria és systema szerint eslekedni: akkor bátran ki-mondhatjuk, miszerint lelenczház és krippe nemcsak egy baktát nem ér, sőt hogy alig van valami, sőt semmi sincs, mi az általános moralitást annyira megrontaná és betű szerint egész nemzeteket annyira inficiálna, mint ilyféle intézvények, melyeknek felállításában váltig van »sziv«, megengedjük, de szinte oly nagy mértékben hiányzik a velő, mit megint nekünk kell megengedni.

Volna csak egy szál karczagi, ki ezen intézeteket ember hussal ellátná, ám akkor meg lehetne nyugodni, mert hiszen egy fa nem erdő; hanem mintán Bécsnek sok de igen sok lakosa azon dolce far niente és gondolkozni nem tudó vagy nem merő typusa szerint, mely ezen eldorádót jellemzi, kimondhatlan nagy hajlama van ezen Adam Schmidt-féle munkában legtevékenyebb részt venni, s ez ellen az asszonyi nemnek sincs nagy kifogása, mert hiszen legroszabb vagy inkább »legvastagabb« esetben az is assecurálva van s így consensusa nem kétséges — ésekkép nincs egy szál fáról, de valóban egy »urwuchsig-féle« nagy erdőről szó: valóban méltán attól lehetne tartani, hogy maholnap egy gelyvával megrakott, kelés teli trottel féle majmot alig felül muló ember species fogná elárasz-tani e cifra nyomorságú vidéket, ha t. i. célirányosab-ban s nagyobb hűséggel volnának kezelve azon intézetek. De az ország és a világ legnagyobb szerencséjére és hasz-nára oly balfogások történnék ezen gyarmatok körül s annyi a prévaricatio és lopás,— mert az asszonyi és férfiúi beamterek, kik ezen intézetek körül ügyködnek, inkább csak magokra tekintenek, mint a lelenczekre,— hogy

bizony s legnagyobb száma ezen illeít kis földi vendégeknek csakhamar ismét kihal és így a társaság, mely ebbeli gyermek »lieferungját« sub aegide aquilae bátran folytathatja, nem jutott még azon acmére, de ahhoz napról-napra erősen közelít, miszerint egy ilyféle emberi sepredektől tökéletesen elborítottassék és annak súlyát többé kiállni ne bírná, — jóllehet azon lelenez remanentiából, melyet a jó isten még nem vett magához, egy haszonvehető és hasznot hajtó felápoltra legalább tíz haszontalan teremtest kell számítani, ki a közönség zsirján él; — mely ezen kormány parancsolta gratiáért természet szerint szinte telisded teli van haladalmi érzelmekkel s szívesen fizet, míg győzi és nem exequálják.

Számtalan embernek kimondhatlan antipathiája van erőművek, gyárak és fabrikák ellen, mihez képest sok, egyébiránt elég eszes és tudós egyén, azokban egycuensen alvilági gyümölesöt gondol szemlélni, és szinte rá merne esküdni, hogy például a gőzöny sehogy sem lehet angyali inventio; és e szerint vajmi nagy satisfactioval tapsolja meg azon sok árnyéklatu anathema villámokat, melyekkel Jupiterként nem egy »jelenkori« missionär pattogatja hosszadalmas szónoklatiban a fabrikákat.

S ez vajon honan ered? Hol van ezen antipathiának legmélyebb gyökere? Mi ezen rejtélynek igazi kulcsa?

Semmi egyéb, hanem hogy a jámbor presbitáló, jámbor auditoriumával együtt lelkében sejtí, sőt egész testében érzi, hogy a gyár és fabrika, kivált ha szaporodik, és kinövéséi burjánzanak, nemesak nem szolgálhat az emberiség hasznára, sőt azt in ultima analysi a legnagyobb elaljadásba és nyomoruságba döntení kénytelen.

És ez tagadhatlanul tökéletesen talpra esett nézet. Csakhogy az így sejtő, így érző jámborok mindig a dolgok felületén maradván, egy cseppet sem tudnak distinguálni! Mert ha ezt tudnák, legtávolabbról sem declamálnának az erőművek ellen, sőt átlátván mily kimondhatlan isteni áldás azoknak feltalálása és progressiv javítása és terjesztése, nem szünnének meg azoknak használatát kiemelhető ékesszólásukhoz képest minden variatiookban recomendálni.

Az erőmű isteni áldás? Igen és pedig a lehető legnagyobb.

Ökör, ló nélkül ugyan tudná-e az ember mind azt végbe vinni, miben ő ma szabadon rendelkezhetik? Ugyan mikép szántana ezen most felhozott élő erőművek nélkül? És vajon hány napig kellene az utazónak mászni, ki például Irkutzkból Lissabonba jutni igyekszik, ha nem volna ló.

És ha támad valami, minnek ereje és tehetsége ezerszer felülmúlja az ökör és ló tehetségét, és ezen «valami» oly »izé«, mely soha ki nem fárad, melynek soha semmije sem fájt, s melynek abrakja nem szolgál élő lénynek eledeleül, melyet tehát nem kell kimélni, sőt melyet bátran még kinezni is szabad, úgy hogy ily bánásmód ellen még a legpityergőbb anti thierquälernek sem lehet szava, s mely »izé« erdőkben és föld alatt leli ebédjét s vacsoráját, ugyan kérdem, ha támad ilyes valami és az emberi kiállító erő és tehetség ezáltal valóban csodailag neveltetik, vajon lehet-e ily nagy áldásu találmány alvilági ivadék? És ha mégis az, s azon cathegóriában áll mint a paradicsomi alma, melyet csak elesé debatesünkra cultivált a mindenható nagy kertész: akkor az ökör és a ló is alvilági gyümölcs, minthogy kiállító tehetségében az ökör és a ló kicsiben csak az, mi a gözöny óriási szabásokban; —

sőt ha ez áll, akkor a szél, a tengeri dagály és apály, a folyók és zuhatagok esése, miket az ember mint kiállító erőket használ, szinte a tiltott gyümölcsök sorába süllyed; de ha mindez igaz, akkor még ásó, kapa is elátkozott szerszám, mert hiszen ezek is »supernaturaliter« nevelik az embernek tehetségét, honnét aztán ha sem gőzönyt, sem ökröt, sem a csermely folyását használni nem szabad, sőt ásót, kapát is félre kell lökni, akkor természetesen a »kőrmös gyermekek« emelkednek divatba, minthogy egyedül körömmel lesz szabad a földet vakargatni, turkál-gatni és minden másban is csak így lesz szabad a nagy mindenség feldicsőítéséhez járulni köröm szakadtáig!

Ki meggondolja, hogy gőzöny az idővel és térrel, miknek sem elejét sem végét nem tudja felfogni a gyarló ember,— úgy szólván megbirkózik, s mindegyikén mint más-sikán bámulandó diadalokat viv ki;— hogy nincs távolság alig van mélység, hová ne latna; s hogy ereje által az egész földi planeta számtalan mocsárinak, rengeteginek s homok undokságinak daczára igazi paradicsommá varáz-soltathatik: az nem fog a gőzönyben alvilági készítményt látni, — de éppen ellenkezőleg cherub szárnyesattogtatásnak fogja tulajdonítani annak feltalálását s mindinkább töké-letesítését.

És igaz, nem minden gyár-üldöző gyűlöli a gőzönyt mint gőzönyt, mert maga is jobban szeret gőzhajón ülni, mint lovak által húzott szegedi gályán vajoni mulatságosan töl-teni idejét, s maga is jobban szeret utazni gőzkocsin mint »vorspann«-tal, és most már maga sem tudja, e kettő közt melyik haladási methodus tulajdonkép a felvilági és me-lyik az alvilági, — de csak annyiban nem szenvedheti a gőzönyt, mennyiben az manufacturák és fabrikában hasz-nálva, annyi becsületes embernek megsemmisíti keresetét

és ekép betű szerint ellopja, elrabolja kenyérét. S im ez azon thema, melyet minden színezetben variálni a népeket felvilágosító missionärenek nem lankadnak.

Mely okoskodásban van némi igazság, nem tagadhatni, csakhogy a gőzöny, úgy mint minden materialis »javítás«, több kevesebb egyéneket kereseti állásukból bizony kérelmlhetlenül kilök. Így például a vasut kilök számtalan postilliont, megrövidíti a zabtermesztőket, kiknek zabját ezentul a kilökött posta-tátosok nem rágják többé, sőt egészen tönkre dönt nem egy koreszmárost kell-nerrel és hausknechtel együtt, a gőzhajó szinte ilyféle kegyetlenségeket szűl, és az előhozott sebzések és gyilkolások mellett hány furmányos átkozza azok létét és gombai szaporodását, s hány somogyi ember áldja vajmi czifrán el az egész világot, hogy most a sertések útban mint nagy urak szinte a gőz erejét élvezik, és nem tartanak, mint az előtt statiot a kupavidéki kukoricza-górék tövében. A hid ellen mindenütt kikelnek a révészek, csónakosok, stb. úgy hogy a legközönségesb javításnak sem lehet indulni, a nélkül, miszerint több vagy kevesebb egyén kereseti helyéből betű szerint ki ne riasztassék, ki ne taszítottassék.

Igen, és ez is oeconomiája a nagy természetnek, mely minden materialis javításnál bizonyos mennyiségű egyént »deplaciroz«, s lassanként kellőbb s jobb helyre állít. Így például a furmányost a vasut. Ez esetben azonban különös árnyéklattal. Mert vasut által, száma a furmányosnak nem csökken, sőt nevededik, csakhogy a hosszú, néha több hétig tartó fuhr szűnik meg, mely közt, mint a tapasztalás mutatja, kimondhatlan tág tér nyílik korhelységre és ennek következtében tönkre is dől számtalan családi élet, holott a szinte minden nap haza térhető fuhrmann, ki átszállított árukkal úgy szólván a vasutat táplálja, felesége és gyermekei közt élheti napjait, és ekkép ceteris

paribus minden lehetőség szerint jobb férj, jobb atya s virulóbb gazda fog lenni, mint azon hosszú uton fel és alá kelő, ki bakon lovai mögött ülve vagy koresmában a bor palaczk mellett ülve, koresmai fehér néppel enyelegve tölti a haza hasznára és isten dicsőségére legtöbb idejét s családjá közt csak úgy jelenik meg, mint ritka és rövid vendég.

S miután ezen »deplacirozás« rendszerint nem rögtöni, mert hiszen vasut nem támad máról holnapra, s például eleinte nem minden szerb disznó utazott gőzön, de része rendszeren felkereste a somogyi kukoriczát, a szemesnek és gondolkozónak mindig marad elég ideje más foglalatosságot választani és más térre lépni, midőn a »vak« — magyar philosophia szerint, mely így hangzik »szemesnek áll a világ, vaknak az alamizsna« — bizony koldus botra jut — és a status ember csak azzal vi-gasztalhatja magát, hogy míg néhány vak szenved, addig, ezen szemes jobban él, mint az előtt.

S így a gyárakban használt erőművek sem következtetnek egyebet, mint »deplacirozást«. Így például a a kapezakötésből sokan lettek a kötőgép által helyeikből lökve; számtalan takács veszté kereseti terét szinte erőmű által; így a posztócsináló hasonlóul ki lett zárva kenyeret szerző mesterségéből; — úgy hogy sok ember, néha a legszemesb is, legalább bizonyos időre, betű szerint a földönfutók szerencsétlen osztályába süllyedt.

A kérdés, e körülményeket tekintve, tehát csak a körül forog, hogy vajon erőművek által kevesedik-e az emberi kezeknek szüksége vagy nem? Mert ha valóban kevesedik és a deplacirozott egyén semmi tért nem talál, nem találhat, melyen szinte teremne kenyér: akkor bizvást le lehet rombolni az erőműveket és azon predikátornak, ki ily keresztényi tette felpiszkálja a közönséget, nem lehet elég rendet mellé akasztani.

Azonban mit mutat a tapasztalás vagy inkább a statisztikai kétszerkettő négy? Valóban azt, hogy az erőművek szaporodása által nemcsak nem csökken az emberi kezek szükségse, de ez annyira nő, mikép minél több valami országban az erőmű, annál keresettebb és drágább ott az emberi kéz. S pedig egyedül azon igen könnyen felfogható okból, miszerint valami országnak csak úgy lehet activ kereskedése, ha áruival tuláradoz; a kereskedésnek pedig az a következménye, hogy a fogyasztók számát mindegyre neveli. Így például kötött kapcát régi időkben csak királyok és főasszonyok viseltek, a többi sokaság pedig gyoles darabokba hajtá talpát, vagy mezitláb gyakorolta földi sétáját, — miszerint az abbeli fogyasztás akkor vajmi parányi volt; most ellenben némi országokban legalább alkalmasint az a kisebb szám, mely strimpflit nem hord, és nem az, mely ebbeli élvezettel váltig el van látva, úgyhogy ha az előtt néhány asszonyi egyéniség provideálhatta is a felette kis számu consummenseket, ha csak egy kissé szorgalmatosabban kötögetett, — ugy mai időben annyira terjedt az abbeli fogyasztás, miszerint számnélküli kötőgyár, melyekben ezer meg ezer egyéniség talál kenyeret, éjjel-nappali dolog után mégis alig győzi az ebbeli megkívánt quantumot kiállítani. Szinte így áll a dolog minden materialis emberi élvezet tekintetében. Vászon consumtio hajdanta és mai időkben. Mily óriási különbség! Zsebkendő -- ugyan kinek kezében volt ilyes — s vajon legtöbb nem használta-e egy vagy két, istentől ajándékba kapott ujját orrának felszabadítására! S sok oly Sardanapal találkozott-e, kinek több mint 6 zsebkendője lett volna! S üng és gatyá mily szerepet játszott? Azt, hogy sok vitéz bátran elmondhatta, mint unitarius, »nekem egy istenem, egy üngöm és egy gatyám van«, — sőt számtalan sógor még azt sem tudta tulajdonkép, »mi

a gatyá«, nem kis szám pedig, mint szürke barát, de csak üngöt sem viselt, stb.

S ha meggondoljuk, hogy az előtt csak felette kevesen élvezhették mindazon kis életjavakat, melyek annyira enyhítik az emberi sorsnak sokszor oly zordon voltát, és mely ezer kis kényelmek summája annyira könnyíti földi létét, sőt ezt némi virágokkal is fűzi körül, — a nagy szám mindebből azonban egészen ki volt tagadva, ki volt zárva, — most ellenben az, kinek aránylag csak kis birtoka van, szinte minden kincseit a világnak esaknem oly mértékben élvezheti, mint fejdelem. Ha ezt meggondoljuk, és azt is kellő méltányatra vesszük, hogy az emberiség ezen általános élvezhetést, melyből bizonyos pontig még a koldus sincs kirekesztve, leginkább gyároknak köszönheti, melyek felette sokat s aránylag igen olcsón ki tudnak állítani, akkor ugyan mily benyomást tesz ránk kénytelenül mindazon handabanda, melylyel ilyféle status oeconomicai kérdéseket bonczolgatván, nem egy missionár traktálgatja jámbor auditoriumát szép ostobán?

A vagyonosb ugyan az előtt is körülbelől szintugy részesülhetett nagyobb materialis javakban, mint király, mert ha a király száz kastélylyal, száz teremmel, száz ágygyal is disponál, azért e tekintetben még sem igen áll tágasb élvezeti téren, mint az, kinek csak egy ágya, egy tereme, egy háza van, mert hiszen a király sem alhatik több ágyban mint egyben, a száz terem sem melegebb, sem hűsebb mint az egy szoba, a kis ház szinte ugy kitiltja a záport és szélvészt, mint a legpompásb fejedelmi lak. A király sem ehetik sem ihatik 24 órában többet és sokkal jobb izüt, mint a magát meglehetősen biró. A király sem viselhet télen több bundát, etc. Igen, de miután ki vannak elégítve az emberi testnek fő kellékei, ha t. i. tápláléka, födele és ruhája van, vajon nem terjed-e vágya ezer kis kényelmek után, melyek szorosan véve ugyan

nem szükségesek, melyek azonban tagadhatlanul úgy állítják szebb színben az emberi életet, valamint virágok is vajmi bájolólag felékesítik a mezőt, és mely kényelmek nélkül el lehet ugyan a böles, ámde épen azért mert böles, azokat szükség nélkül otrombául el nem gázolja, de hálaadattal élvezzi s tehetsége szerint másokkal is élvezteti.

S menjünk bármely egy kissé esinosb házba s vajon mit fogunk abban fellelni, konyha, ebédlő szerekben, bu-tor, üveg, fehér ruha, lámpa neműekben — szinte in infi-nitum — valóban mindazt s pedig alkalmasint jobb qua-litásban s jobb izléssel készítve, mikkel 80 évvel ezelőtt, mint valami különös raritás, például boldog emlékezetű Mária Theresia palotája volt ellátva és kitündöklőve. És pedig nem egy, nem két polgári Tusculanumban fogjuk ezen jótévő luxust tapasztalni, jótévő luxust, mondom, mert annyi embernek dolgot és ekkép kenyeret ad, de akár-hány egy kissé jobbféle lakban leszünk kénytelenek elis-merni az erőművek és gyárok hasznát, mert hiszen annak legnagyobb része, mit látunk és bámulunk, nem egyéb, mint gyümölese valami erőműnek, mely az emberi tehet-séget emelé. S a valódi böles a helyett, hogy ilykor, mint nem egy dogmaticus rigorista cselekszik, ki ily veszedel-mes symptomák után a világ elbuktát sejdítván sjósolván, keserű képpel és dorgáló hangulattal legott elfordul, a valódi böles ily jelenetek alkalmával inkább tuláradoz örömtől és nem adhat elég hálát a nagy alkotónak, hogy erőművek és gyárok által, melyeket inspirált, azon pri-villegiumot kegyesen cassálni méltóztatott, melyhez képest midőn azelőtt aránylag csak kevés számú gazdag része-sülhetett az életnek mindazon számtalan kényelmiben, mik az emberi létet annyira szebbítik s miket a jelenkori gyárérő oly mennyiségben s aránylag olcsón elővarázsol, miszerint azokat mai időkben bizonyos pontig ezer meg ezer szegény legény is bátran élvezheti.

S hát ugyan hol lappang a gyárok árnyék vagy inkább szégyen oldala, la partie honteuse, mely nem egy becsületes embert szünetlen aggodásban tart s nem egy jélszívű, de nem legtisztább velejű szent szónokot és néptanítót inspirál s annyira felhevít, miszerint azok ellen a legviolensebb anathemákat szórni meg nem szűnik.

Korántsem ott, hol azt rend szerint keresik, mert az emberi tehetségnek nevelését, történjék az aztán állat, szél, zuhatag, gőz vagy bármily más »természetes factor« ereje által, valami rosznak, sőt egyenesen valami pokolbeli ivadéknak tartani és declarálni oly absurdum, mely félig okos ember átellenében minden megezáfolástól dispensál, oly egyén pedig, ki még félig sem okos, nem egyéb mint szerecsen, kit nem moshatni fehérre.

A gyáraknak szégyen oldala az, hogy mint a tapasztalás bizonyítja, a gyártelepvények kevés kivétellel mindenütt oly nagyszerű buja erkölestelenséget fejtenek ki és ennek következtében egy oly infamis fattyú esőselék fajjal, melyet szánni kell, de nem gyűlölni lehetetlen, árasztják és rutítják el a szép világot, hogy valóban mindent mindenbe véve, még kérdés, »szabad s józan-e« ily kimondhatlan drága áron mindazon élvezeteket megvásárlani, melyeket a gyártás szinte mindenkire nézve oly plausibilissé tesz?

Soha nem felejtettem el azon napot, mikor annyi évvel ezelőtt legelőször meglátogattam Birminghamot és ezen város környékét, hol mint eléggé ismeretes, felette sok gyár van egymásra halmozva. Oda érkeztemkor lágy téli idő volt, és a természeti köd, mely Angliában nem ritka, valamint a kimondhatlan mennyiségű kőszénfüst, mely ott szinte nem raritás, oly vastag sötétségbe sülyeszték az egész vidéket, miszerint valóban szinte sötétebb-

nek látszott a nappali időszak, mint az éjjeli, mert az egészen elburkolt nap lenyugta után mindenünnen oly nagy számban égbe emelkedtek a gőzkatlani lángok, hogy az egész táj valami kimondhatlan nagyszerű illuminatio képét viselte, mely — mint mi azt képezelhetjük — tökéletesen beillett volna egy alvilági ünnepélynek. Rám nézve ezen látvány kimondhatlan kellemetlen benyomást tett, és akaratlanul kérdezgetém magamat: »vajon ily nagyszerű vulkánféle officinából kerülhet-e valami ki, minek az emberiségre nézve igazi és nem mesterkélt haszna lehetne?«

Később, mikor kivált némi gyárakban szorosan egybe saráglyázva nem minden napi ember sokadalmat voltam kénytelen szemlélni és ez nagyban nekem úgy mutatkozott, mint nap-mikroszkop által felleplezett érett sajt, mely nem egyébb mint compact massa féreg, akkor még jobban kezdettem kételkedni azon, hogy ilyféle műhelyből boldogság áradhasson az emberiségre. És ha valaki, bizony én voltam az, ki szívből gyűlölte az erőművet minden gőzönyökkel együtt, kivált ha valami világos éghajlatban láttam, e szomoru képhez hasonlítva, mily igazi paradicsomi életet él a szántóvető, kinek erőművei oly primitívszerűek.

Csakhamar azonban egészen más színben láttam a dolgot s pedig mindazon okoknál fogva, melyeket bőven, és azt hiszem »meggyőzőleg« legközelebbiről elősoroltam.

De egy tulságból a másikba esvén, szenvedelemre, mint annyiaknál, kik á tout prix és mindenütt szeretnének látni fabrikákat és ezen cirkalom szerint méregetik a nemzetek culturái gradusát, soha nem magasodott, soha nem fajult gyárakat helybenhagyó vonzalmam, s pedig, mert midőn örültem mindazon élvezeten, melyet a gyári tehetőség az emberiségre áraszt, vajmi kinosan voltam viszont kénytelen búsulni azon elaljasodott ember species tanu-

sításán, mely mint gyári kinövés elborítja, elfattyúsítja a világot.

Ki ezen kinövéseket látta és mindazon nyomort és valóban sodomai elfajulást kellő fontolóra veszi, mely gyártelepvényeket, többet-kevesebbet eddig legalább, mindenütt elkerülhetlenül kísér, az nem lehet fabrikai z e l o t a, sőt ha csak egy kissé függetlenebb és büszkébb hangulatú, és nem »élvezet és comfort« emberi létének legfőbb célja: az inkább gyárok ellen mint gyárok felé fog gravitálni, mert akárki mit mond, bizonyosan sokkal boldogabb és isten előtt kedvesebb azon ország, hol épen nincs gyár, mint az, a hol a lakosok nagy része, midőn úgy szólván maga sem egyéb mint gyár-fattyú, egész életét kőszénfüst közt, földél alatt egyben saráglyázva, tölteni kénytelen és egész öröme buja-szenv és pálinka hörpögetés.

Ámde itt is, mint szinte mindenütt és mindenben, egyedül az alkalmazás dönti el a dolgot jobbra vagy balra. Ugy hogy a fennforgó themát tekintve, ha az alkalmazás okszerinti, helyes és nem nélkülözi a granum salis kellő mennyiségét, gyárok csudailag előmozdíthatják a nemzetek valódi felvirágzását, mert hiszen míg felette sok hasznost teremtenek, épen nem szükség, hogy mindazon szégyen oldalokat és kinövéseket is kifejtsék, melyek kivált Britanniának legtöbb gyártelepvényét oly szomorú valóságban kísérik.

A kérdés itt tehát az, vajon lehet-e biztosítani a gyártás előnyeit a nélkül, hogy egyúttal mindazon roszt is kelljen szenvednie mely e kútfőből kiforr?

Mire én tökéletes meggyőződéseim szerint ekép válaszolok. Ezen eddigelé még szinte mindenütt sötétben lapangó problémát feloldani kimondhatlan nehéz, de nem lehetetlen.

Régi országokban, hol már el van szóva a dolog, ez

szinte lehetetlen. Itt csak kezdők járhatnak el sikerrel, kik más nemzetek tapasztalásit és aberratióit kincselték fel, mi őket követésre vagy kerülésre inti s kik ily intések iránt nem süketek.

Már mikép s mi módon lehet és kell ezt eszközölni? Ez vajmi szövevényes pensum, melyet tán más alkalommal veendek fel, mert most igen is félre vezetne fontolgatásom fő tárgyától!

A lakosok testi és lelki szebbítése, im ez és csak ez lehet a kormányoknak legfőbb feladata. Minden mellékes tekintet a főcél által háttérbe szoríttatik. És ha ez igaz, — és én ezt tökéletesen igaznak tartom, — jól lehet tán egy országlás sincs, melynek programja bona fide és egyszerűen csak ez volna, ugyan mily színben jelenik meg mindazon sophisma, mely majd a jószívűség, majd az európai aequilibrium, majd a nemzeti méltóság és fény, majd a politikai szükség lárvája és maskarája alatt csúszik vajmi sok kormányi fogásokba és általános eljárásba? Valóban legnagyobb szánakozást gerjesztő színben jelenik mindez meg, — és ha gondolni lehetne, hogy nem felszíniség, előítélet és hibás felfogás, éretlen theoria és szenvedelmi vakság, de valami hidegvérű terv és szivtelen combinatio szüli mindazon balfogásokat, melyek a most felhozott főcélal egyenes ellentétben vannak: akkor a szánakozást és indulgentiát bizonyosan mélyen érzett, soha meg nem szűnő és egészen megérdemlett gyűlölet váltaná fel.

S vajon a gyárák, mint azok mostani időkben legtöbb helyütt kezeltetnek és kivált lelenczházak és kriptek, ugyan előmozdítják-e a lakosoknak testi és lelki szebbre fordulását? Mit lehetne erre önámítás és mások mystificatiója nélkül mondani? s különösen a lelenczházakat illetőleg?

Semmi egyebet, mint egy őszinte és töredezmes mea culpa! azok részéről kik ily nemzet inficionális intézkedések tanácsloái és szerzői; és kik ekkép nemzeteknek mást, mint elkövetett hibájuknak az általi reparációját, hogy tehetségüknek és erszényüknek ezentúl okosabb directiot adjanak.

Sokan, ha anyáskodó szenvedelmők daczára maguknak sem igen tetszenek a lelenczházi ember minták, és megvallani kénytelenek, hogy ilyféle pipimiczek által bizony nem igen közelít az emberi faj a belvederi Apollóhoz és mediesei Vénushoz, sőt több generatiokon keresztül alkalmasint valami majom féle speciesre sülyed, abban keresik a consolalo pótlékot, hogy az isten valaminem néz az orthografiára, de a szívre, ugy színte nem az embernek képére vagy pupjára tekint, de a lélek tisztaságára.

S igaz, nemesak isten előtt, de az emberi közvéleményben is kimondhatlan magasabban áll a legrútabb emberi egyén, kiben szép a lélek, mint az euberi testnek legfényesb példánya, kinek lelke csorbás.

Továbbá az is bizonyos, hogy számtalan vajmi csuf testű egyéniség van, ki igen jó ember, midőn sok szebbnél szebb egyéniség igazi semmirevaló.

Igen, de mind ez mit mutat? s vajon minek bebizonyítására szolgálhat talpra esett argumentumul?

Semmit nem bizonyít és azért nem is egyéb, mint új sophisma, mert a tökéletes, az ideál ember nemesak lelki-leg dicsó, de testileg is szép.

S mindent mindenbe véve, ha a nemzedék sem testi sem lelki eledelben nem szenved megrövidítést, többször igen mint nem, a szebb testben a lélek is szebb lesz, mint a hibás testben, mert egyedül a test és lélek közti harmonia által éri el a halandó földi létének legmagasb lépcsőjét, s pedig mert a testi szépség némileg a testi erőt és a

testi egészséget is feltételezi, és az erős és egészséges ember általán véve, noha itt is mint mindenütt vannak kivételek, lelkileg is szebb és jobb, mint a gyenge és nyavalygó.

Szép, erős és egészséges lakossal szaporítani a hazát ez mint érintők, — testre nézve, egy böles fejedelemnek fő hivatása, feladata, sőt legszorosab kötelessége; kötelessége, mondom, mert fejedelemnek, ki nem bitorló zsarnok, s ki éppen oly szorosan, sőt szorosabban áll isten és a jövő, nek ítélte alatt, mint bármily porba gázolt halandó, nemcsak fényes jogai, de szigorú kötelességei is vannak.

És ezt lelenezházak és krippék nemcsak nem eszközlik, sőt éppen ellenkezőt fejtnek ki a lakosok testére nézve, kivált jövő generációkat tekintve, tehát nemcsak nem hasznosak, de egyenesen kárteliek.

Pótlékul azonban tán a lélek szebbítésére szolgálnak?

Vajon általán véve lehető-e ez? S ugyan van-e sok lelenez plánta, kiről porosz szójárás szerint azt lehetne mondani: isten-teli, gottvoll? Itt ott egy kivételes ráritás tán találkozhatik, ki teli van istennel, de a nagyobb rész, midőn minden bizonynyal telisded teli van mirigygyel, serofulussal, szüleitől végrendeletileg ajándékba kapott romlott vérrel; legtávolabbról sem repraesentálja istent a földön, és a »gottvoll« bizonyosan ennyit akar jelenteni, de csak annyiban van teli istennel, mint minden nyomorult emberi lény, ki vagy kajánságból, vagy véletlen vagy mások szívessége, de köszönetet nem érdemlő szívessége következtében, légkisebb saját hibája nélkül nyomorúságba süllyedt és ekkép isten irgalmára bizonyos és különös számot tarthat.

S vajon erényt keresnek-e az emberek általán véve hibás, rút, nyavalygó testben? Ezen szó »erény«, mely nem egyéb mint az erőnek purificált s lelkesített értelme, ezen szó maga nem állítja-e tökéletes világosságba azt,

hogy az erény általán véve nem üti fel lakhelyét gyenge nyavalygó testben.

S mi a testnek szépségét illeti, ugyan homán van az, hogy nemesak a pogány, de minden vallású, így az ember szeretettől tuláradozó keresztény is, legszebb emberi formákba ruházza istenét, s hogy Phidiástól s Rapháeltől kezdve, le a legüggyetlenebb kőfaragóig s mázolóig, tehetsége szerint legkisebb kivétel nélkül mindegyik azon töri eszt és kiállító erejét, miszerint a képzelhetőleg legmagasb s legtündöklőbb lelki tisztaságot, a lehető legszebb testalkotás által, mennyire azt utánozni bírja, legalább: »gyaníttassa.«

Miért képzeljük és festjük Krisztust különösen szép embernek képében? Mert oly kimondhatlan szép lelket, mint volt az övé, nem tudunk gyanítani rút, hibás testben. S Krisztus szépségét miért nem képzelhetjük és miért nem festjük, mint egészségtől pezsgő gladiatort vagy athletát? Mert minden csepp vérünkben nyilván érezzük, hogy Krisztusban nem a testi erő és nem a testi egészség volt a fő tényező, és a legbecsesb kincs, de ennél valami az istenhez sokkal közelebb járó: lelki tisztaság és egelbe emelkedő tündöklés.

És Raphael ugyan mi okból áll oly eddig el nem ért magasságban minden festő fölött? Mert azon boldog aszszonyt, melyben mi a lelki tisztaságnak és erkölesi szepölötlenségnek ideálját képzeljük, oly különösen szép és isteni jóságtól elbájolt arcvonásokban tudta vászonra varázsolni.

És ha a lelenczházi bölesek és bölesnök kik legyenek bár a legfejesebbek, legmakaesabbak, nem tagadhatják azon minden ellenvéleményt lecséplő factumot, mihez képest a lelenczházi készítmények sem testi- sem lelkileg nem szebbítik és nem javítják a világot, ugyan mit fognak mondani, vagy legalább »veséik redőiben« érezni.

ha egyszer szemök megújílik és tisztán látni lesznek kénytelenek, mily tárt kaput nyitottak a legállatibb erköcs-telenségnek, s mily irtóztatókép mozdították elő mindazon bűnöket, melyeknek büdössége s rothadt bűze ellentálatlan az egekbe száll!

Ha egyéb nem, tán azon reflexio csak mégis támad bennök, hogy a szivnek sugarlása még nem elég a státus machinának elrendezési és forgatási műtételében, de ahhoz higgadt és böles fő is kell; mi ha szinte hibázik és még jó sziv sem engeszteli az isteni hatalmakat, akkor föld-indulás, vizár, döghalál igazi élvezet azon nyomorhoz képest, mint a milyent egy sziv és fő nélküli kormány fejt ki, és Attila korbácsa aránylag nem fáj, és a tatár sáskai pusztítás egybe hasonlítva kiesi baj, — mert a legdühösb elementaris bajokból csakhamar kiemelkedik az emberi faj és azon sebekből is aránylag kevés idő alatt kigyógyul, melyeket háboru vagy invasio ütött, — midőn egy fő- és kivált sziv nélküli kormány, mely a legalitásnak bitor maskaráját ölti ügyes tartuffe fogással magára, s mely egész tudományát Machiavel officinájában szedte fel, s melynek ereje kirekesztőleg zsoldosainak és bakóinak számában alapul, oly átok, melyet a nemzet csak akkor fog boszuvágy nélkül eltűrni és elviselni, mikor utolsó csepp vérért lecsapolták

Hány főasszony merülne magyarázhatlan buba, ha tudná vagy legalább gyanítaná, hány buja csábító iszik magas felfogásu érzéssel egészségére, — ez pedig az idei nél »beim heurigen« bizonyosan sokszor történik, mert hiszen az idei jó, és a nép háladatos, — hogy a lelenczházi provisiók által a status-gazdászatan oly javítást méltóztatott introducálni, eine wahre Wechselwirtschaft, — melyhez képest bolond volna az ember, ha a toujours

perdrix unalmas systemája, szerint megházasodnék, vagy mindig csak asszonyi mezőt cultiválna, mikor a varietas delectat tana következtében, Joconde módja szerint, majd a szőkével, majd a barnával, majd a romanesque, majd a semeliante (sémillant) féle leánnyal lehet viribus unitis egy kis . . . vagy mariaget eljátszani, honnét aztán ha mindenünnen: »hoch, hoch, hoch, die Philosophie soll leben!« zeng az ember fülébe, ezen csudálkozni nem kell.

A lakosok testi és lelki szebbítését előmozdítani a fejedelemnek legfőbb hivatása és egyszersmind legszigorubb kötelessége. De nemesak fejedelmek vannak erre felhiva és lekötelezve, de kivétel nélkül minden ember.

Valamint nincs igazság tekintetében egyszerűbb és mégis kimerítőbb recipe, mint a »quod tibi non vis fieri« etc. isteni tana, ugy szinte nem létezik az általános emberi viseletre és minden napi eljárásra nézve egyszerűbb és mégis mindent magában foglaló regula, mint az, melyet felhoztam.

Mert az, ki semmit, de legkisebbet sem cselekszik felebarátjának testi vagy lelki megsértésére, ugyan kérdem, rossz ember-e az? Ha pedig ezen passiv szerepből kilép és semmit nem mulaszt el, sőt legnagyobb activitással minden tőle kitelhetőt legjobb esze és belátása szerint viszen végbe, mi embertársainak testi és lelki szebbítésére csak legtávolabbról is szolgálhatna, — akkor vajon az ilyféle egyén nem áll-e a jó emberek sorában? — és ha életének minden percében igen számos embernek szolgál így s pedig oly sikerrel, miszerint többen, soknak, tán egész generációknak valóban minden határon túl szebbíti testét, szebbíti lelkét, — ez esetben vajon kell-e Rómában még cerimonia, mely őt a szentek sine curájába iktassa?

Legelső emberi kötelesség tehát az, — ha ezen felállított regula nem profanus tan, — hogy senki senkinek testét és lelkét legalább ne sértse, ha e két részét az embernek szebbíteni és nemesíteni nem tudja vagy nem akarja.

És ha van valami, mi még azelőtt is jár, az egyenesen az, mert: »amor incipit ab ego«, hogy ezen emberi legfőbb, legszentebb kötelesség alkalmazását és gyakorlását mindenki saját maga drágálatos személyén kezdje.

Az »amor incipit ab ego«, közdivatu regulának applicatioját azonban, tudtomra legalább, nem igen szokták az emberek ily esetekben gyakorolni.

Ha e részről ívásról van szó, vagy valami osztályi subtilitás, végrendeleti magyarázat forog kérdésben, zsis-ros részvények adatnak ki, vagy ilyféle materialis dolog kerül szőnyegre: akkor mindenkinek vagy legalább igen soknak tüstént fülében zeng az »amor incipit. etc.«

És ez természetes, mert az ember mindennek fölött magát szereti. Mi nemcsak nem bűn, de ennek úgy kell lenni, mert isten irgalmáért, ugyan mit és kit szeressen az ember jobban és erősebben a nagy mindenségben, mint saját magát?

Senkit és semmit. S ki azt mondja: istent, mátkáját, gyermekét, felebarátját, hazáját vagy éppen királyi urát jobban és erősebben szereti mint magát: az vagy nem tudja, mit mesél, vagy egyenesen hazudik. Mert teszem, ha végítéletkor arról volna szó: »közületek egynek pokolba kell sülyedni, legyen az aztán a te istened, mátkád, gyermeked, felebarátod nemzeded, királyi parancsúrod vagy saját magad«, — ugyan van-e valaki, ki — mert magát nem szereti legjobban és legerősebben, — beállna ilyféle hosszú capitulationra valaki másért, sőt nem volna-e mindenki eféle alkalomkor tüstént kész az egész élő világot a tátongó mélységbe dönteni, esakhogy magának ne legyen baja? Bizonyosan!

Valakiért katonának beállni ingyen, valakiért huszonötöt kitartani, sőt valakiért meghalni, ezt elérhetni, mert ilyes tettekre könnyen felhevíthet bor, szenvedelem, hiúság, hirsomj, jutalmi remény, phanatizmus, etc., de ha szorosan úgy áll a dolog, hogy vajon ki legyen kettőtök közt »boldog«, akkor mindenki saját magát fogja, bármit is pletykázott az előtt, mindenek előtt recommendálni. És aztán ez az igazi »szeretetnek« próbaköve.

Szeretet dolgában, — mit nem szabad szerelem érzetével egybe zavarni, — az a különös, hogy valaminthegy ember a másikhoz vajmi sokszor nem igazi, de egyedül majom szeretettel viseltetik, mely ennek éppen nem használ, de felette nagyon árt: úgy az ember általán véve — és e tekintetben igen kevés kivétel van, — rendszerint maga magát éppen nem szereti igazán, de csak majomként.

Honnét aztán természet szerint az »egoismus«, minden distinctio nélkül, legalacsonyabb emberi kvalitásnak hirdettetik.

Az ember éppen nem eselekszik mint egoista, ha katoná mé nagéban kiveszi saját ebéd illetékét és nem tűri, hogy azt pajtása nyelje el orra előtt; szinte nem teszen mint egoista, ha magát osztályi vagy végrendeleti dologban megcsaltni nem engedi; vagy mert valami zsiros vállalatban illő részt veszen; hanem egyedül az által nyomja az egoismus bélyegét saját magára, ha mások megrövidítésével kapja el a legizletesb darabokat; ha osztály vagy végrendelet alkalmával mások megcsorbításával hízalja magát; ha kincseket teremto vállalatokból másokat, kirekeszt, — szóval: ha csak maga s egyedül maga akarja élvezni a világot és élire verni a pénzt.

Ámde kérdem, ki így eselekszik, ugyan szereti-e igazán magát? Bizonyosan nem, hanem csak mint majom. Mert ily éhes fogások által mindent mindenben véve, magának bizonyosan sokkal többet árt, mint a mennyit hasz-

nálna, minthogy ilyféle eljárások, melyek többet kevesebbet mindig kigyót szállítanak és hagynak az ember öntudatában, lelkiismeretében, csak egy oly névszerinti boldogságot képesek elővarázsolni, melyet a világ tán bámul, és megirigyel, de az, kit illet, nemesak nem érez, sőt ha lehetne, vajmi szívesen szeretne magától lökni, vagy legalább felejtetni.

Hát ugyan ki az, ki nem majomként, de igazán szereti magát? Valóban nem más, mint azon egyén, ki soha sem testét sem lelkét nem sérti, — midőn azon böles még jobban és erősebben szereti magát, ki e mellett mindent el is követ, mi testének és lelkének szebbítésére és nemesítésére szolgálhat.

Mert vajon minden illusio nélkül mily nagyobb kincset szerezhet az ember magának, mint egészséget és lelkiismeretének helybenhagyó dicsérő voltát. Ennél becsesebb kincs a világon nincs, hol minden mulandó s hol még a legpezsgőbb egészség is végre megtörik s egyedül a lelkiismeret kíséri a földi lakost más világba.

Mily kimondhatlan sokat fejez is elhez képest ki azon magyar tanács mondás: »becsüld meg magad«. Mert hiszen ki igazán megbecsüli magát, azaz személyét, mely testből és lélekből áll, az nemesak meg nem sértendi magát, de kettős individualitását tekintve, mind testét mind lelkét tehetsége szerint szebbíteni is fogja.

Ezen tant kimondani: »Ne sértsed testedet és aunal kevesebbé lelkedet, sőt szebbítsed és nemesítsed egyikét mint másikat«, — igen igen könnyű. Valamint ezen tanuak helyességét átlátni és bona fide elismerni sem nehéz feladat.

Mi azonban ezen tannak alkalmazását és az az azzal

egybe hangzó eljárást illeti, az annál súlyosb feladat, és valóban oly problema, mely még eddigelé feloldva éppen nincs.

IV. Henrik mint jó és okos király fénylik a multban minek bebizonyítására, legalább mi jószívűségét illeti, számtalanszor felhordják azon atyáskodó fohászát, melyhez képest minden francziának fazekában naponként egy-egy esirkét vagy kappant ohajtott látni.

És igaz, ezen ohajtás szívének legnagyobb dícséretére szolgál, esakhogy »ohajtáson« eddigelé még senki jól nem lakott, és igen erősen még senki meg nem hizott, — miszerint a nép, s lehet mondani minden nép noha igen tudja becsülni a jó szívet, mi minden emberiben *conditio sine qua non*, sokkal magasabbra becsüli azon egyént, ha nem is fejedelem, ki ily szép ohajtás mellett vagy helyett, közbenjárása vagy tanácsa által belé is tudja tenni fazekába azon esirkét vagy kappant, melyen aztán igazán jól lakhatik és kellőleg kikizhatik.

A jó akarat, ha nem hiú fúrfang, és valóban több mint azon sokszor hallott *wir werden schon machen* nó-tája, azonban *implicite* magában foglal bizonyos ígéretet, melyhez képest például IV. Henrik, ki mint tudjuk, őszinte és nemes lovag jellemű volt, bizonyosan mindent el is követett, mihez képes. a esirkék és kappanok nemesak in *effigie*, de valósággal is felvigasztalják jobbágy fiainak szívét.

Sikerrel cselekedett-e ezen téma körül? Nem tudom. — hanem midőn egy ily atyai szavakban nyilvánított jó akaratot, ha pusztá ohajtásnál nem is terjedett tovább, minden esetre mégis több háladatot érdemel, mintha még csak ily ohajtás sem nyilvánított volna; én általán véve bármily szép hangú ohajtást csak egy baktát érőnek sem tartok, ha az okosság, tudomány és erős akarat által nincs váltig istápolva!

Es így azon olajtás, sőt a legforróbb ima: —bár szebbülne az emberi faj mind testi mind lelkileg, nem ér legkisebbet is, ha ezen olajtás csupa áhítatosság és egekbe küldött fohász marad.

Hogy ezen dicső feladatnak sikere legyen, *tenni kell. És pedig mindenek előtt mind azon balfogások elhagyásában, melyek ezen főfeladattal ellentétben vannak és aztán mind annak előmozdításában, mi e főfeladatot elősegíti.

Minden időben voltak magasb felfogású egyéniségek, kik az emberiség szebbítését tüzték ki törekedésük fő tárgyául. Különösen jó sikerrel e tekintetben azonban nem igen működtek. S ugyanis mert egyoldalulag vagy a testnek vagy a léleknek kicsinosítására fordították legtöbb figyelmöket, holott e tekintetben egyedül a legnagyobb harmonia állítja az embert igazán talpára; főkép pedig azért nem volt fáradozásuknak nagy haszna, mivel minden egyénre nézve úgy szólván egy kaptára verték okoskodásuk teoriáját. Homét aztán a phisicunnot tekintve egy vagy más népnek több vagy kevesebb általános testi szépsége korántsem valami böles systemának eredménye, de jobbadán véletlen dolga, melyre egyedül körülmény és a játzsi természet negédje influált egy kissé; úgy mint bizonyos tájakon szebb és erősebb a medve, nagyobb és futóbb a nyul mint másutt, a nélkül hogy e tekintetben legkisebb emberi tény is a véletlennek és természeti kifejlésnek valami directiot adott volna.

Már mi az ember metaphisicai részét illeti, erre nézve a világ böleseinek nagyobb befolyása volt, ezt nem tagadhatni, — csak hogy itt megint vagy pusztá theoriák hajlászatában meríték ki tehetségüket, vagy egyedül practicai empiriára rakták systemájok sarkalatát. Mihez képest

ugy mint a nap ma sugárzik a világra, tanult, tudós és okos nemzetekre ágazik el az emberiség. A német például bizonyosan a legtudósabb de korántsem a legtanultabb és éppen nem a legokosabb, — a francia nem oly tudós, de tanultabb és okosabb mint a német, midőn az angol bizonyosan a legokosabb, de nem oly tudós, mint a pedantikus német és tán nem sokkal tanultabb mint a francia.

Állatoknál a szebbítés aránylag igen könnyű. Jóllehet állatoknál nem szabad összezavarni az individualis szépségnek ideálját, mi noha nem éppen különös mesterség, még sem minden nehézség nélküli minthogy minden állat szebbítési procedura előtt tisztán kell tudni, hogy azon állat, melynek szebbítésére törekedünk, vajon mily végezéltre tenyésztetik és neveltetik.

Igy például a disznót nem arra használjuk, mihez képest hátán a bécsi praterben producáljuk magunkat: a lovat ellenben nem arra, hogy az mint sült valami úri táblán paradírozzon.

A disznó továbbá éppen nem szép, ha madárhúsú és hízni sehogy sem akar, valamint a ló viszont igen rút teremtés, ha disznó kvalitásokban excellál!

Ugyhogya valamin az individualis állati szépségnek fogalma igen különböző és egyikben az igen szép, mi másikban különösen rút, és egy állat ezen czélra, a másik ellenben azon czélra használtatik, mely czélok, mint a disznó és ló példában láttuk, néha egészen diametráliter ellenkezők, maga magától következik és értetődik, hogy a disznót nem kell ugy nevelni mint a lovat.

Ámde 30. 40 év előtt ugyan volt-e sok mezei gazda az egész contiuenzen, ki nagy különbséget tett volna a disznó és lónevelés közt? Bizony alig. Mert az egész ne-

velési differentia körülbelől abban állott, hogy a disznónak nem adtak zabot, a lovat pedig nem kínálták meg moslékkal.

Sőt több helyeken például a lovat oly methodus szerint tenyésztették, mint Angliában a disznót, s e szerint mintha a producálendő ló valami különösen jó ízű peccsenyének egykori repraesentátiójára lett volna praedestinálva.

Anglia, hol az emberek általán véve igen okosak, mert teljes szabadsággal gondolkozhatnak és e szerint nagyon gyakorolják magokat mély gondolkozásban, Anglia az állattenyésztés ügye körül is megnyitotta az emberiség szemeit.

Ki gondolkozásban gyakorolja magát, — mely műtételre, hogy annak sikere legyen, a gyakorlás szint oly szükséges, mint akármely másban, — az igen sokat fog észrevenni, mi egész legio tudós előtt, noha sokat tanult és mindegyre tanul, vastag homályban lappang.

És így jutottak a gyakorlott gondolkozók azon természeti tényre, miszerint igen közeli rokonok egyesüléséből rendszerint oly product támad, melyben nem esont, nem in, de hús és zsír prevaleál.

Már miután ezen factum meg nem szűnő kísérletek következtében mindinkább a »bizonyosnak« sorába emelkedett, okvetlen arra intette az illetőket, hogy a lovat és disznót tán nem kellene egy kaptára vert methodus után egybe párosítani, mert hiszen a lóban esont és in a fő requisitum, midőn disznóban, mert sem esontja, sem ina nem igen jó ízű, a hús, szalonna és zsír képzí a fő kelléket.

Angliában ennél fogva lovakat, kivált melyek versenyzésre neveltetnek és melyeknek ceteris paribus nem lehet elég esontjok és inuk, nem tenyésztene belfajzás (Imnzucht) systema szerint. Es a tekintetben oly általános ezen nézet, sőt oly károsnak tartatik az ellenkező bánás-

mód, hogy nincs istállói kis újonez, ki ne kárhoztatná azon eljárást, mely ezen valóban »civitati donatum« regulával ellenkeznék.

Magam voltam ily esetben, hogy egy fiatal kanczám, mely másnap távozandó vala, még előbb egy hires ménlővel egybe házasítani kívánám. Tíz font volt a hágtási díj. És noha az angol igen szereti a pénzt, még sem mertek a ménlő körül forgolódók hallgatni, és azon észrevétellel leptek meg, hogy az érintett esődör kanczámnak legközelebbi nagybátyja és e szerint nem volna tanácsos őket egy harmadik lény kiállítására egybe párosítani.

Én ezen confidentialia által, mint mondám, igen megvalék lepetve, mert azon időben, mikor ez magát előadta, nekem patrio more ilyes tenyésztői titkokról legtávolabbi ideám sem volt. Az angol lovászokat pedig mi birta eféle sincerisálásra? Valóban nem egyéb, mint azon nemzeti angol köz opinio, mely erősen reprobálja azt, ha egy szégyen continentalis tudatlant, mint valék, és igen otrombául megcsalnak, quia sunt certi denique.

Számos évvel e kis eset után Mezőhegyesen üdvözlém a felkelő napot. S ugyan mit láttam ott? Többek közt azt is, hogy bizonyos »Nonius« francia normand esődör, ugy mint illo tempore az elázott boldog emlékeztető Loth, saját leányival tartott menyegzői ünnepélyt. És mikor ezen eljárásnak felette czélirányos voltát különösen megdicsérvén, ha t. i. nem jó lóval, de jó pelesenyével szándékolják megajándékozni az apostoli királyt, mert akkor egyedül a király volt apostoli és csak azóta lett a császár is azzá, az ember nem tudja mily Sylvester közbenjárása által, ugyan mivel esukták be szamat? Azon helyes argumentummal, hogy az angol ugy tehet, mint neki tesszik, midőn a világhírű . . . departement megint saját esze szerint cselekszik; homét aztán oly különös ló exemplá-

rok, mint a milyenek akkor a mezőhegyesi füvet rágták, sehol sem illusztrálták oly nagy számban a széles földet.

Lábesontjaik mindinkább kevesedtek és keskenyedtek, de annál nagyobbra nőtt fejök, és ezek közül sokan oly görög tudós profilt öltöttek magokra, hogy alkalmazsint Thales sem dicsekedhetett nagyobb bölcseséget áruló képpel, s kivált 4 testvérnek oly kitünő szép ábrázatja volt, mit az ostoba vulgus . . . csúfol, hogy négy ily főből egy kissé ügyesebb bognár minden faragás nélkül, csak összeillesztés által egy gyönyörű nagy kereket csinálhatott volna; több mint egy darab lóféle állat pedig oly annyira és oly ügyesen utánozta mindenben a mulyát, hogy a féligmeddig scrupulosus ember, ha neki mondják és ő el is hiszi, azért mégis a világért nem merte volna adni becsületszavát, hogy azon állati gyümölcs, melyet bámulva szemlélt, valóban ló és nem mulya.

Angliában a systematice eszközlött párosítás által valódi csudákat vitték végbe.

A folytatott belfajzás által oly berbécs faj támadt, melynek alig van csontja, de annál erősebben bővelkedik vajmi delicat husban. Disznók találtatnak ott igazi artefactumok, melyek meghízulásra oly hajlandók, miszerint, mint a mese tartja, még akkor is híznak, ha nem is nyelnek semmit is, csak szünetlen tükörben szemlélhessék és csudálhassák önmagokat.

Párosítás által minden célra legalkalmasb lovat tud kiállítani az angol. Mert hiszen egy ló minden célra lehető legalkalmasb nem lehet, de valamint az agár, kopó, vizsla, komondor más és más szolgálatra alkalmas. és egyik a másiknak szerepét épen nem, vagy csak felette hiányosan viselheti, — szintugy szakadozik sok ágazatra a lovak használata, és valamint a paripa, — mely magyar szó-járás szerint »terem«, minthogy a valóban jó paripa leg-alább régi időkben igazi isten ajándék volt, — nem illik ne-

héz targoneza elé, úgy például azon elefant-féle lóspeci-
cies, mely Londonban a ser-hordókat szállítgatja, megint
minden bizonynyal nem való nyereg alá. Minél cultivál-
tabb valami ország, annál több külön árnyéklatra szaka-
dozik, a lovak minemősége és haszonvétele, midőn primi-
tiv nemzetek csak »mindenes« lovakkal vannak ellátva,
melyeknek ehhez képest minden bármiféle szolgálatban
kell eljárniok, honnét aztán nem kell azon bámulni, ha
némi ló épen oly kitünően felel meg rádísputált köteles-
ségének, a mint hogy az agarászó komondor és a vizsla
kopó is vajni torz látvány.

Angliában mái időkben a verseny telivér mén leg-
több ló speci-esnek g e n e r a t o r a. Egyedül a külön-külön
kaneza határozza el a productumnak mivoltát. Telivér
mén telivér kanezával verseny lovat nemz. A verseny ló
azonban még nyereg alá sem mindig alkalmas, például
200 font nehézségű egyéniség szolgálatára. Mert a telivér
nem igen bírja a terhet, és általán véve nem egy volumen.
Ezen ezélnak elérésére tehát oly lovat kell kiállítani, mely
nagy testű, erős csontú és eszerint nem hajlik, ha a 200
fontnyi »Ó Nehézsége« ráveti magát. És ilyféle ló akár
mennyi van, mely 2 sőt 3 mázsa alatt sem roskad össze,
menjünk csak Steyerországba, találunk ott eleget; igen,
de tud-e az eféle táltos teherhordás és lépve menés mel-
lett még valami más mesterséget is? Például bír-e széles
sánczon, magas karfán átszökni, sebes vágztatva süppedé-
kes réteken, mély szántású telkeken eső után órákig ha-
ladni? Ilyes lovat az anyatermészet nem adott, de e he-
lyett a természetnek atyja, az isten t. i. tett valamit az
embernek homloka mögé, mit »velőnek« neveznek s minek
kellő használatával valamint a savanyú kis vadkörte-
lédesíteni és nagyobbítani tudta, szinte ugy kiállíthat oly
lovat is, mely némileg a verseny telivérnek kitünő tulaj-

donit magában egyesíti, a teherhordó lassú lónak elsőseivel.

Ily artefact productumot azonban nem hagyja ménnek, mert tapasztalásból tudja, hogy valamint a mulya de még csak generatori tebetséggel sem bír, úgy az ily mixtum compositumféle félvér vagy vadász ló, megint nem képes nemzeni oly jó lovat mint maga, és így lefelé több generatióon keresztül tökéletesen elaljasodik, homnét aztán, mint érintők, azzal vigasztalhatja magát az eféle egyéb-iránt igen hasznos zagyvalék, hogy »paripa« méltóságra késeltetik.

És e tekintetben is mily tündöklő ignorantia uralkodott csak kevés évvel ezelőtt szinte az egész continenszen, hol annyi ló tudós kimondhatlan vehementiával patogott nyelvvel és betűvel az angol telivér ellen.

Egy ilyféle nagyhirű ló tudálékos és hyppolog tanár egyszer különösen el volt ragadva valami kitünően jó állású vadász paripám szemléletén. »En az angol telivért nem szenvedhetem, így hangzott okoskodása, mert síkgyepen, kis gyerkőczével hátán, versenyezésen kívül tulajdonkép ugyan mire lehet használni? Ha meglett ember ül rájok, összehajlanak, mintha hátgerincezők nádból volna, töltésen a legparányibb kavicsban elbotlanak, mert lábaitkat alig emelik a földtől, felette rossz ügetők, kimondhatlan restek, és mégis ha vágtatnak, oly kemény a szájuk, mikép alig bír velük a legerősb is, sánczon, karfán nem tudnak, vagy legalább nem igen szeretnek átszökni, hámbarendszerint épen nem engedik magokat fogni, és e mellett általán véve oly keskenyek, szűk mellűek, s néha annyira »tanzmeister« állásnak, hogy valóban nem volna kár, ha egytől egyig mind kipusztulnának! — Volna ezen vadászló, mely mindent magába egyesít, ménló és nem paripázta volna meg azt az angol bohó originalitas és ki nem magyarázható furfang, mihez képest ezen nemzet felette so-

kat egészen máskép teszen, mint a többi emberiség. — én minden ménes gazdát felhivnék és persvadeálnám, hogy ne sajnálja a pénzt ily gyönyörű aquisitiótól, de adjon érte, ha kell, egy falut, csak kezeiből többé ki ne ereszze e kinszet.«

S igaz, az angol mindenfélét egészen máskép teszen, mint a többi emberiség, és itt csak az a kérdés, hogy e kis és nagy rész között melyik eselekszik okosabban és melyik eselekszik oktanabban?

Angliában az agarászat nagy divatban van és azon számtalan fogadások következtében, melyek ezen időtől-tést kísérik, az agárfaj is oly tökélyre emelkedett Britanniában, mint sehol egyébtől a széles világ hátán.

Mesélik, hogy bizonyos agarászó tekintély tetemes fogadást tett, miszerint ő oly agarat állítna ki, mely minden versenytársát kifutná, — de erre nézve több időre volna szüksége, — mi ellen nem volt kifogás.

Ő így okoskodott: »ugyan miért csípheti és csípi meg az agár a nyulat? Azért, mert van valami benne, mi őtet a nyul megkergetésére feltüzeli, de ez nem elég, mert számtalan vizslában, komondorban és kanász kutyaiban szinte lappang ilyes valami és azért mégis hiába hajhász-sza a sebes lábú vitézt; tehát az agárnak testalkotása is szükséges arra, mihez képest nyúllal diadalos versenyt fusson. Igen, de honnan van az, hogy számtalan agár, melynek testalkotása lehető legezélfirányosb, még sem oly hatalmas futó, mint valami más agár, melyből épen ki nem tetszik, mily rendkívül sebes. Ez azért van, mert azon »valami«, mely az agarat a nyul után sürgeti, az egyik agárban oly nagy mértékben létezik, mihez képest habár teste nem is »mint«, mégis kifutja a legkitünőbb testalkotását s pedig, mert midőn ez lelkesedése következtében kiszakadásig erőlteti magát, addig a lelketlenebb, magát kímélve, csak immel ámmal jár el tisztében.« A dolgot ily

világban látván, észre vette, hogy nincs kutya species, mely annyira telisded teli volna azon »valamivel«, mi a kutyát más állatok ellen huzítja, mint a bulldog. Igen, de négyszögletű testalkotása igazi satira nyulkergetésre! Mit tett tehát nagyérdemű kutyatenyésztőnk? Ő több generációra terjesztette fogadási planmát. Legelső egybekeelés után, hol a bulldog szerepelt mint férj és a vőlegények ezen túl is mind e részről keletkeztek, oly kutya támadt, mely fél bulldog és fél agár volt. E családból most a legtöbbet ígérő urfi egy szép agár leányzót vett feleségül, mihez képest ivadékkuk $\frac{1}{4}$ bulldogot és $\frac{3}{4}$ agarat repraesentált, és így vitetett ezen genelogiai experiment tovább és tovább, míg végre egy oly eb lépett tán a nyulak legnagyobb szerencsétlenségére agarászati versenytérre, melyben, — már nem tudom bizonyosan, de mint gondolom, — egy perczent bulldog volt, a többi 99 rész pedig egytől egyig mind tiszta agár.

Megnyerte-e fogadását az ily módon experimentálgató természetbuvár, bizony már nem emlékezem, valamint arra sem mernék esküdni, vajon igaz-e ezen kis mese, — de minek is? A gondolkozónak elég világosan megfogja sugni ezen anecdota, hogy állattenyésztésben még nem elég egybe kötni kánt a nyüsténnyel, de vajmi sokat kell szemügyre venni a nemzendő pároknak kiválasztásában, hogy azon tehetségnek kellő sikere legyen, melylyel az isten megáldotta az embert és mely szerint hatalmában van az állatokat, individualis használatukhoz képest bizonyos pontig, sőt tetemesen javítani.

Egyik legfőbb tényezője az állatjavításnak egyéb-iránt mindig az, »a legszebb és legegészségeseb párokat egybe kötni, a nemzőket mint nemkülönbben ivadékaikat jól tartani és az ily bánásmódot generációról generációra következetesen folytatni.«

Ezen most felhozott eljárás nincs nagy nehézséggel

egybe kötve, mert a rút vagy kevésbbé szép és egészséges darabok vagy mészárszékre jutnak, vagy egy kis operatio által eltiltatnak speciesüknek netaláni elaljasításától.

Ménlóból, ha nem tökéletes minta vagy nem képes, mint felhozott egykori vadász lovam, magát hasonlóul jó qualitásban reproducálni, paripa lesz, vagy legalább lehet; bika helyébe ökör lép; kos mint ürü folytatja rövid életét, etc. úgy hogy állatoknál a szebbítési processus aránylag igen könnyű.

Lépjünk most az emberi nemnek szépítési terére. Mily kimondhatlan nehézségek gördülnek azon mindentűnmen elé!

Az embernek szebbítése, mert nemcsak testéről lehet szó, de tekintetbe legfőképp lelke veendő, oly szövevényes, oly súlyos ügy, melynél ugyan nem lehet semmi is dicsőbb, mely azonban oly különös nehézségekkel jár, hogy abban tökéletes sikerrel tenni valami kimerítőt teljességgel lehetetlen, mivel ez felül mulja az emberi tehetségnek körét, és ekép legalább arra kötelesség minden módon törekedni, miszerint ezen magasztos czélhoz lehető legközelebbre emeltessék az emberiség! Boldog, ki ezen általános felemelkedési ügyben tevékeny és sikeres részt vesz.

Az emberi szebbítést természet szerint a testtel kell kezdeni, mert az élet elején teljességgel lehetetlen lelki táplálékot nyújtani a kis földi pályafutónak.

Lehet-e azonban e kis pályázó egészséges, erős és szép, ha nemzői nyavalygók, gyengék és rútak?

Sokan azt állítják, hogy a természetnek reproductiv ereje oly nagy és a természet e mellett annyira titokteli,

miszerint nem ritkán igen szép ivadékait látjuk vajmi rút szülőknek és viszont. Idő és betűkimélés végett csak akkor fogjuk a test qualificatiójára nézve az egészséget, erőt és szépséget distingválni, mikor e tulajdonokat elkülönözve bonczolgatjuk, midőn ezennel semel pro semper nyilvánítjuk, mihez képest mi az emberi testi szépség alatt általán véve testi egészséget és erőt is értünk, a minthogy a nyavalygó és gyenge valóban nem is lehet igen szép, és e tekintetben a »szép« mindent kimond, midőn az igen egészséges ember tán nem erős, az igen erős pedig éppen nem szép.

És ezt nem tagadhatni, csakhogy az ily esetek kivételek. Valami tant pedig »kivételre« alapítani, nem lehet, nem szabad.

Hogy rút atyának és rút anyának szép fia és szép leánya van, mi elég sokszor fordul elő, ezt egyébiránt némileg elérthetni, mert egy pár hónap és kivált egy pár év lefolyta alatt a kisednek életbe lépte óta, igen sokat lehet annak szebbítésére cselekedni, miben szülei nem részesültek. Így meglehet, hogy a szülők romlott tejet szoptak, mirigyek tájakon laktak, foguk megnőttével, szegénységök miatt, rosztat vagy egészségtelent rágtak, a sok nélkülözés és munka megtörte őket, míg a szebbre fordult kised mindezen megrövidítéseknek tán éppen nem vala kitéve, sőt minden lehető élet-előnnyel váltig el volt látva.

Azon, noha igen ritka, de azért néha magát mégis előadó eset, mikor kitünően szép szülőknek éppen nem szép, de egyenesen rút ivadéka van, már nem oly könnyen magyarázható. E különös negédjét a természetnek sokan annak tulajdonítják, hogy miután ember nem lehet mindig szebb és szebb, de a földön e tekintetben is létezik bizonyos »nec plus ultra«, — a perfect szépségű szülőknek ivadéka nem emelkedhetik még magasb szépségre, de annak okvetlen lefelé kell gördülnie. De ezen okoskodás

hiányosnak mutatkozik. S legelsőbben is, mert eddigelé legalább sem férfi sem asszony még nem élt, ki minden legkisebb csorba nélkül testileg oly perfectio lett volna, miszerint a nec plus ultra jelét viseli, és a legszebbeknél még szebbeket tud képzelni az emberi velő. És aztán miért ne lehetne egészen perfect szépségnek ivadéka ha nem is perfect szépség mégis igen szép; s ugyan mi motiválja azon legördülési véleményt, melyhez képest, mert bizonyos ivadék nem lehet szebb, vagy csak olyan szépségű is, mint voltak nemzői, annak egyenesen rútnak kellene lenni?!

Ugy hogy ha a természet negédjének és a jobb dajkálási methodusnak bármily nagy concessiókat is tenni késznek valljuk magunkat, azért tán még sem ugrunk igen félre a valótól azon állításunkkal, mihez képest többet kevesebbet és általán véve, egyedül szép emberek nemzhetnek és fognak e szerint nemzeni szép gyermekeket. Állatoknál ezen procedura helyessége éssikeres volta több mint valami civitai donatum, mert egyenesen világelismert, napról napra erősebben bebizonyított tény. S mintán testére nézve az ember semmivel nem különb mint állat, maga magából foly, miszerint az emberi test szebbítési művének sikere mindenek előtt attól függ, hogy a szép asszony szép férfival egyesüljön!

Igen, ez az emberi szebbítésnek legmélyebb sarkalata.

De vajon mi történjék mindazokkal, kik nemesak nem szépek, de rútnál is rútabbak és telised teli vannak a legtarkább nyavalyákkal, pedig az emberi fajnak nagy sőt tán legnagyobb része igazságosan illusio nélkül mérve és kitapogatva, többet kevesebbet bizony ezen társaságban leli földi helyzetét.

És im itt lappang azon egészen semmi módon le nem győzhető akadály, mely soha nem fogja engedni az emberiségnek általános testi purificatioját és ekép lelki fényes-

bítését is, mert rendszerint csak a szebb testben lakik a szebb lélek.

Ha sok ember nem volna természetes ökor és isten adta paripa vagy ürü, melyet a német méltán »Ein Ross, ein Schöps« czimmel illet, és ha szabad volna ilyeseket mesterségesen azzá tenni testileg, mikké őket az anyatermészet mostohasága tette lelkileg, — óh akkor nem volna baj, — és egyedül egy kis bikaes által épen úgy lenne biztosítva az embernek szebbítése, valamint napról-napra szebbül mindazon sok árnyéklatú házi állat, melynek czélszerű párosítását irányozza és annak elaljasodását lehetlenné teszi az ember.

Nem egy, az emberiség felemelését szomjazó bajnok állott már azon véleménynyel síkra, hogy miért ne volna, kivált alkotmányos kormánynak joga törvény által azon egyéniségeknek egybekelését hátráltatni, sőt egyenesen eltiltani, kiknek testi állapota nemcsak nem kezeskedhetik szép utódokért, sőt kik bizonyosan vagy legalább minden hihetőség szerint, kénytelenül egy felette rút nemzedéknek lehetnek és lesznek szerzői.

Ha szabad katona újonczokat szedni, — így okoskodnak, — és ezektől vérök ontását sőt életök feláldozását is szabad azon ürügy alatt követelni, hogy ezen oly igen drága áron megvásároltassék a béke és az általános felvirulás, mi sokszor épen nem vásároltatik meg, és hiába folyt a vér és minden haszon nélkül szakadt ki számtalan lélek; ha továbbá szabad közbátorság vagy magasb politikai nézetek pretextusánál fogva valakit vagyónától, szabadságától, de még életétől is megfosztani, — mi szinte sokszor ártatlanokat sújt, — és ha továbbá azon veszteséget is el kell viselni és el kell tűrni, melyet az emberi faj testi szépségére nézve esatatéren, sőt börtönben, de sokszor még vesztőhelyen is elkoczkáz, mert hiszen a katona rendszerint szebb része a lakosoknak, s fájdalom

mondani, a túlesapongók is majdnem mindig a legszebb egyéniségek, akkor, így okoskodnak, vajon tilos-e az emberi elrútítás és elaljasodás árja ellen gátot vonni, sőt ily provisio nem a legszentebb kötelesség-e? És midőn a katona, az elítélt testének legnagyobb kimesét veszti, t. i. életét, — ugyan mi nagy áldozatra itélné a törvényhozás azokat, kiknek az egybekelést megtiltaná? Semmi egyébre nem itélné, mint »abstinentiára«, mely testi gyötrésre minden jobb pap és számtalan vajmi lelkes és magas erényű egyén, kitűnő szépségének és pezsgő egészségének daczára, szabad akarattal s önkényt saját maga elítéli magát.

Volt e világon már több oly nagy szabásu zelota, gondolná-e az ember, ki e tekintetben még sokkal magasabbra csigázta követelését. Ezek ily indokokkal illusztrálták themájokat.

Iha a legtisztább és mint sokan mondják, az egyedüli üdvöztető vallásnak főnöke, a pápa, és ekkép az első keresztény, még szinte csak tegnap *systematice* megparipáztatta jobbagyainak bizonyos részét, és e tisztben lelki ismeretesen tán még ma is eljár, s pedig egyedül azért, hogy emberi kappan-hang dicsérje istent Sz.-Péter imodátág boltozati alatt, vagy mulassa a világhírű Vatican falai közt valami concert spirituelleen bibornokait és ezek hugait és cousinejeit, mert hiszen az nem kétséges vagy legalább igen hihető, hogy az isteni hatalmak könynyebben engesztelődnek, ha ilyféle tollatlan kappan into-málja szavát mi nekik okvetlen különösen tetszik, mint mikor egy szegény kakas vagy egy szerény csirke énekli el természetes cantusát, — ha ilyes történhetett, valóban történt, sőt tán történik még ma is, — és pedig egyedül egy kimondhatlan émelygős és valóban meg nem magyarázható izlés ficzamlásnak kielégítése végett: ugyan, így tudakozódnak az eféle kiméletlen igazság bűvárok, ugyan

nem szabad-e akkor egy igazán keresztény kormánynak, melynek, épen mert keresztény, legfőbb elve nem lehet más, mint »emberszeretet«, és pedig a lehető leggyönyörűbb, legmagasztosb célnak elérése, t. i. az emberiség testi lelki szebbítése végett szinte azon módhoz nyulni, mely a világot elundokítván, a kappan énekes izék kiállítására szolgált a legfőbb szentszéknek? Vajon ha ilyest nem tiltott, sőt elősegített, vagy tán még parancsolt is isteni kormány aljas okból, vajon miért ne hagyná azt helyben, sőt miért nem parancsolna világi kormány szinte olyast fenséges ok miatt?

Tudom, kik e sorokat tán olvassák, nagyobb részt egyenes sacrilegiumot fognak azokban találni, kivált mai időkben, mikor napról-napra ismét mindinkább divatba kezd jönni a hypocrisis, vallási mystificatio és furfang.

»Nem tagadhatni, — így szólnak a pápai ügyvédek, — hogy régi időkben (?) történtek, történtek néha ily aberratiók, mi elég sajnós, és csak azt bizonyítja, miszerint még a legelső keresztény is, mert hiszen ő is csak ember, noha infallibilis ember, olykor csak ezen mottoval képes magát némileg mentetgetni: »errare humanum est?« De egyedül a legmérgesebb, még a legszentebbet is sárba gázolni akaró malitia foghatja azt az infallibilis Sz.-Székre, hogy ilyes tény, melyet fehérre mosni távolról sínes száundékunk, mert magunk is elismerjük annak helytelenségét, valami »parancsnak« vagy bármily erőszaknak lett volna következménye, vagy hogy az különösen a sz.-széki jobbágyokat illeti. Ilyest csak legtávolabbról is feltenni, igazi infamia. Az egész mindig barátságos szerződés útján ment végbe, és soha nem nyultak késhez, mielőtt a leendő kis kappan troubadour nem nyilvánította volna világos és tökéletes consensusát! És valóban ha azon mérges tollú detractorok, kik gúnyturháikkal mindent, még a legszentebbet is bepiszkolják, tanúi lettek volna azon nem ritkán

előforduló gyönyörű scénáknak, mikor szülőkhöz vonzó pietástól indítva nem egy szép fiu kész volt, sőt maga magát ajánlotta áldozatul, hogy szegénységbe esett, vagy abincunabulis ilyféle szurokba nyomorgó nemzőinek jobb kenyeret szerezzen, — és ha emlékezni akarnának azon szív nélküli forradalmiak, kiktől most a világ tulárad mindazon celebritásokra, mint voltak Marquesi, Velutti et Co., kik egy kis piczi áldozatért oly nagyon felgazdagodtak, és kik ha azzal nem is, mint minden komisz ember, legalább gyémántok és drágakövek manipulációjával szépen eltölthették idejüket, és kik minden esetre historikusabbak, mint a legtöbb fejedelem, kikről alig álltak odább, és róluk senki nem tud már semmit; végre ha csak egy kis méltánylatra akarnák venni azon factumot, melyet senki nem mer kétségbe vonni, hogy az ilyféle énekes izék kivétel nélkül igen bő kosztal voltak ellátva, különösen jó fizetést huztak, leányokra sem voltak kénytelenek költeni egy baktát is. — és ekép sokkal jobb dolguk volt, mint a milyennel dicsekedhetik számtalan szegény legény, kinek semmi fizetése nincs és kinek, ha valamit rágni akar, irgalmatlanul sokat kell dolgozni és izzadni és kit mind e felett nem ritkán még a leányok és asszonyok is oly annyira megkínóznak, hogy végre nem győzi még csak »szuszszal« sem; — ha mindezt kellő tekintetbe vennék, vagy ezen tagadhatlan factumokat legalább egy kis részrehajlatlanság nélkül fontolgatni akarnák azon vallástalan szörnyek, kik a legnyilvánosb esudákat is szenttelenül tagadni merik, bizonyosan máskép szólnának, vagy mert nem lehet szájakat könnyen befogni, elpirulva háttérbe vonulnának szégyentől elepesztve. Mi magunk sem tartjuk helyesnek és ekkép helybenhagyandónak ezen most divatból lökött aberratiót, mit tétova nélkül megvallunk, — de azért nem lehetünk vakok azon számtalan indokok iránt, melyek azt a »meg-

bocsátható« tévedések sorába emelik, — mert midőn néhányak, noha nem igen, de mégis egy kissé szenvedtek, addig más részről mily szép mennyország nyílt meg sokaknak számára. Ha más élet élvezetekről nem is szólnunk és csak azt hozzuk emlékezetbe, mennyi szegénynek gyomra tölt meg ezen provisio által nemesak jó ebédrel, de még szép vacsorával is, — ki az előtt, igaz, oly tudatlanul ugyan énekelhetett mint kakas, de egyszersmind koplálásban is váltig gyakorolhatta magát; ha csak ezen indokot hozzuk is fel, bizonyosan minden jobb ember velünk kezét fog, és nem lesz elég szemtelen az ebbeli megbocsátható eljárást lemoslékozni.«

Ily formán kong a paripázási csekély és ekkép könnyen menthető aberrationak defensioja!

Ha 24, 30 éves férfin, ki nem lakott mindig és nem lakik Latrappéban, az egész világtól elszigetelve, csak magát és a patraseket csudálva, de tökéletesen tudja, mi a menyecske, és az istennek ezen boldogságot osztó teremtését kellőleg és méltánylani bírja; ha egy ilyes érett tapasztalatú egyén minden lehető terrorismus nélkül, szabadon és önkényt, akármily czélból rááll »egészségének« csonkítására, ám akkor ezen elhatározást liberum arbitriumnak el akarom ismerni.

10, 12 éves fin, a bevett usus és divatozó praxis szerint, e fontos kérdés körül azonban nem határozhat semmit, mert legtávolabbról sem tudja teendő áldozatának becsét, úgy hogy ha meg is engedjük, miszerint lehetnek oly esetek, hol a fiú pietás ily tette felhevít, borzadalommal kell azon szüléktől minden jobb embernek elfordulni, kik gyermekeik részéről ily áldozatokat elfogadni képesek; midőn azon csúf csábítók, kik ily áldozatok tételére és elfogadására ingerlik a szegény sorsút, ki annyi seductioknak van kitéve, legkisebb kimélésre sem, de legmélyebb megvetésre méltók.

Ez azonban az efféle transactionoknak még legszebb képe, mely egyébiránt, mint én hiszem, legalább akkor, mikor minden nagyobb operatio rettegést okozó kinnal járt, soha nem adta magát elő; úgy hogy bizony alig is volt valaha egy kissé felserdültebb fiú, mely kivált kap-pan hangnak elnyerése végett, minden kényszerítés nélkül a bonczkésnek alávetette volna magát.

Honnét aztán azon szivgerjesztő scenák helyett, melyekben a fini pietás, mint mondják, oly kitünően fénylett, mi egy oly drámát látunk, hol a szülék betű szerint tehénhusért, borért tán egy kissé jobb nadragért vagy szoknyáért és ilyféle csereárunkért eladják, sőt dobra verik ivadéknkat.

Az életben számtalan variatioját halljuk azon the-mának, mely szerint bizonyos Magister valami nagy uri tekintély előtt producálni akarván iskola ifjonzainak minden dicséreten túli tanuló vágyát, többek közt ezen kérdést irányozta serdülő kis népéhez: »kell-e nektek holnap recreatio, vagy nem örömeztőbb látogatjátok-e meg az iskolát? Szóljatok édesim bátran, hiszen tudjátok, én semmire nem kényszerítlek titeket, mindenben szabadok vagytok.« S mindnyájan uni sono így harsogtak: »nem kell nekünk recreatio, mi inkább studirozunk«. S elbájoltan távozott a főúr, gondolván: »Ez már igazi tanár, és nem csak mert igen sokat tud, de azt, mit tud bájolóvá és kedvessé is tudja tenni.« Az enigma kulcsa azonban egyszerűen az volt, hogy a practicus tanár a magas meglátogatás előtt mindenkinek egy pompás virgást ígért, ki a vorschift ellen fogna vélekedni, és a bedellus mint híi komondor vajmi significans kép-kifejtéssel őrt állott az iskolai nyáj körül, nehogy tán kitorjjon egy vagy több szemtelen birka, mikor a recreatio édes hangja üti majd meg füle dobját.

És ily medve bárdolatlansághoz illő finessek által

mégis hány ember engedi megcsipetni magát, vagy inkább hány magát túlbecsülő éretlenség él azon édes önánitásban, hogy ily esetlen fogások által behálózhatja a nagy közönséget.

Felrikít valamely fejedelem: »az egész világ halad, azért haladjunk mi is« és ez okból nektek szajkó, vagy mit is mondok sajtó szabadságot adok, et ils trepignent de joi et pleurent de tendresse«, mi körül belől annyit tesz, reszketnek a jámborok csupa örömtől és édesen sírnak hűség affectióból. Magamon történt ilyféle eset. Én mint »kis gróf« különösen kedveltem a sárga dinnyét, a cseresznyének ellenben nem voltam kedvelője. A házi orvos pedig a cseresznyét igen egészségesnek, a dinnyét viszont vajni febrilisnek declarálta. Ily esetben tán ezélszerűbb és kevésbbé bosszantó lett volna nékem uzsonnára »simplicissime« cseresznyét adni és engem a dinnyétől eltiltani. E helyett velem, már nem tudom mi okból, constitutionaliter a self government elve szerint szándékoztak bánni, és a választást »szabad akaratomra« hagyták, ilyféle hozzá esatolt mártalékkal: »A gróf szabad kedve szerint vagy dinnyét vagy cseresznyét fog kapni uzsonnára, — de a gróf okos és ekép tudjuk, a cseresznyét választja! — Én pedig a dinnyére szavaztam. És mi lett szabad választásom következménye? az hogy sem dinnyét sem cseresznyét nem adtak, és »hausarestre« voltam ítélve a nevelő, házi káplán, leibhuszár és hausknecht féle jury által.

És in ez azon kapta, mely némi országnak sajtószabadságára is accurate illik, csakhogy nemzetek nem taknyos gyermekek többé. Honnét aztán ilyféle hypocrisis és furfangot, mely nem több, mint »nesze semmi, fogd meg jól«, a mai világ többé el nem is tűr és sokáig bizonyynyal el nem visel, mert a tartuffei eljárás minden csepp vérét elmérgesíti, midőn az egyenes parancs, sőt a legua-

gyobb erőszak, melyben nem lappang legálitási és constitutionalis hazugság, aránylag könnyen elviselhető.

Azon rabló és gyilkoló, ki ilyesnek adja magát és nem köti képére az ártatlanság lárváját, az előttünk gyűlölet tárgya leszen nyíán, de megvetni tán nem fogjuk, midőn az, ki liberálitást színezvén a legalitásnak maskarája alatt rabol és gyilkol, minden esep nedvünket maga ellen huzítja és legutálattelibb megvetésünk tárgya.

Alba, gloriosae memoriae, mint mesélik, azzal dicsekedék, hogy senkit sem gyilkolt meg, mert hiszen Egmont et Co. rendes ítélet következtében veszté fejét és ezt nem ő, de a hohér csapta le.

És e tekintetben, meg kell vallani, nagyon haladott a civilisatio! Mert a helyett, hogy az olyféle vérszopó, mint vala például Dionysios, azelőtt minden ceremonia nélkül megkínóztatá és kivégezteté az embereket, és ily scandalum számtalanszor történt; mai időkben legalább ily esetekben az illő procedurát soha el nem mulasztják, miszerint az emberi nyájnak sorsa nagyon is javult, mert most mindig csak rendes birák, kikre felsőbb helyről ráparancsoltak, paranesolják meg a hohérnak magas tisztébeni eljárását, mihez képest aztán, ha az elítélt birka nem is kerül el a kötelet, azért mindig elég ideje marad testamentomát megírni s valami jó barátjának vagyonát testálni, ha t. i. más rendes birák őt attól előbb legaliter meg nem szabadították; mi köszönetet érdemlő előny és mi oly szívtelen kannibálnak, mint volt Nero, Caligula et Co. bizonyosan még csak eszébe sem jutott.

Minden ilyféle furfang a mai napnak sugárait ki nem állja, mert az embereket oly igen könnyen mint ezelőtt, pusztá cerimoniák, fényes ünnepek, színészeti demonstratiók s kivált pompás ígéretek által bolonddá tenni már többé nem lehet.

És azért azt sem hiszi már el senki is, mihez képest

Velutti et Co. mint kis gyermek minden kényszerítés nélkül önkényt lépett volna az ökrök, paripák, ürök és kapanak társaságába, midőn erősen meg van arról győződve minden elfogulatlan, hogy 24, 30 éves korban az egyik mint másik semmi áron nem áll ily elszegényítésre.

Mihez képest bátran lehet kárboztatni az e tekintetben most már alkalmasint tökéletesen aboleált sz.-széki eljárást.

A kérdés tehát a körül forog, vajon szabad-e ily energicus methodushoz nyulni, egy kimondhatlan dícső czélnak elérése végett, azon methodushoz t. i., mely leg-erősebb gátja az állati elaljasodásnak. Mire, azt hiszem, minden higgadtabb, kinek veleje egy kissé több mint kocsonya, legkisebb tétova nélkül azt fogja válaszolni: nem!

És im ezen negatívában lappang az általános emberi szebbítésnek legnagyobb nehézsége, mert ha nem lehet gátolni vagy inkább lehetetlenné tenni, hogy rút és nyavalygó kényekedve szerint egybe keveredjék és egy sáska mennyiségű rút és nyavalgó generációval ajándékozza meg a világot, ugyan mikép lehet reményleni az emberi szebbítésnek általános sikerét.

Voltak, mint például tisztelt barátunk ifjabb Szabó Pál, honestae memoriae, kik valami lakatfélét s bizonyos kapiczánt gondoltak ki, melylyel felfegyverkezve, minden ember tökéletesen fel lett volna fegyverkezve buja hajlamai ellen s pedig elannyira, mikép bizvást egy kaliczkába lehetett volna zárni Don Juant a legtüzesb menyecskével is, a nélkül, hogy ezen rendez-vous miatt haragra lobbanni méltó oka lehetett volna a vén patricius özszoborságának.

Mások pedig abban keresték és ajánlották a bonezoló késnek és a most felhozott genialis kapiczánnak pótlékát,

hogy a kormány minden cerimonia nélkül egyenesen tiltsa el, ne engedje, sőt hátráltassa a nem szépeknek egybekelését.

Valami lakattal vagy kapiczánual ellátni az asszonyi és férfiúi nemet, mily originalis eszmegyümölcs! Ámde ha ilyes provisio eleinte első benyomáskor képzeletünkben mint valami ritka curiosum jelenik is meg és némi bohót kacajra indít, más részről csak egy kis fontolgatás után kénytelenek leszünk elismerni és megvallani, hogy annak életbe lépte és böcs alkalmazása által, mit az inventorok infibulációnak neveznek, tökéletesen segítve lenne a bajon és egy szebb jövődönök indulna az emberi generatio s pedig minden kinzás és minden természetelleniség nélkül.

És ezen provisiónak alkalmazásában sem volna különös és nagyobb nehézség mint általán véve a jelenkori legtöbb kormányi rendeletek végbevételében. Például:

Egy ezen célra extra kinevezett udvari commissio, elégséges tisztviselőkkel ellátva, felosztaná a lakosok milióit szabad és kapiczános vitézekre, lakattalan és lakatos hölgyekre; és nehogy aztán e tekintetben, midőn már megtörtént az applicatio, valami törvény elleni transgressio merészeltessék, erre egyuttal szinte felügyelhetne a védangyali és nemzet nevelői nagy sereg, a fényes eszű vagy inkább fényes észfödelű zsandárság tudniillik. S miután a böcs kormány a tulnépesedést is okkal-móddal el-elhárítandja, még azon subdistinctiot is ususba lehetne hozni, mihez képest a szabad vitézek istüstént kapiczány-nyal legyenek megajándékozva, mikor már növendékük van quantum satis, mi kivált tótok közt nagy haszonnal járna és bizonyosan különös háladattal fogadtatnék, egyes esetekben pedig passust bizonyos időre, vagy passierzet-telt lehetne egy kis taxa letételével kiszolgáltatni, mi szinte nevelné a status jövedelmét; és mindazon pletykák.

melyekben a fecsegni és locsogni annyira szerető publicum magát szünetlen gyakorolja, és melyek minden kormányi rendeletet kísérnek, csakhamar elhangzanának, mikor t. i. átlátnák (vajon kik?) e provisióban szinte, mint minden másban egy az atyáskodó kormánynak mély böleseségét.

Ha pedig közelebbi részletekre nézve mégis némi nehézséggel volna egybekötve ezen infibulátiói systema, és socialis és kivált gyakorlati téren a lakatos² és lakattalan, kapiczányos és kapiczánytalan egyéniségek közt szünetlen oly scenák fejlődnének ki, melyek jöllehet korántsem lennének minden mulatság nélküliek, elvégre mégis valami különös nagy caricaturába állítnák a közállományt, akkor tán nem marad egyéb hátra, mint »szigorú kormányi rendelet«, melyhez képest, valamint nem szabad felsőbb consensus nélkül házasodni, ha az illetők még nem érték el a törvény által elhatározott érettségi időkort, úgy azoknak épen nem volna szabad feleséget venni vagy férjhez menni, kik nem szépek.

És valóban, ha azon trottal-féle species jut képzeletünkbe mely vajmi sok szép tájat oly annyira elundokít, és melynek egyes példányait, mint valami ritka kincsét, különös nagy figyelemmel és nem kis költséggel ápolgatják, csakhogy korán ne vegye őket magához az isten, de mint keléses és golyvás aggastyánok is kifényesítsék a világot, ha továbbá szemkápráztatólag vesszszük észre, mennyi ember-nyomorék, nyomorék szülőknek szerencsétlen ivadéka nyomja a földet saját és mások kimondhatatlan terhére: akkor igen átlátjuk, hogy ily különös baj ellen, mind az ki tudtával elv szerint, vagy tudta nélkül jobb érzés következtében az emberi szebbítés szomját hordja lelkében, segítséget a kormánynál keresni igen hajlandó.

Ámde ilyes baj ellen ugyan segíthet-e bár a legjobb akaratú kormány?

Mire én higgadt meggyőződésemnél fogva ekkép válaszolok: igen, segíthet, de épen ugy mint igen sok ország-lási kérdések körül nem közvetlen, de csak közvetve.

A kormánynak közvetlen befolyása sok fontos kérdés körül sokkal többet árt, mint a mennyit használja.

Ezek közül most egyedül a szőnyegen fekvő kérdést hozom fel; és kérdeim, ugyan mi módon járjon el a kormány azon principiumnak alkalmazásában, mihez képest egyedül szép embereknek legyen szabad házassági unióba lépni.

Itt ismétlem, hogy én a szép alatt bizonyos pontig egészséget és erőt is értek.

Már most vajon ki fogja a szép és a nem szép közt az elválasztó vonalt húzni, melyhez képest egynek szabad lesz házasságba lépni, másnak pedig nem. Valami orvos, pap, bíró, zsandár vagy bizonyos erre kinevezett collegium? És mintán házasságra nézve általán véve még valami más is kell, mint legény és leány, t. i. egy kis rágni való, egy kis gunyhó, egy kis köntös is szükséges, és felette sok igen szép fiúnak és vajnai csinos leányzónak alig van többje, mint nadrágja és szoknyája, és fogai közé csak akkor vesz valamit, ha napestig dolgozik, mily körülmények közt nem igen czipra mennyország a ház nélküli »házas állapot« — vajon ily esetben mit fog használni a házassági »permissio«? midőn azon rész viszont, melynek házassági boldogságra mindene van, csak a »vorschriftsmässige« szépsége nincs, nőtlenségre lesz ítélve a a szigorú törvény által?

Ily kis akadályokon azonban mindig diadalmasan tud győzni a bevett szokás ott, hol rosszul digerált theoria és éretlen parancs ilyféle dilemmába sülyeszti az illetőket, kik ehhez képest, miszerint meg ne akadjon a status tárgoneza és a kormány ne legyen kénytelen valami »contre ordre« által magát nevétsége ssé tenni, mint hű tisztviselők nagy bölesen fágítuak, fágítuak a patensek szigoru-

ságán míg aztán annyira tágul, hogy a kérdésben levő tárgyakra vonatkozólag elvégre még igazi madárváz is elég szép emberré válik, ha t. i. elég mélyen ereszti kezét erszényébe és annak fenekén elég is van. S pedig mert a szépségrőli felfogás igen különböző és Apollo mellett még más szépségeknek is van helye, és ha Mózes nem is egyenes mint gyertyaszál, sőt teste olyan mint a signum interrogationis, azért épen nem rút, mert képe igen »spirituel«. Mi pedig az egészségest illeti, ugyan hány lesz egészséges Carlsbad, Homburg etc. csudái által, vagy az orvosi tudomány malasztja következtében, úgy hogy ez sem akadály, mert hol nincs pénz-akadály, miszerint aztán sub sperati a legmirigyesebb is átesúszik, valami szinte mirigyesebb, de nagyon pengős leányzóval egybekel és aztán con amore és legaliter bizony a világot tarkabarka kis mirigyesekekkel multiplicálja.

Ezen oly különösen fontos ügyre nézve, annyit a mennyit abban egyáltalán tenni lehet, mint nemkülönben a legtöbb status kérdések körül, sem kiesapongó theoriai bolond gombok, sem kormányi belékeverés és dajkálás, mik csak zavart szülnek, nem tehetnek semmit is, de egyedül is kirekesztőleg higgadt és erős közvélemény.

A közvéleményt kifejteni, rectificálni és azt mindiukább a valónak sarkalatára állítani, im ez a böles kormányoknak egyik legfőbb feladata és tisztje, mert elvégre a köz opinio minden győz rendbontás nélkül, vagy mindent maga alá temet, ha éretlen kormány azt maga ellen húsítja.

Jóltevőleg a köz opiniora azonban semmi nem hat, mint humanitás és bölesesség, midőn szívtelenség és machiavellismus, tartuffei, eljárással párosítva, a köz opiniót felbőszülésig elmérgeksi, mindent zavarba hoz és elvégre maga-magát az egész álladalommal együtt tönkre veri.

S most nézzük, mily befolyása lehet az ember szebbítésének oly igen fontos ügyére a közvéleménynek.

Én elv szerint nagy mértékben pártolom a majoratusokat. Miért? Ezt most nem kívánom bőven fontolgatni és fejtegetni, és egyedül azért tettem azokról említést, mert ezen institutiókban találok valamit, mi jelen themámnak illusztrációjára analogiakép bizonyos pontig nem ugyan kitűnően, de mégis meglehetősen illik.

Hol majoratusok rég idő óta divatoznak, ott a közvélemény nem jajdul fel egy 2-dik vagy 3-dik évenkénti 1000 fr. jövedelemmel ellátott fiúnak sorsán, azért mert szűkebb a kapezája, mint a majoreskóé, ki például 100,000 frt esztendei bevétel után hízhatik, és egy ilyféle 2-dik, 3-dik fiút egyenesen lekaezag, ha az ilyes eféle ok miatt valami lamentot intonálna és hozzá így szól: tanulj valamit, szolgálj, keress, — évenkénti 1000 pengő segítség nagy előny, melylyel számtalan derék ember nincs megáldva, — s ha minden törik, szakad és te koldussá bolondoztad vagy speculáltad magadat, ám ott ül úri bátyád családi várában, hol legrosszabb esetben levest, ágyat, eszimat, etc. csak találsz, és ekkép te ebben is sokkal szerencsésb vagy mint sok más, mert soha nem lehet egészen eb dolgozod. Az, ki mindig szegény legény volt és kire gazdagsági tekintetben soha nem szállott a reménységnek édes álma, azt, ha más baja nincs, senki sem tartja szerencsétlennek, midőn az olyast okvetlen a szerencsétlenek sorába állítja, ki gazdagságból bukott szegénységbe vagy kinek minden reményei, melyeket ugy szólván anyatejjel szopott, egészen meghiusultak.

Az elvesztett paradicsom emlékezte, realitás volt-e az vagy csak álom, ez fáj az embereknek nagyban, mint kicsiben; midőn az, ki soha sem lakott paradicsomban, sőt azt nem is álmodta, bármily világi állással, legyen az csak némileg eltűrhető, könnyen megbarátkozhatik.

Már oly közönségben, melyben sokan erősen megvannak arról győződve, hogy embernek nem lehet e vilá-

gon magasztosabb czélja, mint embertársainak lelki és testi »szzebbítésére« tehetsége szerint járulni, — kik továbbá azt sem vonják kétségbe, hogy *ceteris paribus* általán véve a szebb testben a lélek is szebb, — és végre kik azon természetes *factumra* is figyelmeznak, hogy kivételeket ide nem értve, rendszerint egyedül egészséges, erős és szép nemzőknek lesznek egészséges, erős és szép ivadéakai, ha mondom, valami polgári állományban sokan hordják nedv- és vérükben ezen *convictiót*, vagy ha a nagyobb rész gondolkozik így, sőt ha mindnyája, nagy és kicsi, így van lelkesítve: ugyan kérdem, mindazok, kik szépség tekintetében a természetnek nem első, nem második, nem harmadik fia, de harmadik *classisban* lelik helyöket, ugyan fognak-e hasonlóul pattogni és peszderkedni, mint Polyesinel, ki az ismert fabódés szinilázban azért lármázott és hatalmaskodott oly kegyetlenül, mert a házasságtól el volt tiltva és pedig nem a kormány vagy a pápa által. hanem azért, mert egy leányzó sem akart hozzá menni.

Ha a közszellem így látja a dolgot, és e tekintetben úgy szólván compact áll a szokást és divatot elhatározó társaság, akkor az, ki »*cadet de nature*«, körülbelől csak oly helyzetben van mint a *cadet de famille*, és ekkép valamint ez utolsót némi majomszeretet . . . és a majoresko ellen huszítókat ide nem értve, a nagy közönség épen meg nem szánja, de emberi tehetségük kifejtésére és emulatióra serkenti, szinte úgy nem fog a természet mostoha fiai sorsán is egy közönséges nemzeti pityergést intónálni, de szinte ezeket is buzdítani és serkenteni fogja, hogy lelki művelés által iparkodjanak pótlani testök mostoha állapotját és erkölcsi élvezetekben keressék azon testi kéjeknek compensatióját, melyekből szinte úgy ki vannak tiltva, mint a *cadet de famille* ki van tiltva számtalan oly élvezetből, melyben a majoresko váltig dözsölhet!

Igen jól tudom, hogy ezen egybehasonlítás a *cadet*

de famille és eadet de nature közt nagy lézagot rejt, és nem egy »jó szívű« megsajnálja a szegényeket, kiknek nem szabad mióba lépni. . . .

És itt mutatkozik, miért nem tanácsos, sőt miért nem szabad a kormánynak vagy bármily néven nevezendő emberi hatalmasságnak ilyesekbe avatkozni. mert ha az történik, akkor az eféle megszánás sympathiát gerjeszt és a dologtól egészen el nem szakítható »odiumot« egyenesen maga hegyibe rántja az, ki ilyest parancsol, midőn ha eféle transactiók simpliciter a közvélekedésre és szellemre hagyatnak, azok egészen ki vannak vetkeztetve minden keserűséget szülő fulánkjeaiktól.

S ugyanis még Holtojtáki Piszokvölgyi Álmos ő görbesége is némileg az igazságtalanul eltiport hősök fényes piedestáljára emeltetik, ha őt a házasság örömeitől eltiltják, midőn ha szabad előtte a tér és ő rendesen mint perczhordó péklegény egy üres kosarat hord a másik után haza, és ezen nagyon boszankodik, őt nemcsak meg nem sajnálja senki, de jó ízűen lekaczagva ily variációkkal vigasztalja lelkét : »Ezzel a képpel vőlegénykedni, mint csábító a leányok közt forgolódni, bizony nem rossz ötlet, — állna az úr inkább a mezőre s okvetlen távol maradna veréb, varjú, szarka.«

Ha az e tekintetbeni közszellem annyira elsugárzik miszerint még a szoptató körökbe is eljut, szinte láthatni, mily különös mulatságra szolgálhat a dajkáknak és szolgáló leányzóknak valami nyavalygó, púpos, bármily nagy úri kis ivadékának házassági viszketege és pretensiója, mely eset nem ritkán adja magát elő és hibásoknál, mintha előbb érlelnének, néha igen korán áll be. És ha az eféle kis bohó alkalmasint haragra is gyúl ily csipkedések alkalmával, bizonyosan oly benyomást fog rá tenni ezen bánásmód, hogy később, ha valóban okos és eképp bon enfant lesz, s tökéletesen megismerendi sajátját, maga

fog legerősebben kacagni egykori, rá nézve oly annyira neveteges csiklandján, — és más mezőn keresvén élvezetet, tán tündöklő elme tehetségre emelkedik és mindenkitől tisztelve, becsülve és szeretve, az élvezetek tágabb és tisztább körében éli napjait, mintha, — mert igen gazdag, — megházasodott volna, mire nem való és most egy nyavalygó girbe-görbe hosszú család szünet nélkül azon ismert Ludas Matyi-féle lamentatióit kongatná fülbe: fáj, fáj, hasam fáj!

És ha e tekintetben rectificált közvélemény következtében valaki valakit már csakugyan meg akar szánni, hogy nem házasodhatik, kérdem: vajon miért szánja meg a nyavalygókat par preference, kik nem »erre valók,« és miért nem szánja meg inkább mindazon gyönyörű fiúkat, kik vajmi erősen »arra valók,« de mert igen szegény legények és ekkép vagy szolgálniok vagy katonáskodniok kell csak azon nótát fütyörészhetik vigasztalásul, melynek »ritornelje« örökkén az: »nincs felesége«. És ha már annyira szánakozók, miszerint kész kenőccsesel s tapasztal váltig megrakva keresik az emberi sebeket, miszerint azokat legott szürke néni gyengédséggel kötözzessék és semmit sem kimélnék, hogy egy-egy trottlit megtartsanak a világ dicsőségére, ugyan miért nem vesznek inkább jó esomó pénzt kezükbe és miért nem fizetik le sok szebbnél szebb barna gyerek számára a katona megváltási díjt? miért nem emancipálnak a sok findelhausra elfecsérlett summákkal itt-ott egy szőke, tenyeres, talpas szolgáló leányzót? — szóval miért nem állítanak az emberiség szebbítésére inkább egy ilyféle pepinict? Miért nem tesznek ilyest? csak azért, mert a badar közvélemény erősebben gravitál lelenezházak, krippék etc. felé, mint ilyféle ember-szebbítési gyarmatok directiójában.

Mennyit nem vihet végbe a közszellem, az valóban csudálatra méltó.

Több évvel ezelőtt »első Ferencz« legelső gőzhajón Drenkovára utaztam, mely útnak rajzát azon időben az egykori »Társalkodó«-ban közlém, melynek fő tenorja az volt, hogy az egész pesti cseresznyevásárt magával vitte e hajónak utas népe, és azáltal, mihez képest szinte egyetlen-egyenek sem ötlött azon jó gondolat fejébe, a cseresznyamagot és szált a Dunába vetni: amnyira elpiszkult elvégre a gőzösnek deszkázata, hogy némi más ingredienciák hozzájárultával mint pök, kivert pipa, szivar, betűszerint disznóalom képében jelent meg a gőzősi sétatér. Zimonyban az utazóknak nagy része kiszállt, minek következtében a hajó aztán egy kissé tisztult, de azért mégis igen moeskos maradt, — mit midőn az akkori angol kapitánynak szemére lobbantanék, ő ekkép válaszolt: »még ott is, hol a publikum tevékeny részt vesz az általános tisztaságnak fentartásán nem igen könnyen feloldható probléma oly szűk helyen mint hajó, kivált ha sok utazótól van el lepve, kellő esínosságot tettlegezni, oly körülmények között pedig, hol mindenki tehetsége szerint járul a köz elmoeskosításhoz, ott szűk hajón tisztaság után küzdeni egyenesen sisyphusi munka, melyhez képest a legtisztább hajóparancsnok is végre vagy maga is disznó lesz, vagy agyon lövi magát, — mi magyar felfogás szerint annyit jelent, hogy az ember ily körülmények közt vagy megszokik, vagy megszökik.«

Ezen rajznak átellenében egy egészen ellenkező képpel kívánok udvarolni.

Bizonyos jó ismerősem nem tudta eléggé bámulni a hollandi tisztaságot. Egykor már nem tudom Hollandiának melyik kitünően tiszta városának utcáiban sétálva, félre dobta valami nádméz bonbon köpenyegét, melyet legott felszedett valami szolgáló féle asszony. Mily különös parsimonia, gondolá magában. — még egy ily kiesi darab papirost is félre tenni! Később megint magától

lökött egy ilyféle bonbon takarékot, — és ekkor egy igen tekintélyes pénzes ember vette azt fel; — és így ment az tovább, úgy hogy alig hajított el magától egy ilyféle fehérke levelkét, úgy kaptak utána a vele szembe jövők, mintha valóságos bankók lettek volna. Ugyan mi a tatárt tesznek ezen originalis fraterék ezen kis papir csipkedékekkel? Így okoskodott. És sehogy sem volt képes fellelni e rejtélynek kulcsát, míg véletlenül azon tudomásra jutott, hogy Hollandiában az emberek nem bírják eltűrni ezen utezai elszennyesítést még csak egy kis darabka papiros által sem, mely nem oda való és azért oly fáradhatlan böngészek! »Most értem, így kiáltá el magát földim, Hollandia miért ily tiszta.«

Mibez képezt könnyű ott tisztaságot kifejteni, hol nagy és kiesi e munkában segít, és viszont, — valamint nem nehéz a közoponiótól elősegítve kormányozni is, — midőn ez teljességgel lehetetlen és ilyes csak bizonyos ideig sikerülhet artificialiter és szemfényvesztőleg, ha a kormányi eljárás által a közvélemény meg nem szűnőleg sértetik.

Ila a közvélemény *tacite de* mégis paranesolólag anathemával illeti a nemszépek közti egybekeléseket, azért ilyesek ugyan meg nem szűnnek, mert *auri sacra fames*, de azon mértékben fognak kevesedni, mint a milyen mértékben gyengébb vagy erősebb ezen közvélemény; úgy hogy mind az, bár a legkisebb is, mi ilyféle felfogást elősegít, szilárdít és terjeszt, tetemesen járul az emberi szebbítés magasztos ügyéhez és ekkép köszönetet érdemel, minthogy ebben is mint minden egyéb emberiben csak a több és kevesebb közt forog a kérdés és ekkép a fentforgó tárgyat illetőleg egy két percent javulás sem megvető, midőn ha ez 20, 30, 40, sőt még magasabb száztólira emelkedik, a nyereség bizony roppantabb és tisztább, mint minden California-féle sárgás kincs.

És emél többet az emberi párosítást illetőleg tenni nem lehet. Ámde annál nagyobb tér nyílik meg az emberi szebbítésre nézve a dajkálás, nevelés és életrendszer mezején! Mert ezen sem korlát, sem saráglya nem hátrálja az előmenetet.

A dajkálást, nevelést részletesebben bonczolgatni most nem szándékozom. — és azért ezen hosszú digressio után ismét visszatérek azon témához, mely az életrendszert tárgyalja.

Czélirányos életrendszer által, mint bővebben fejtegetém, elejét lehet venni számtalan nyavalyáknak, sőt még oly bajokból is kigyógyulhatni, melyek az embert már kinozzák.

Igen, de vajon miben áll tehát a czélirányos életrendszer?

E tekintetben is szinte untig mutogatni törekedém, hogy az életrendszert nem lehet egy kaptára venni, mert Pálnak az rossz, mi Péternek jó, etc. és hogy e szerint mindenkinek saját magának kell elhatározni életrendszerének miben voltát, — ezt pedig józanul senki nem cselekedheti. ki magát tetőtől talpig nem ismeri: maga magát az ember továbbá általán véve soha tökéletesen megismerni nem fogja, ha ezen műtételre orvosi tudomány neki segédkezet nem nyújt, — mihez képest nagyon czélszerű, felette hasznos, sőt elkerülhetlenül szükséges, ha mindaz, mit ez alkalommal elmondtam, nem egyenesen bolond gomba, — hogy már az első tanulási években az orvosi tan bizonyos pontig azon tárgyak közé soroltassék, melyek az iskolai inventariumot képezik.

Ennek kimondhatlan haszna előttem tökéletes világban fénylik, úgy hogy én azt gondolom, vagy legalább azon illúsióban vagyok, miszerint még ezen »zagyalék«

is, melyet én most kitálatok, némi egyént »mélyebb gondolkozásra« gerjesztend, mihez képest aztán az, mit nálamnál bölcsesebbek és szerencsésbék fognak e tekintetben útmutatásul kiállítani, bizonyosan számtalan serdülőre nézve a legbecsesb kincs leend.

Egészségtől viruló egyén, ugyan van-e a világon ennél kellemesb látvány? Igen van, és vajon mi az? egészséges család! Minél csak egészséges község gyönyörűbb, midőn egészséges nemzet, mennyekbe ragadó tüncmény.

Én azt állítom, hogy az emberi szépség erőt és egészséget feltételez! Most megfordítom a dolgot, és mint eldönthetlen valót azt hozom fel, hogy igazán egészséges egyén, ha a felvett eszmék szerint nem is szép, bizonyosan, nem csunya ember.

És miután a szépség egyenesen isten ajándéka, és még nem találtatott fel semmi is, minek segítségével, mint a chinai mesterségesen megpiczinyitgeti hölgyeinek lábait, közvetlen szebbíteni lehetne az embert, az egészség ellenben többet kevesebbet bizonyos pontig saját kezünkben van, — és miután a természet szebbítő és javító progressiv szelleménél fogva, majd szépséggel is felékesíti az egészségesek sorát — mindenek előtt:

Egészségre kell törekedni minden jobb embernek magára és másokra nézve.

Noha mint mondtam, az emberek oly különböző saját-ságaik végett ezer árnyéklatra szakadoz az életrendszer vezírányossága, azért mégis vannak bizonyos fő szabályok, melyek szinte minden színű egyénre illenek.

Mint hiszem, elég világosan fejtegettem, hogy legtöbb embernek conceptiói légmérője az életrendszer tekintetében nem igen emelkedik magasbra, mint Hausmanns-

kost féle gradus, — és hogy e szerint legtöbb egyedül evés és ivásban keresi az életrendszernek helyesb és helytelenebb voltát.

És igaz, semmi, de semmi sincs, mi nagyobb pondussal esnék az emberi egészség mérlegébe, mint az, »mi torkán lecsuszik.«

De e mellett még más factorok is vannak, melyeknek befolyása az egészségre nézve eldöntő — és e tekintetben az evés és ivás után tüstént következik a

Lakás, de nem ám a jólakás, hanem azon épület, ház vagy gunyhó, melyben az ember tartózkodik. És ez oly fontos kérdés, hogy némi helyzetben mint egészségi factor még evés és ivás előtt is jár.

Emnek illustrációjára bátor leszek a felvett utból egy kissé ismét kitérni.

Nápolyban tartózkodván, kedvem csosszant a pontini mocsárookban egy pár nap kacsázni. Több ismerőssémmel ott találkozni ígérkeztem. Vadászlegényem puskáimmal előre indult, engem bevárando, úgy hogy az elég hosszú uton posta lovaktól vontatva, egyedül magam ültem nyílt kocsiban. A hőség július vége felé, mikor e kis kaland előadta magát, tikkasztó volt, és én félig-meddig olvadozva értem Terracínára naplenyugtával; ott »jól lakván« folytattam utamat a kellemes éjszakai hűsben lapos réteken. És midőn éppen egy kis alvásra elkészülnék, nagy meglepetésemre felkiált a postillion: »istenért ne aludjék az úr!«

Épen azon tájban, csak néhány héttel előbb kiraboltak egy angol utazót. Ugyan mit tegyek, gondoltam magamban, ha a terracínai hősök engem is megállítanak, fegyverem nincs és úgy mint birka megadni magamat szégyen; vajon mit tegyek, és száz ellentét támadt bennem, mikor a felhozott angol szomorú vége ötlött eszembe, ki Nápolyban meghalt. S ugyanis ezen derék vakmerő

vagy inkább »merő vak,« megtámadása alkalmával vitézül harczolt, egy banditának lábába lőtt, másiknak süvegét sütötte le fejről, harmadiknak egyik fülét vágta le, és így dolgozott jó sikerrel tovább is, míg végre a bandának egyik tapasztaltabb bajnoka, kinek rossz lakatú fegyvere hihetőleg többször eset-puskát mondván, végre elsült a golyóját az angol hasába küldötte, ki elájult, az országton kipihente magát és aztán Nápolyba vitték és ott, mint mondják nem sebe után, hanem haragból meghalt és pedig mert oly számár volt, hogy 20 ezer font évenkénti jövedelmének daczára magát 200 forintért, mert nem volt több nála, agyon lövette.

Nálam még csak annyi sem volt, sötét van, senki nem lát, tanu nincs, én tehát de csak ez egyszer bizony nem fogok vitézkedni, de szépen átadom kis kincsemet az olasz cifra legényeknek; és miután pénzezséket előre elkészítgetém, annyi bátorságot mégis csak vettem magamnak, miszerint így szólítám meg a postilliont: »Kedves barátom, ha merném kérdezni, hát ugyan miért ne aludnám?« »Azért, mondá, mert az úr, ha alszik, bizonyosan lázba esik!« Mi a tatár? Hát nem bandita, hanem láz az, mitől itt félni kell! »És hát ha nem alszom?« — »Akkor nem lesz semmi baja.« — Ejnye!

Azon időben nem igen sokat gondolkoztam, és így többek közt az sem jutott eszembe, miszerint virágoknak nincs éberre veszélyes behatásuk, midőn az alvót tán meg is gyilkolhatják.

Később Hollandiába vitt engem a sors és a postaló, mert akkor még nem léteztek patkolt utak, — és ott véletlenül azon különös enigma közöltetett velem, hogy Hollandia bizonyos tájékin messzebb a teengerparttól, némileg alább hagyott volna az ott rendszerint rútul sáfárkodó hidegláz, mit sok tudós annak tulajdoníta, hogy némi nyavalyák mintha kifáradnának, idővel elveszítik

fullánkjak mérget; — minek kulesát azonban később minden doctrinarr féle felfang nélkül jobban kitanulták, és mely egyszerűen abból állott, hogy belföldön, távol a tengerparttól oly drága kezdett lenni a házfödélre való, miszerint azon eszmére botlottak, több emeletet állítani egy födél alá, honnét aztán a hálószoba a földtől és respective moesártól jó magasra emeltetett — és csak ekkor jutott a terracinai postillion eszembe, — és e két kis tapasztalatot combinálván, azon conclusumra jutottam, hogy valamint igen egészséges egy süppedékes erdőben egész nap tartózkodni, mit mindenki tapasztalhatott, ki alacsony rengeteges vidéken vadászott, és oly piros képpel tért haza mint pipacs, — de ilyesféle hálószobában, szunyogokat, pióczákat és farkasokat ide nem érte, 6, 7 óráig pihenni és aludni bizonyosan nem egészségre szolgáló; ugy szinte, ha Tisza mellett virrasztani nem is oly egészséges, mintha ott lombos erdők virulnának, azért bizonyosan nem is ártalmas, — midőn a Tisza partján alva az éjt eltölteni kétségtelenül nagyon veszélyes és egyedül azon tenyeres talpas állja ki egészen az ilyféle antieomfortot, ki a bundának még nyáron is kellő hasznát tudja venni, vagy ki éjjeli tűznél félig megperzselni engedi magát, és legfőképp az, kinek hasa a hosszú üngtől még el nem kényeztetve, oly diadalosan meg tud vívni a moesárok mérges leheletével, mint győzedelmileg megbirkozik a zsíros hallal és a zsírtól túláradozó bográcsos lével.

Földszinti alvó szoba tökéletesen soha nem egészséges, habár legszárazb helyen áll is, vagy pineze van alatta, mert minden eső után kipárolog a földből valami gőz, mely ébernek épen nem ártalmas, de alvóra nézve igazi miasma. És noha a szántó-vető osztályban a legtöbb egyén földszint lakik, és némi tájon mind a mellett a nép mégis megtehetősen virágzó, az épen nem argumentum a földszinti hálószoba mellett, de csak arra nyújt bizonytságot, hogy

a nép itt-ott oly erős testalkotású, és fajtája oly szívós zománczú, mikép kézzelfoghatólag még sokkal több sem árt neki, mint földszinti alvószoba, igen kézzel foghatólag nem, de vajon szolgál-e kivált a szopó és serdülő generatio nagyobb egészségi kifejtésre az ilyféle hibás alvó terem, im ez az, mi itt számba veendő. Mire minden tétova nélkül azt lehet válaszolni: egy eseppet sem, sőt alkalmasint számtalan kis kezdő megtartatnék a világnak, ha nem esnék a mérges moesári kilehelésnek martalékul.

Emeleti hálószoba ellen sok helyütt igen nagy az ellenszenv, mert nyáron ilyesekben néha valóban közel jár a megfuladás vagy gutaütés, oly iszonyatos bennök a hőség.

Magamról emlékezem, ki kis korom nagy részét nedves földszinti rekeszben töltém, hol rendesen minden évben lábaimról le is esapott a láz, mily fuladási symptomák közt töltöttem éjjeimet bizonyos közel fekvő kastélyban, hol a hálószobák emeletben helyezvők, s menyire örültem hús kis szobáeskámnak, mely nyár közepette is oly hideg volt mint pincze.

De ugyan miért voltak a közel kastélyi hálószobák oly tűrhetlenül melegek? Legelőször azért, mert délnek szolgáltak, és aztán mert két óriási ablak azokat a nagyobb civilisatio sorába állította, mely a kis ablakokra anathe-mát szór, holott a kis ablak, ha felhnyitják, szinte ugy ki- és beereszti a levegőt, mint a nagy ablak, de sokkal jobban kirekeszti a meleget és hideget, és ehez képest, noha nem pompás és nagy szerénysége miatt híres Palladionak, valamint az üvegeseknek tán nem igen tetszenék, mindent mindenbe véve mégis okosabb.

Magyarország alacsonyabb síkjain a fal alkalmasint olesőbb mint a földél. Rakjunk ott tehát emeletre egy szerény kis falusi palotát.

Forgolódó, tevékeny embernek, kivált asszonynak,

nappali életre a földszinti lakás legezélszerűbb, mert ha egész lakása emeletben van, akkor a konyha, kert, böleső, tehén etc. körüli foglalatossága őt annyira sétáltatja fel és alá egész nap a létrán, mikép ha tűzes gazdasszony, könnyen megszakad, — ha pedig nem győzi a meg nem szünő esőbőr, kúti munkát, akkor vajmi könnyen majd fent majd lent támad csorba. A földszíni házosztályzat tehát kirekesztőleg nappali foglalatosságra legyen szánva és e célra okszerintileg elrendezve. Már mi a hálósobákat illeti, melyekbe az egészséges ember és ki időn kívül nem dolgozik (!?) heverve, — minden 24 órában csak egyszer megyen, vagy mászik és ekkép nem nagy baj, ha azok magas lépcső végén vannak is, — a hálósobák mindig az emeletben leljék helyüket.

Hálósobákban nem a hidegtől kell félni, mert ha az ablakok nem igen pompásak és e mellett tán igen hibásak, fával, kőszénnel, szalmával, bundával és eféle melegítő szerekkel csak elejét lehet venni a bajnak, — ámde a hűség az, mitől méltán rettegni lehet. — Ezen nehezen elviselhető szerenesétlenségen azonban könnyen segíthet ni; nehezen elviselhető szerenesétlenségen, mondom, minthogy a legfájdalmasb egyszeri vagy ritkai csapás könnyebben eltűrhető, mint a meg nem szünő, noha csak szúnyog és bolha csipkedés. És az ebéli könnyű segítség egyszerűen abból áll, 1-ór hogy az alvósobák mindig észak felé szolgáljanak, 2-or csak egy és ne igen nagy ablakon lehessen kinézni, 3-or rendesen legyenek ellátva deszka szárnyakkal.

Ezen három, ha így lehetne mondani »datur modus in rebus«, — nem telik semmibe is, mert ablak deszka-sárnyak kis ablakhoz szabva, nem költségesek, és semmi esetre nem magasb árúak, mint complet kiállítása egy második ablaknak, mely a felhozott kis hálósoba mintából elmarad. Az egy ablak pedig azért célirányosb mint

a kettő, mert egy ablakos teremben, ha kicsi is, rendszerint két ágyat lehet állítani légvonaton kívül, midőn a két ablakosban, bár ha nagy is és e mellett az ablakok is nagyok, néha de csak egyetlen egy ágyat sem lehet ugy helyezni, mikép légvonatba ne állana, — az okos ember pedig, ha nem is fél a hidegtől, melegtől és szélvészszel, záporral daczol, mindig különösen respectálni fogja a légvonalt, mely a legegészségeseb embert is bizonyosan megajándékoz fogfájással esúzzal, reumatismussal, köszvénynyel és efféle kellemes vásárfiával, — és egy cseppet sem fogja bolondnak tartani ama cigányt, ki sem a nyarat, sem a telet nem akarta süvegelni, de egy mély complimentet esínált a szél úrnak üdvözlétére.

Sokan mintegy mágusi erőt tulajdonítanak a napnak. És valóban csudálatos, mily kimondhatlan nemcsak melegítő, de életető ereje is van annak az egész természetre nézve, úgy hogy kályha de legtávolabbról sem pótolhatja a napot, és azért ilyféle egy és kis ablakú hálószobát nem tartják czélirányosnak. És valóban kitűnően böles volna ebbeli nézetük, ha az általam ajánlott hálószobának nem volna ajtaja és a nap éjjel is gyakorolná májusi erejét. Mintán azonban hálószobámnak ajtaja is van, és ez épen délnek szolgál, és ezen ajtó helyett bár kaput is lehet nyitni, melyen keresztül aztán a nap sugára meg nem szorul, — és ilyféle kapu hálószobámat egy cseppet sem exponálja, mert az emeletes házban kénytelenül mindig folyosóra vagy lépcső pitvarra fog nyilni, ha t. i. nem vezet házon kívüli csirke létra vagy lajtorja fel az ágyba mit nem tudnék recomendálni, és miután a nap ugyan mindig fénylik, de éjjel a világnak másik oldalán gyakorolja jótevő erejét, az efféle bölesék, kik ily éretlen megjegyzések szerzői, egyenes azok sorába emelik magokat, kikről azt mondani szokás: »si tacuisses«.

Ezen elosztás és előkészület azonban még nem elég,

hogy a hálószoza megfelelően a várakozásnak, mert ha nyitva hagyják az ajtót és ablakot, akkor ugy elmelegül az, miszerint aztán éjjel nem találndja fel abban az aludni törekedő azon hűsséget, mely kívált nyári nap után oly kellemes és mely ha nines saturálva miasmával, oly annyira új erőt adó és ekép oly egészséges, miszerint azon egyén, ki ilyesben jól kialuszsza magát, két annyit ér bekövetkezendő reggel, mint az, ki valami üvegház féle meleg teremben, alvás helyett hánnya vetette magát. Ha pedig hálószozámmak ki nem nyitják sem ajtaját, sem ablakát, akkor nem lesz az kiszellőztetve kellőleg, mi egész-ségre nézve oly szükséges, és azért e dolog körül is a siker egyenesen a czélszerű alkalmazástól függ.

Az olaszok igen nagy mesterek házuaknak hűsen tartásában, mit az által érnek el, hogy korán reggel, mikor a napnak leghűsebb pillanata van, feltárnak ajtót és ablakot és beeresztik a friss levegőt, és aztán szorgalmasan becsuknak minden ereszt és e fölött annyira berakják az ablakot szárnyakkal, miszerint sötét éj környez mindent. És nem tagadhatni, az így elkészült palotákban ki nem üt a veríték az emberen, — én azonban soha nem szenvedhettem az ilyféle nappali sötétséget, és inkább izzadtam, hogy csak esurgott, mielőtt a nap világától magamat eltiltani engedtem volna; egyébiránt meg vagyok győződve, hogy ezen nap- kirekesztés az egészségre felette károsan hat.

Ezen hűsen tartási manipulatiot fogadjuk el cum grano salis, de nem ám nappali, de csak éjjeli teremcinkre nézve.

És a mellett, mihez képest csak egy kis ablak és egy ajtó felnyitásával vagy becsukásával tetszésünk szerint temperálhatjuk hálószozáinkat, azon nagy előnyben részesülünk, hogy ezen műtétre nines szükségünk nagy számu eselédségre, kik némi nagy uri lakban alig győzik a sok ablakot felnyitni, becsukni, betáblázni, — de ezt könnyen magunk is végbe vihetjük, és e szerint meleg

nyári nap az olasz példa után eselekszünk, ha pedig hűs napok járnak, valami égi háboru vagy jégeső után napes-tig nyitva hagyjuk ablakot, ajtót; ha ellenben hideg na-pok vannak soron, vagy tél van, vagy mi nem jól érezzük magunkat és fázunk, akkor jól betesszük és betáblázzuk az ablakot és felnyitjuk az ajtót, melyen a délnap fénylik ránk.

Sokan, tudom, könnyen unatkoznak ily részletek hallásán, és nem hajlandók eféle apróságokkal babrálni, igen, de például az órával is kell egy kissé babrálni, t. i. azt fel kell húzni, hogy meg ne álljon, — és rendszerint ilyféle kiesiségek, melyeket a fenhéjázó és magas paripán ülő tekintély semmi figyelemre nem méltat, döntenek leg-több világi dolgot jobbra vagy balra.

Építsenek csak a Tisza partján olyféle kis palotákat, mint a milyent én ajánlok, és ne sajnáljanak azokban ok-szerintileg »babrálni,« és tudom, kisidő alatt több egész-séges emberi lény fogja akkor ott az istent dicsérni, mint most.

Hányszor hallja az ember azon orvosi tanácsot: »le-vegőt kellene ezen nyavalygónak változtatni, valami maga-sabb vidékre távozni,« mi sok szegény legényre nézve csak oly javallat, mint azon nagy úri czigány dorgá-lás, miért nyelnek sokszor oly undok szert mint vakon-dok, ürge, esóka és eféle egészségtelen nyaláncságot és miért nem élnek úgy, mint más okos emberek és miért nem esznek jó kenyeret, marhahúst, etc. A czigány, tudom, »emmék, ha vóna« t. i. ahoz elég pénze.

Ugyan miért nem jut az eféle orvos tanároknak eszébe nyavalygóikat messze föld helyett inkább földszint-ből az első, második, harmadik emeletbe küldeni? Alkal-masímt, mert a Tisza partján sok mód nélkül széles ház van ugyan untig, de magas nines, pedig oda némi körülmé-nyek közt, kivált hol a gazda sajnálja a fundust, és esa-ládja hosszú, a 2, 3, sőt 4 emeletű ház is beillenék vajmi jól, hol aztán saját házában fellelné a patiens azon ma-

gasságot és légkört, melyet neki az orvos távol vidéken ajánl.

Mily kimondhatlan befolyása van magas helyzetnek kivált némi nyavalyákra nézve, az valóban bámulatos, de elég ismeretes is.

E tekintetben bizonyos curiosum jött tudomásomra. Lombardiában nagyhírű és erős befolyású homeopathi kivitte, hogy ezen gyógyrendszer nagyban kitapogattassék a mantuai lázak kigyógyításában. Ámde a kórházak mind túláradásig meg valának népesítve és így szállást kellett fogadni. Ilyes azonban nem takáltatott egyébűtt, mint egy tágas ház második, sőt ha jól vagyok informálva, harmadik emeletében, mi a híres és utána néző természetű homeopathinak az egész kórházi személyességgel együtt, a sok grádics fel és alá végett igen roszul esett, de ezen magas körülménynek a nyavalygók annál inkább örültek, mert közülök egy sem halt meg, sőt egytől-egyig mind csak rövid idő alatt fellábult, minek következtében a böles tanár aztán igazi triumphust is űlt, csakhogy mint a homeopathia elleni malitia hirdeti, korántsem a Hahnemann-féle csudaparányok segítettek és vitték ezen csudát végbe, — de egyedül a magasb és egészséges levegői tractus.

Magasb légfokozat, kivált lázas nyavalyákra nézve, oly hatalmas gyógyszer minél biztosabbat a legtarkább patika sem nyújt.

És mintán Hollandiában kereshetni ugyan hegyet vagy dombot, de nem találhatni, Magyarország több pontjaitól indulva pedig a legjobb paripa is ki dölne előbb, mielőtt egy izben valami meredekséghen csapná fejét; ott is itt is láz ellen a magas ház a legjobb specificum.

Nem tagadhatni, hogy mindenűtt van több vagy kevesebb, ha így lehetne mondani »localis bölesesség,« mely az embereket bizonyos szokásokra sürgeti, melyek hely-

zetükhöz nagyon illők, noha nem ritkán oly abnormisok, mikép azokon a más tájékú nem bánulhat éleggé és nagy bántat néha egyedül nagy kacaja superálja.

Ilyes például a magyar kurta üng és azon divat, melyhez képest még didergő téli nap is, mikor a magyar szőrrel befelé jubőr nadrágot és jubőr dolmányt visel, mindig mutatkozik e két ruhanemű közt valami lucidum intervallum, mely hideget és szelet passus nélkül a gyomorra és hasra ereszt.

D'hauret, azon gallus böles, ki Magyarországot is bejárta és ki Polignákkal együtt X. Károlynak, mint mondják legkitünőbb ministere volt, megsajnálta a szegény kurta üngieket, mint nem különben valami porosz tekintély, ki azt tudta, »das die armen Leute nicht einmal so viel haben, um sich ein längeres Hemd anschaffen können;« midőn bizonyos török méltóság azon észrevételre fakadott, hogy a magyar, mint látszik, nem igen szereti hasát, mert annyira exponálja, míg a török egy, két, sőt három schawl bástyával is védelmezi azt.

Ennek oka azonban sokkal mélyebben fekszik. És ugyanis az okosabbak átlátták, hogy oly alacsony oly mirigyes tájakon, mint az alföld, annyi zsiros hal és zsiros lé-élvezet közt, mint a mennyi ott kínálkozik, az embernek mindenek előtt hatalmasgyomorra és heroicus hasra volna szüksége, — ezeket pedig csak úgy lehetne erősíteni, ha úgy szólván bölesötől kezdetnék az eféle idomítás; — honét aztán igaz, oly kurta üngű legények is találkoznak a magyar síkokon, kik D'hauret, porosz és török-féle tekintélyeket könnyen eszmájához kenné, — kik hosszú s tán három üng, jó kibéllelt waffenrock és bőséges schawlok nélkül töltenének csak egy éjt a csilagos boltozat alatt Berettyó partján, és laknának csak egyszer ugyan csak jól zsiros tokkal, túros lepénynyel etc. és alkalmasint gyalog alig mennének ki többé a határból. S különös, a

hideg láz csak ritkán bántja a legényeket, midőn a leányzók, kik elég vásznat fordítanak hosszú üngjeikre, nagy mértékben ki vannak téve e nyavalyának.

Szint így van a paprikával. Hány úgy nevezett »fein Schmecker,« ki most már nem ebédel, de »diniroz,« mosolyra vonja arcát azon ostoba magyarokon, kik úgy megpaprikáznak mindent, mikép okos (!) ember ilyféle égető »miseli-mascht« nem is vehet magához.

A bunda hasonlólag és guba, melyet a német »zottel-pelz«-nek nevez, nem ritkán gúny tárgya, ha t. i. az nyár közepette is mindenütt elkíséri gazdáját.

Ki nem emlékezik már több idő óta kimult igen becsületes és jó szíviú St. grófra? Ez sajnálva megjegyzé, mennyire elpuhítá magát a magyar, mert bizonyos alkalmkor a két jeles eszű testvér a báró M. öt nyár közepette meglátogatá és a bundákat is elhozta magával; — St. már régóta odább állt, a két báró pedig még most is áll, — és pedig mert Magyarországbán sok helyütt a legforróbb nyári napot hideg éj váltja fel, és ekép a bundátlan könnyen megfázik és pórul jár. Hány pásztor ember takarja magát be nyáron bundával, mert így okoskodik: ha kitiltja a bunda a hideget, miért ne zárná ki a meleget is? — És ez nem oly buta nézet, — melyről azonban a puhafajtájú egyén nem ítélhet, kin könnyen kiüt a veriték, de csak oly legényre nézve alkalmas pazarán, ki a kemény speciesből való és nem izzad meg mindjárt, mint a nyárson forgatott peesenye.

Zsidóvárra eseli gyarmat települt. Most mártán beszokott. De kezdetkor valami elsárgult tagja kívül véletlenül találkoztam, erősen panaszkodott az ottani clima ellen. »Mind megbetegedtünk, és én többé semmi árért oda vissza nem megyek de sietek Császlamba.«

Később bizonyos odavalóval jöttem össze. »Hát mit művelnek eseli uraimék?« — Nagy része beteg, kisebb

része kihalt; pedig eleget intettük, de hiába, ők mint annyival okosabbak, minket csak lekaczagtak, ha paprikával saturáltuk a halászlét, vagy a zsiros gulyás húst, mit ők »golasch«-nak neveznek; és kivált az szolgált nékiek nagy mulatságra, hogy míg mi naplemente után bundát öltöttünk, ők forró nap után egy üngben élvezték az esti húst. Most rajtunk volna a sor »őket lekaczagni«, de ezt nem tesszük, mert valóban tiszteletre méltó, vajmi munkás faj és nem engedi magát könnyen beolvasztatni.

Locális szokásokon nem kell könnyelműen kaczagni, mi kivált a németnek egyik fő tulajdona, és azért egy nép sem szenvedheti. — mert akkor könnyen megeshetik, hogy az, ki kaczag, elvégre maga kaczagtatik le az egész világ által, és azon cathegóriába esik, mint amaz ezredes, ki haragjában bizonyos »antrag«-gal, mely soha nem acceptáltatik, illetve 3000 egyénből álló ezredét, — midőn ez »gegen antraggal« válaszolt, homnét aztán applicatióban a méltóságos Obester úr számára terjedelmes és elágzóbb nyelvmunkai tér nyílt volna meg.

Némi locális divatok azonban oly annyira viselik az anomalia bélyegét, miszerint az ember igen hajlandó volna azokban némi »animal« féle symptomákat találni, noha mint érintém, nem kell ilyesekről szelesen itélni, és tüstént egy bécsi Hansjörgel vagy Saphir-féle witz-et kitojni, ha az ember azok okát rögtön megmagyarázni nem képes.

Igy például soha nem tudtam azon rejtélynek kulcsát feltalálni, hogy vajon miért épülnek a házak Cataniában, s pedig legsolidabb materialéból oly kitűnően magasra. Cataniában, az Etna tövében, a földindulások ezen privilegiált fészkeben! Bizonyosan van jó oka, — csak hogy én nem birtam azt soha is kikutatni, mert az én felfogásom szerint legalább, földindulásnak nagyon kitett helyen, a magas kőépületnél tán célirányosb volna valami vásári fabódé féle készítmény, vagy kaliczka modoru vasház,

mely be nem dül, és ha valami különös nagy ingásnál el is dülne, ijedséggel és egy bukfeneczezel fizetné meg az ember ilyféle alkalmatlan phoenomenek egész díját, — vagy emél tán még ezéírányosb volna egy Diogenes mintájú hordó, melyben ha »fractus illabatur orbis«, legfeljebb nagy kényelemmel odább gurulna a benn lakó zsellér.

És épen ilyféle csuda lenne az is, ha a Tisza és Körösök völgyében mindig csak szélesednének az építmények és soha nem magasodnának, — minthogy, legalább mint én látom a dolgot, a magyar mocsáros helyeken és lapályokon a mindig széles és soha nem magas ház épen oly anomalia, mint a magas és könnyen bedülő kőpalota Cataniában.

Az evésre visszatérve azt állítám, hogy az emberek vagyonosb része általán véve sokkal többet eszik, mint a mennyi egészségére szolgálna, és e szerint azon eledelnek, melyeket magához vesz, nemcsak rossz vagy hozzá nem illő kvalitása hat károsan testére, — de szerfeletti quantitása is bár a legjobb és legezélszerűbb tápláléknak, bizonyos tényezője számtalan nyavalyának.

Ezen »gulát« pedig nem szüli egyéb, mint 1-ör a nagy variatio, és 2-or hogy az éhes előtt nincs kitálalva az egész ebéd egyszerre — mint ez általán véve Angliában divatozott, vagy tán még most is divatozik.

Mi a nagy variatiót illeti, mindenki fogja tapasztalni, ki erre figyelmezni akar, hogy ő csak egy kissé kérkedőbb lakománál nemcsak egyszer, de már többször »lakott jól,« és még mindegyre eszik valamit, mily hajlam kivált az által segítették elé, ha a savanyus étkeket édes talak válták fel, és ezek után megint valami savanyú következik, aztán megint édes, etc.

Nagy tábláknál néha — mindent számítva tán több van mint 24 »különféle.« Most próbálja valaki és kérdezze magát az 5-ik vagy 6-dik variációnál, hogy vajon képes-e da capo ezen 5 vagy 6 táblából még valamicskét magához venni, ha azokat újra elibe tennék; mire aztán azt fogja magának válaszolni: alig; — de a következő ügyesen classificált 5. 6. mindenfélébe tán belé fog nyulni; s most tekintsen vissza, és gondolja, hogy ezen 12 táblától kezdve megint rendre compareál, ugyan lesz-e azokhoz nagy gustusa? bizonyosan nem; de azért a következő 5, 6 különmeműben, mert csak csemegék, alkalmasint még fog egy kis kóstolással részt venni. — és ha ezen abszolált 18 étket most megint felhordják: akkor alkalmasint megszökik. — de a következő 5, 6 féle könnyű szerből itt-ott valami kis morzsát tán mégis elcsipend, — midőn, ha ezen 24 species álmában megjelenik, hihetőleg főfájással, vagy igen kellemetlen nauséával hagyja el ágyát, — és kifáradtan kezdi meg más napi foglalatosságát.

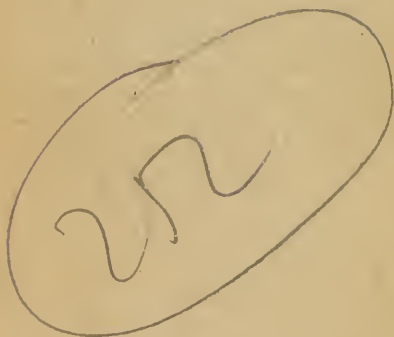
Ilyes életrendszerben számtalan, egyéniség. kivált a szép világi saisonokban, nem kivételes, de rendes, ugyszólván mindennapi részt vesz, mert a keresett »le recherche,« nem élhet 24 óráig a nélkül. miszerint ne volna naponként két, három, sőt több »meghívással« ostromolva, — honnét aztán az emberi nyálánkság és hiúságnál fogva nem az jut eszébe, hogy tán jó volna legalább egy két nap pihenni, de egyedül a sok meghívás közti választás munkája fárasztja velejét.

Miután azonban némi országban a vagyonosb rész kevés kivétellel a fruges consumere nati sorában leli dicső helyzetét, és némi körülmények közt, mikor nincs más dolga, mint »szót fogadni és kezet csókolni«, tán nem legbutább tactica evés- és ivásban és maga elszédítésben keresni némi compensatiót, és miután az egész álladalomra

nézve egy cseppet sem árt, ha némi tökfő korábban áll ki az útból, és legfőképp mert az ily Lueullus féle lakomák felette sok industrát tartanak jól megfizetett mozgásban, még nagy kérdés, a minden nap nagyobb és elterjedtebb divatba emelkedő tracták vajon több kárt hoznak-e a világra, vagy több hasznot?

A kimondhatlan baj csak az, hogy ilyféle ebédi és vasesorai elszédítésben nemcsak a fruges consummensek vesznek részt, de azok is, kik legközelebb állnak a kormányrudnál, sőt hogy az ilyesek magas állásuknál és e szerint különösen megkeresett voltuknál fogva még inkább ki vannak téve ily mindennapi reductionnak. — és nem egy, kivált ki eddigelé egyedül beestületes polgári Hausmanns-kostra volt szokva, kénytelenül oly annyira felingerelt állapotba zavartatik, azoknak szeszai által, mikép, megengedjük, bámulatosan kifejtetik bennök a képzeleti és költői tehetség, de annál mélyebbre süllyed a fagyypont alá gyakorlati szűk böleseségük, — mihez még ha status tudományi tökéletes ignorantia is járul, oly caricaturával gazdagodik meg a világ, melynél nevetségesbet képzelni lehetlen, ha nem volna annyira sátoktelie.





39002

DB
933
.3
S8A56
1875

Széchenyi, Istvan
Onismeret

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW



D RANGE BAY SHLF POS ITEM C

39 10

22 04

10 006

8